Za “Vreme”govore: **MOMČILO BAJAGIĆ BAJAGA, BORO KONTIĆ, NINELA RADIČEVIĆ I IVAN BOŽOVIĆ, DRAGOLJUB ZAMUROVIĆ...**

BiH: 7 KM; Crna Gora: 3,50 EUR; Hrvatska: 4,40 EUR/33,15 KN; Makedonija: 200 MKD; Slovenija: 4,50 EUR

cena: 350 RSD

VREME

broj 1721–1722

28. decembar 2023.

Poštovani čitaoci,

Stiglo je “Međuvreme”, **novi njuzleter** nedeljnika “Vreme”, koji uređuje Nemanja Rujević.

Svake srede tačno u podne u Vaš inboks stižu ekskluzivne analize i saznanja, prvi ćete moći da zavirite u broj “Vremena” pre nego što stigne na kioske, tu su najbolji sadržaji sa našeg portala, i preporuke kako provesti vreme. Poklanjamo knjige, ulaznice za pozorišta, bioskope, koncerte.

VREME sve vesti nedeljnik njuzleter

Prijava je jednostavna: na portalu “Vremena” u meniju nađite rubriku “njuzleter” i unesite mejl. Ili skenirajte QR kod na ovoj stranici i tu unesite svoj mejl.

“Međuvreme” je sasvim solidan njuzleter! Ko se prijavio, nije zažalio. Ako i zažalite, odjava sa njuzletera je moguća u svakom trenutku.

Nadamo se dugom čitanju i druženju!

VREME
BROJ 1721-1722
28. decembar 2023.

Dragoljub Žarković (1951–2020), glavni urednik od 1991. do 2020.
Zoran Jeličić (1945–2018), glavni urednik od 1990. do 1991.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni i odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnik glavnog urednika
Jelena Jorgačević

redakcija
Željko Bodrožić, Slobodan Bubnjević, Sonja Ćirić (mozaik), Slobodan Georgijev, Jovana Gligorijević, Andrej Ivanji (svet), Marija Janković (foto), Slobodan Kostić, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Milan Milošević, Uroš Mitrović, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Milica Srejić, Zoran Stanojević, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Jelena Zorić

foto dokumentacija
Jelena Mrđa

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektor: Nikola Dragomirović

internet izdanje
www.vreme.com
ažuriranje nedeljnog izdanja:
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

Lični godine: Dragan Bjelogrlić

Rad na osveščivanju građana

Foto: Marija Janković

Glumac i režiser Dragan Bjelogrlić izabran je za ličnost godine većinom glasova uređivačkog kolegijuma nedeljnika "Vreme". Kriterijum za priznanje je, kao i prethodnih godina, doprinos unapređenju institucija u javnom interesu.

Dragan Bjelogrlić ima impresivnu karijeru. Nabrajanje nagrada koje je dobio za svoj profesionalni rad zauzelo bi ogroman prostor. Međutim, priznanje nedeljnika "Vreme" stiže mu za društveni angažman. Kao inicijator ProGlasa, Bjelogrlić je dao nemerljiv doprinos u buđenju građanske svesti i hrabrosti, zaštite demokratskih i moralnih vrednosti, te nade da je u Srbiji moguće uspostaviti normalno i humano društvo sa vladavinom prava i kontrolom vlasti.

U godini kada su apatija i razočaranje postali pravilo, a lični angažman izuzetak, gore nabrojano je izuzetno važno. Kao mnogi drugi, Bjelogrlić je mogao da ćuti i ostane posvećen samo svom profesionalnom radu. Ali svestan opasnih devijacija društva u kojem živi, hrabro je istupio iz zone komfora. Ugled i priznanja koje je stekao na filmu i, posebno, svest da radi nešto na šta nije bio primoran, pokrenuli su mnoge da i oni daju doprinos zalaganju za promene kako bi Srbija postala pravednije, solidarnije, humanije i bolje mesto za život. Zbog toga su i on i njegova porodica platili veliku cenu tabloidnog i najprizemnijeg satanizovanja.

Inicijativa i zalaganje Dragana Bjelogrlića za promene u društvu došli su u poslednjem trenutku kao alternativa beznađu i strahu da ništa ne može da se promeni. U tom kontekstu, već je ostvario veliki uspeh.

Opširan intervju sa Draganom Bjelogrlićem biće objavljen u sledećem broju "Vremena" koji izlazi 11. januara 2024. godine.

Priznanje za ličnost godine "Vreme" dodeljuje od 2001. godine. Od tada do danas, ličnosti godine nedeljnika "Vreme" bili su: Božidar Đelić (2001), Mlađan Dinkić (2002), Ljiljana Raičević (2003), Rasim Ljajić (2004), Vladimir Vukčević (2005), Zdravko Ponoš (2006), Sonja Liht (2007), Vigor Majić (2008), Milica Delević (2009), Dragan Đilas (2010), Ivan Tasovac (2011), Jovan Ćulibrk (2012), Branko Kukić (2013), Olja Bećković (2014), Saša Janković (2015), Ivan Ivanji (2016), Ivan Medenica (2017), Tatjana Lazarević (2018), Ivanka Popović (2019), Pavle Petrović (2020), Goran Marković (2021) i Nikola Kovačević (2022).

Čitaocima i saradnicima želimo srećnu novu 2024. godinu!

Satirična ilustracija na naslovnoj strani: **Vladimir Stankovski**

Postizbori

Izbori bez kraja i granica

Nekoliko dana nakon protesta i intervencije policije ispred Skupštine grada Beograda, u pritvoru leže neki studenti i srednjoškolci pod nejasnim okolnostima. Policija i tužilaštvo koje nije našlo za potrebu da dva meseca ranije zadrži u pritvoru Milana Radoičića iako je sam priznao da je organizovao teroristički čin u Banjskoj 24. septembra, sada tretira klince kao teroriste. **STR. 10**

Slobodan Georgijev

Kolektivni intervju: Pavle Cicvarić, Emilija Milenković, Nikola Ristić

Nećemo da nam mladost propadne

“Meni se čini da mladi nisu svesni koliku oni snagu kao kolektiv imaju i koliko se vlast plaši njihove reakcije”, kaže Pavle Cicvarić. “Kada vidim kako ovaj režim laže u medijima kada kaže da živimo u demokratskom društvu, ne mogu iz etičkih razloga da ostajem nema”, nastavlja Emilija Milenković. “Ovo što se dešava trpi 6,5 miliona ljudi i ja zaista ne mogu da verujem da smo mi toliko ‘ubijeni u pojam’ i samo se pitam dokle ćemo više”, zaključuje Nikola Ristić. **STR. 12**

Milica Srejić

Košarka u 2023.

Puni betonski tereni

Košarkaško nasleđe koje su za sobom ostavili velikani poput profesora Nikolića, Ivkovića, Žeravice, Kićanovića, Slavnića, Dalipagića, Bodiroge, Đorđevića, Danilovića i mnogih drugih, sigurno je jedan od razloga zbog kojih se u Srbiji na košarku gleda kao u Južnoj Americi na fudbal. **STR. 34**

Milenko Janjić

Fudbalska 2023. godina

Slaba liga i malo bolja reprezentacija

Današnja fudbalska scena na mnogo načina podseća na to vreme zla i propasti iz devedesetih. Tu ne pomažu megalomanski i preskupi novi stadioni, niti milionska ulaganja u bahate projekte Zvezdinih i Partizanovih uprava, a ponajmanje podmićivanje huliganskih grupa. **STR 36**

Željko Bodrožić

Ratovi juče, danas i sutra

Kamo se denuo Mir Božiji

Na kraju ove 2023. godine tokom koje je proliveno toliko krvi i tolikim ljudima nanet neizmerljiv bol, sa velikim strahom razmišljam da li nova 2024. godina može da bude još strašnija. Ako se zagledamo u istoriju, odgovor nam se neće svideti. **STR. 66**

Ivan Ivanji

FILIP ŠVARM

Godina poniženih i uvređenih

Zašto je problem Kosovo za veliki dio učesnika u političkom životu – kako na vlasti tako i van nje – postao apstrakcija? Zašto tragedije u "Ribnikaru", Duboni i Malom Orašju nisu bile dovoljno jak alarm za društvo da konačno stane i pogleda samo sebe u oči i zapita gdje je, kakvo je i kako je dotle stiglo? Konačno, zbog čega su poslednji izbori pokazali da se agresija, nasilje i izostanak dijaloga nastavljaju

Ova godina je započela smrću kolege Vladana Radosavljevića. Na Kosmaju su ga 4. januara rastrgli psi. Nisu to bile lutalice već životinje dresirane za agresiju. Niko tada nije mogao znati što je ova tragedija najavila u društvu govora mržnje, političke osionosti i legitimiranog nasilja. Ali kao da se naslućivalo...

U prvom dijelu godine, jedna afera je smjenjivala drugu. Epiloga nije bilo, niti su one postojale za vlast i medije pod njenom kontrolom. Istovremeno, pogoršavao se položaj Srba na Kosovu. Ovaj problem za veliki dio učesnika u političkom životu – kako na vlasti tako i van nje – postao je svojevrsna apstrakcija. Nema tu mnogo mjesta za žive ljude, ali ima za jeftin kvazi patriotizam, demagogiju i odmjeravanje čiji je ego veći.

U svakom slučaju, prvu i posljednju riječ o Kosovu imao je i dalje ima predsjednik Srbije. Kad god se time bavio, krenulo je naopako. Slučaj u selu Banjska, gdje su poginula trojica Srba i jedan albanski policajac, do temelja je spalio čitavu politiku koju je Aleksandar Vučić vodio spram Kosova. Ali, režim se na ovo ne osvrće. Zašto i bi? U slučaju Krajine kada su bili radikali, ceh je platilo tamošnje srpsko stanovništvo, kao što ga sada – kada se nazivaju naprednjaci – plaćaju Srbi sa Kosova.

Valja ipak vjerovati da će ovi godinama ponižavani i vrijeđani ljudi ipak izbjeći sudbinu sunarodnika iz 1995. u Hrvatskoj. A kako je zaista na ovim prostorima izgledala posljednja decenija dvadesetog vijeka o kojoj danas režim direktno laže, na stranicama "Vremena" govori fotograf Dragoljub Zamurović, svjedok iz prve ruke.

Nažalost, godina na izmaku nikad neće biti zaboravljena. Nju su obilježile dvije nezamislive tragedije. Najprije se u Osnovnoj školi "Vladislav Ribnikar" desio nezamisliv košmar – dijete je poubijalo devetero druge djece, svojih školskih drugova i čuvara. Uskoro se masovni zločin dogodio i u selima Dubona i Malo Orašje: tamo je ubijeno devetoro mladih ljudi, među kojima i dvoje maloljetnika. Ako tragedija u "Ribnikaru"možda i nije mogla biti spriječena, ona u Duboni i Malom Orašju jeste – zbog počiniteljevih prijetnji i divljanja sa ilegalnim oružjem mještani su uporno i godinama zvali policiju. Kada je konačno došla, bilo je kasno.

Obje tragedije su bile alarm da društvo zastane, pogleda samo sebe u oči i zapita gdje je, kakvo je i kako je dotle stiglo. Reakcija vlasti je, najblaže rečeno, bila neadekvatna i sramna. Iz njenih redova je stigla sintagma da "sistem nije zakazao". Šokirani svim ovim, građani su izišli na ulice u Beogradu i još nekoliko gradova. Krajem maja, desetine i desetine hiljada ljudi blokiralo je auto-put koji presijeca prijestonicu Srbije. Protest je nosio ime "Srbija protiv nasilja" i mada je trajao čitavo ljeto, režim nije ispunio niti jedan zahtjev demonstranata. Između ostalog, tražili su smjene ministra unutrašnjih poslova Bratislava Gašića i direktora BIA Aleksandra Vulina, te okončavanje govora mržnje na televizijama.

Ali kakva je to zemlja i kakvo društvo u kom roditelji ubijene djece moraju organizirati protest da bi se izborili za memorijalni centar? O tome za "Vreme" govore Ninela Radičević i Ivan Božović, roditelji ubijene Ane.

Još za vrijeme trajanja protesta građana, Aleksandar Vučić je opoziciji nudio izbore. Prihvatili su ih tek kada se na ulicama osuo broj demonstranata. Opozicija je vjerovala da znaju kakvi ih izborni uvjeti očekuju i tvrdila da može spriječiti izborne krađe. Ljuto se prevarila. Izbori održani 17. decembra bili su festival neregularnosti od početka do kraja. Možda je Srbija i vidjela veće krađe glasova, ali ne i veći izborni inženjering sa glasačima iz zemlje i okruženja.

Zbog toga su u toku još jedni protesti. Vlast za njih ne haje. Međutim – kako stoji u analizi našeg novogodišnjeg broja – drži u pritvoru 35 klinaca tvrdeći da su rušili ustavni poredak lupajući vrata i prozore gradske Skupštine, ali ne i Milana Radoičića iako je sam priznao da je organizirao i vodio paravojnu jedinicu u selu Banjska.

Što ponižene i uvrijeđene građane čeka u narednoj godini? Očigledno, sve osim predvidivosti javnog života, tolerancije različitosti i dijaloga. Agresija i nasilje se nastavljaju, niti jedan problem iz 2023. nije riješen, a stižu novi. Ipak, treba izabrati 2024. Kad-tad se nešto mora promijeniti nabolje, pa zašto onda ne bi u godini koja je pred nama. ¶

Izbor urednice fotografije nedeljnika "Vreme"

Slike 2023.

Emocija godine, Foto: Milena Anđela Mišić Atanacković

Cveće i sveće, Foto: Snežana Krstić

Kontramiting, Foto: Marko Đurica

Ima li još reči koje ove godine nismo napisali ili pročitali ili fotografija i videa koje nismo videli, a koje bi nam dale smisao onoga što nam se ove godine dešavalo? Slikali smo mnogo, slikali smo, a nije nam bilo do slikanja. Neka ostane ovaj podsetnik, ništa nemojte da zaboravite. Ni suze, ni korake s protesta, ni Banjsku, ni izbornu krađu. Ništa.

MARIJA JANKOVIĆ

"Ribnikar", Foto: Vladimir Živojinović

Srbija protiv nasilja, Foto: Marko Risović

Narod protiv institucija, Foto: Iva Tanacković

Banjska, Foto: Vladimir Živojinović

Zaječar, Foto: Mikica Andrejić

Novi život Rusa u Beogradu, Foto: Sanja Knežević

SNS autobusi, Foto: Filip Krainčanić

Svakodnevica, Foto: Mitar Mitrović

Izbori bez kraja i granica

Nekoliko dana nakon protesta i intervencije policije ispred Skupštine grada Beograda, u pritvoru leže neki studenti i srednjoškolci pod nejasnim okolnostima. Policija i tužilaštvo koje nije našlo za potrebu da dva meseca ranije zadrži u pritvoru Milana Radoičića iako je sam priznao da je organizovao teroristički čin u Banjskoj 24. septembra, sada tretira klince kao teroriste

Nastavak postizborne krize doneo je neke nove stvari i događaje. U utorak 26. decembra, Republička izborna komisija prema podacima sa njenog portala, još uvek nije bila prebrojala sve glasove sa izbora koji su održani u nedelju 17. decembra 2023. Devet dana po zatvaranju biračkih mesta ostalo je još tridesetak neobrađenih mesta.

Pored toga, za subotu 30. decembar najavljeno je ponavljanje izbora na izvesnom broju biračkih mesta, što bi značilo da će u trenutku kada ovo budete čitali u četvrtak, vladati takozvana predizborna tišina.

To nisu jedini paradoksi ovog izbornog procesa.

IZ RUSIJE S LJUBAVLJU

Opozicija okupljena oko liste "Srbija protiv nasilja" nastavila je sa svakodnevnim protestima u centru Beograda. Marinika Tepić i nekolicina njenih stranačkih kolega i dalje su štrajkovali glađu uprkos tome što je Tepićeva posle osam dana pred kolabiranjem. Opozicija je u nedelju 24. decembra na skupu koji je okupio više građana nego prethodnih dana, pokušala da uđe u zgradu Skupštine Beograda, ali je to sprečila Žandarmerija i tom prilikom pohapsila tridesetak osoba koje se terete od remećenja javnog reda do protivustavnog delovanja.

Vlast tereti opoziciju za pokušaj rušenja države, opozicija odgovara da je sve bila režija vlasti, koja je sama isprovocirala napade na policiju i kamenovanje ulaza u Skupštinu grada. Protest u nedelju režim je okarakterisao kao pokušaj nasilnog preuzimanja vlasti po ugledu na ukrajinski Majdan iz decembra 2013. godine, a Ana Brnabić se javno zahvalila ruskoj tajnoj službi što je poslala informacije o takvim planovima na vreme.

U čitavu situaciju otvoreno su se uključili i strani posmatrači, prisutni u Srbiji na dan izbora, ali i viđeniji ambasadori. Jedan od najvećih paradoksa jeste činjenica da se o izborima u Srbiji slažu Kina, Rusija i SAD – svi veruju da je ceo proces bio legitiman, da rezultati pokazuju stvarnu volju građana i da treba ići dalje u formiranje izvršne vlasti posle konstituisanja skupština (republičke, pokrajinske i lokalnih).

KORDON U SKUPŠTINI

Protest koji je održan u nedelju uveče, 24. decembra, okupio je više hiljada građana i prvi put je imao jasan oblik i cilj. Sedam dana posle održanih izbora, opozicija je poručila da neće više da šeta nego će da krene u akciju. Ta akcija je podrazumevala da se uđe u Skupštinu grada, oko koje se inače narod i okupio. Predvođeni Vladimirom Obradovićem i Srđanom Milivojevićem, demonstranti su ispunili plato ispred Starog dvora, a Milivojević i Obradović su naišli na zatvorena vrata. Ubrzo se shvatilo da je zgrada krcata policijom u "punoj ratnoj opremi" i da oni neće ni na jedan način dozvoliti da bilo ko uđe u zgradu Skupštine Beograda.

Brzo je nastala nervozna situacija, u kojoj lideri opozicije nisu znali šta tačno žele i mogu da urade. Počelo je guranje oko ulaza, ubrzo je razbijeno staklo na ulaznim vratima, a kroz tu rupu policija je prskala biber sprej na demonstrante. Paralelno, na televiziji se pojavio Vučić iz zgrade preko puta, iz Predsedništva, i poručio da građani ne treba da brinu, kako se ne dešava nikakva revolucija i da će država sačuvati red i mir u Srbiji.

Sporadično skandiranje policiji u zgradi i Vučiću mešalo se sa pokušajima upada u zgradu: kamenicama i motkama porazbijani su prozori, ali ni u jednom trenutku nije izgledalo da policijski kordon koji je bio u zgradi može da bude probijen.

Vladimir Obradović, kandidat liste "Srbija protiv nasilja", objasnio je kako je ideja bila da u zgradu uđu izabrani predstavnici opozicije i da se obrate građanima sa balkona. Razume se, Vučić ni za živu glavu ne bi dozvolio takav rasplet poučen iskustvom 5. oktobra, jer veruje da ako neko "zauzme" instituciju, to znači i da je preuzeo vlast.

MINISTAR SA POLICAJCEM, LAŽNIM DEMONSTRANTOM

Otkud toliko policije u punoj ratnoj opremi u zgradi Skupštine u nedelju? Režim objašnjava da je to zato što su znali da će doći do upada, ali oni su taj upad najavljivli za veče 17. decembra kada se ništa slično nije ni događalo, niti je ko o tome tako govorio. Međutim, sedam dana docnije, kada je opozicija okupila kredibilan ali ne i dovoljan broj ljudi i krenula da uđe u Skupštinu grada, režim je bio spreman i postupio je – sada je to jasno – prema planu koji je ranije pripremljen. Policija je znala da opozicija nema nameru da ulazi u sukobe i to u takvoj meri da nije čak ni imala ogranizovane redare za protest u nedelju, što je, na primer, bio

SKUPŠTINA BEOGRADA, 24. DECEMBAR 2023: Pokušaj ulaska nekolicine demonstranata i brutalna intervencija policije
Foto: Vladimir Šporčić/ Tanjug; Darko Vojinović/ AP Photo

slučaj sve vreme trajanja protesta "Srbija protiv nasilja".

Odgovornost za "nemire" snosi delom opozicija jer je ona kao organizator skupa odgovorna za ono što se tu dešava. Neki od lidera političkih partija bili su prisutni i aktivni, ali nisu svi. Pored Milivojevića i Obradovića, građani su videli Aleksandra Jovanovića Ćutu, Radomira Lazovića i Nebojšu Zelenovića. Ostali su se držali po strani. A onda kada je narod počeo da se razilazi posle 20 časova i na platou ispred Skupštine grada ostalo možda hiljadu-dve građana, pojavili su se i nešto agresivniji demonstranti – oni su "izvadili" kocke kaldrme i krenuli njima da gađaju ulaz i prozore Skupštine.

Ko su bili ti "momci" sa kapuljačama i maskama i da li ih je poslala policija, čitaj režim, kao što je sutradan tvrdila opozicija, ostaje da se nekad utvrdi. Na snimcima se videlo da je jedan od njih zaista policajac, pa će ga docnije čak i Žandarmerija u talasu napasti, pa mu je u bolničku posetu u ponedeljak došao ministar Bratislav Gašić.

KOMANDANT OKLOPNE BRIGADE

Ipak, čini se da je opozicija nastupila mahom neorganizovano i naivno, slično istupima više puta od raspisivanja izbora. Izgleda da Koalicija "Srbija protiv nasilja" zasad nema enegriju i kapacitet da nastupa na organizovaniji način i da su njeni lideri svoj maksimum postigli činom ujedinjenja. Sve nakon tog trenutka nije izgledalo kao deo neke više ideje i plana. Zato još komičnije zvuči priča režima o tome kako su ovi lideri, koji jedva mogu da se dogovore ko će da govori sa bine, sposobni da organizuju prevrat u državi zbog pokradenih izbora.

U nedelju je sve ovo izgledalo kao pokušaj opozicije da sačuva obraz – rekli smo da ćemo da čuvamo vaše glasove, rekli smo da nećemo da uzmaknemo i pristanemo na krađu, rekli smo da tražimo da se lakrdija od izbora poništi i evo nas tu, idemo u akciju. Na drugoj strani, pošto vlast pokušava da se drži svoje priče kako opozicija sprema prevrat uz pomoć nekih stranih pomagača sa zapada, bilo je potrebno u nekom trenutku da se nešto nekom i dogodi. A kako opozicija zaista nije bila spremana ni voljna da se tuče sa policijom, incident je izazvan da bi se demonstrirala sila u Beogradu i da bi se pokazalo kako su "informacije" o pripremi puča bile kredibilne.

Ako je Milošević 9. marta 1991. godine izveo tenkove na ulice Beograda, a 24. decembra 1996. godine organizovao kontramiting i doveo Beograd na ivicu građanskih sukoba, u nedelju 24. decembra 2023. Vučić je hteo da bude u generalskoj uniformi barem jednom u životu i da komanduje oklopnim jedinicama. Negde posle 22 sata krenula je akcija policije na rasterivanju ono malo demonstranata koji su još uvek bili ispred Skupštine i to se dogodilo u jednom blickrigu kome niko nije pružao otpor, nego su se ljudi samo sklonili kada su videli "da legije ka njima marširaju".

Posledice ovog događaja su brojne. Nekoliko dana nakon protesta i intervencije policije, u pritvoru leže neki studenti i srednjoškolci pod nejasnim okolnostima. Policija i tužilaštvo koje nije našlo za potrebu da dva meseca ranije zadrži u pritvoru Milana Radoičića iako je sam priznao da je organizovao teroristički čin u Banjskoj 24. septembra, sada tretira klince kao teroriste.

Mada je te večeri govorio da niko nije iznad zakona, Vučić i njegovo pravosuđe i policija nisu uhapsili vođe opozicije, što je čudno ako je bilo reči kako oni žele da organizuju i sprovedu prevrat.

Sve se opet svelo na jednu vrstu planiranog i veštačkog igrokaza, na angažovanje policije da bi se dokazala početna teza režima koji nije smeo da se osramoti kad je već na sva usta govorio da se "sprema Majdan" u Srbiji. Taktičko pokazna vežba policije poslužila je da se naprave snimci koji će se besomučno vrteti da bi se pokazalo kako oni koji sebe zovu "Srbija protiv nasilja" i koji su maltene osvojili većinu glasova u Beogradu i skoro milion glasova u Srbiji, nisu ništa drugo do neprijatelji države, poretka i građana.

Opozicija i građani za sada nisu dobili ništa, pa je veliko pitanje hoće li se početni bes zbog izborne prevare vratiti u postizbornu depresiju. Građani koji i dalje svake večeri dolaze u Kralja Milana čekaju da im vođe opozicije predstave svoj plan i način kako će ga ostvariti. No, oni pre onih koji bi trebalo da ih vode shvataju da neće biti brzog rešenja. To je jedino što sada izgleda izvesno. ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Nećemo da nam mlad

“Meni se čini da mladi nisu svesni koliku oni snagu kao kolektiv imaju i koliko se vlast plaši njihove reakcije”, kaže Pavle Cicvarić. “Kada vidim kako ovaj režim laže u medijima kada kaže da živimo u demokratskom društvu, ne mogu iz etičkih razloga da ostajem nema”, nastavlja Emilija Milenković. “Ovo što se dešava trpi 6,5 miliona ljudi i ja zaista ne mogu da verujem da smo mi toliko ‘ubijeni u pojam’ i samo se pitam dokle ćemo više”, zaključuje Nikola Ristić

“Mladi nisu svesni koliku oni snagu kao kolektiv imaju i koliko se vlast plaši njihove reakcije na neku nepravdu i baš to je razlog što pokušavaju da se glas mladih ne čuje. Mislim da na ono pitanje ‘Gde su mladi?’ nije potrebno odgovoriti rečima već odgovoriti delom, pokazati da su tu”, kaže student i član neformalne organizacije “Borba” (raniji naziv “Studenti protiv nasilja”) Pavle Cicvarić. U ponedeljak 18. decembra, dan nakon izbora, građani revoltirani izbornim inženjeringom i krađom glasova okupili su se ispred stare zgrade Skupštine gde zaseda

ost propadne

Republička izborna komisija. U prvim redovima bili su mladi, a među njima i studenti i članovi neformalne organizacije "Borba" Emilija Milenković i Pavle Cicvarić, kao i omladinski aktivista Nikola Ristić. Tražili su od opozicije – pre svega "Srbije protiv nasilja" – odgovore šta i kako dalje.

"Konkretan odgovor nismo nikada dobili", kaže za "Vreme" Nikola Ristić. "U narednim danima opozicija jeste najavljivala neke nove proteste, neki od njih su stupili u štrajk glađu i slično, ali ništa mi od toga ne deluje kao dobro razrađen plan koji bi imao jasne faze. Cilj jeste jasan, ali ne znamo kako oni nameravaju da dođemo do njega. Međutim, nismo mi oni koji samo kritikuju jer ne postoji ideja, nego dolazimo i dajemo predloge. To je ono u šta smo se upustili i prvi korak u našem planu koji je i opozicija podržala bio je izlazak na blokade u ponedeljak.

(U trenutku nastajanaja ovog teksta blokada je sprovedena samo u ponedeljak.)

"VREME": Šta vas je motivisalo?

EMILIJA MILENKOVIĆ: Ja se borim za demokratsko društvo. Kao studentkinja Fakulteta političkih nauka dobro znam šta znači demokratsko društvo i demokratija. Kada vidim kako ovaj režim laže u medijima kada kaže da živimo u demokratskom društvu, ne mogu iz etičkih razloga da ostajem nema. To mi je motivacija. Ne želim da mi mladost propadne pod jednim autoritarnim vođom koji ne zna kad treba da ode ili ne želi da se povuče sa tog mesta iako šteti svima nama.

PAVLE CICVARIĆ: Postoji mnogo razloga i ja zapravo te razloge vidim u samom aktivizmu. U aktivizmu pričamo na različite teme – od ekoloških do psihološke pomoći i borbe za pravnu državu. Institucije ne rade, a kao nultu tačku koja se podrazumeva da bi ove teme došle do izražaja potrebno je da postoji pravna država.

NIKOLA RISTIĆ: Motivaciju je vrlo prosto formulisati – želim da ostavim društvo bolje nego što sam ga zatekao. Ne želim da se za 20, 30, 50 godina pogledam u ogledalo i da me bude sramota zato što u trenutku kada je naše društvo bivalo devastirano nisam uradio najviše što sam mogao da to okrenem u drugom smeru. Mislim da mi savest nikada ne bi bila mirna, ali jedina alternativa tome jeste da napustimo ovu državu i ovo društvo. Zaista se svim silama borim da ne pređem taj prag odluke i da odem odavde.

Verujem da ste u kontaktu i sa drugim mladim ljudima. Šta oni kažu nakon ovih izbora i kako se osećaju?

EMILIJA MILENKOVIĆ: Mladi ljudi su isto razočarani i znam koliko im je bilo teško jer su uglavnom bili kontrolori i posmatrači na biračkim mestima i branili izbornu volju birača. Bili su razočarani kada su videli rezultate i ne samo kada su videli rezultate, nego kada su videli koliko je bilo incidenata i nepravilnosti na biračkom mestu. Međutim, mislim da se 18. decembra to razočaranje pretvorilo u bes gde su mladi videli da nije više dovoljno da šetamo i da budemo na ulici jer se ništa nije promenilo tokom šetnji ovog leta i shvatili su da se mora uraditi nešto radikalnije. Svi smo to videli, svi smo to prepoznali i zato smo hteli da damo neki konkretan plan.

Koliko je neophodno da se u ovom trenutku organizacije mladih ujedine?

PAVLE CICVARIĆ: Meni se zapravo čini da mladi nisu svesni koliku oni snagu kao kolektiv imaju i koliko se vlast plaši njihove reakcije na nepravdu. To je baš razlog što pokušavaju da se glas mladih ne čuje i slično. Mislim da na ono pitanje 'Gde su mladi?' nije potrebno odgovoriti rečima već delom, pokazati da su tu. Mi imamo toliko širok spektar mladih sa kojima svakodnevno komuniciramo – jedni druge bodrimo i pokušavamo da izađemo. Takođe, pokušavamo da dođemo i do mladih koji nisu punim srcem u političkoj priči. Kako vidim, dobro nam ide. Dobijao sam toliko poruka podrške od ljudi koji nisu ni na društvenim mrežama politički aktivni, ali i nakon ovih nepravdi i napada na nas. Rekli su da će se uključiti i da tek sada razumeju o čemu smo govorili proteklih par meseci ili par godina. »

Ako i premijerka i predsednik kažu da je sve u redu i da su izbori prošli fantastično, zašto se ne otvori birački spisak? —Emilija Milenković

■ Ne želim da se za 20, 30, 50 godina pogledam u ogledalo i da me bude sramota zato što u trenutku kada je naše društvo bivalo devastirano nisam uradio najviše što sam mogao da to okrenem u drugom smeru —Nikola Ristić

Kao što glasi vaš novi naziv grupe, u kom pravcu će teći "borba" i šta je u ovom trenutku preostalo mladima?

PAVLE CICVARIĆ: Preostala nam je ulica zato što institucije ne rade i mnoge od njih neće da slušaju šta mladi kažu. Što se tiče "Borbe" i imena, odnosno "Studenata protiv nasilja", "Borba" je sveuobuhvatnija zato što se u ovom trenutku borimo za svaki ukraden glas. Bukvalno svi – od desnice do levice. Tako da to nam je plan. Što se tiče onog šta ćemo dalje, videli smo da, nažalost, opozicija nije imala spreman plan kako će da reaguje u ovoj situaciji. To ne bi trebalo da bude tačka sukoba između pristalica opozicije ili između aktivista, već samo treba da se zna da je to bio problem i da postoje mladi ljudi, aktivisti, studenti koji će hteti da daju predlog šta može da se radi. To je ona parola koja je osvanula na društvenim mrežama – "Imamo plan". To je ideja, taj plan se ogleda u dve blokade koje su najavljene ukoliko se zahtev ne ispuni. Jedna se desila u ponedeljak i ideja je da se postepeno ide u radikalizaciju. Prvo je bilo šest sati, a za dalje ćemo videti i blagovremeno ćemo obavestiti javnost.

Na protestu se pojavila i osoba sa vašim ličnim podacima i fotografijama iz ličnih dokumenata. Da li ste kasnije dobili objašnjenje ko je to i zašto ima te podatke?

NIKOLA RISTIĆ: Nismo dobili ništa zvanično. Opozicija je iznela neke pretpostavke i sumnje za koje se ja ne bih usudio da uzimam kao zvanične, tačne i pouzdane. Jedino što mogu da kažem jeste da ne znamo još uvek zvanično ni ko je ta osoba ni odakle joj podaci. Nadamo se da je neko ko je bio tu da brine o našoj bezbednosti, a ne suprotno.

Da li se vlast oglasila po pitanju blokada?

NIKOLA RISTIĆ: Nismo dobili nikakav komentar, više se bave nekom vrstom zastrašivanja i medijskim blaćenjem svakoga od nas koji smo akteri toga, a najviše lidera opozicije. Mnogo više idu na diskreditaciju i na priču "evo ko pokušava da sruši ustavni poredak, evo ko pokušava da sruši državu, evo odakle je to orkestrirano". Ono što nam se jasno govori jeste da im smetamo. Ali režim treba da zna da ćemo nastaviti da im smetamo bez obzira kakav ishod ove ulične utakmice bude. Ova ekipa ljudi koji su zajedno sa nama na ulicama će im smetati sve do dana dok ne budu prihvatili ono što se od njih traži. Smetaćemo još dugo.

EMILIJA MILENKOVIĆ: Ne samo da pokušavaju da diskredituju nas kao aktiviste, već smo imali i celo vanredno obraćanje odlazeće premijerke Ane Brnabić o CRTI gde su direktno pokušali da ih diskredituju. I ne samo domaće posmatrače, već i međunarodne posmatrače i međunarodnu zajednicu. To je vrlo štetno i neprihvatljivo da se sa takve državne pozicije upućuju takve reči.

■ U ovom trenutku borimo se za svaki ukraden glas. Bukvalno svi – od desnice do levice. Tako da to nam je plan —Pavle Cicvarić

Koja pitanja sada imate ispred sebe, a da na njih nemate odgovor?

EMILIJA MILENKOVIĆ: Ja imam jedno pitanje. Ako premijerka kaže da je sve u redu i ako predsednik kaže da je sve u redu i da su izbori prošli fantastično, zašto se ne otvori birački spisak?

NIKOLA RISTIĆ: Moje pitanje osim ovoga što je Ema rekla, a definitivno svi to mislimo i to je ključno pitanje za vlast, jeste društveno pitanje: dokle ovaj narod može da trpi? Nije važno, nek nas sutra ili kadgod na blokadama ili na bilo kom narednom protestu ili buntu bude i 500.000, ovo što se dešava trpi 6,5 miliona ljudi i ja zaista ne mogu da verujem da smo mi toliko "ubijeni u pojam" kao narod i samo se pitam dokle ćemo više da trpimo. A i što kaže onaj slogan "Dokle više"?!

PAVLE CICVARIĆ: Jedno pitanje koje sebi postavljam to je kako sebi dati motivacije da se nastavi s ovim? Koliko god da u jednu ruku ljudi budu uporni, mislim da se dosta ljudi susreće s tim "kako da izdržim, kako da dam sebi motiva da dodatno nastavim, da se dodatno borim". Srećom, dosad sam uvek nalazio odgovor na to pitanje. Vlast mi je uvek davala dodatno motiva kako da se s ovim borim, dodatnu energiju. Tako da verujem da će vlast davati dodatne razloge i motive da se borimo protiv ovoga.

Šta dalje i kuda u budućnost?

NIKOLA RISTIĆ: Ono što bih ja najviše voleo da izađe iz ovih protesta i ove pobune mladih, bila ona uspešna ili ne, jeste platforma koja će postati održivi bunt naroda. Bez obzira koja vlast i opozicija bile sutra, to će biti jedna prava građanska omladinska snaga koju će svako morati da sluša.

EMILIJA MILENKOVIĆ: Slažem se sa Nikolom. Rekla bih da je ovo što se sada desilo jedan presedan. CRTA nikada nije ovako grubo izašla sa svojim procenama, nikada nije bila ovako direktna i ovo jeste jedan presedan koji ako dozvolimo da sad prođe, možemo da se pozdravimo sa demokratijom. Tako da ako se sada nešto ne promeni, ako se sada ne izborimo za demokratske vrednosti, plašim se da će se mnogi mladi preseliti iz ove države. Ja ne želim da se to desi.

PAVLE CICVARIĆ: Vidim budućnost svega ovoga. Verujem da će doći vreme kada narod neće morati da izlazi na ulicu. Sada ljudi često postavljaju pitanja i levice i desnice i Evropske unije i drugih pitanja. Meni je trenutno prvo na listi da se napravi društvo koje neguje ljudska prava, kulturu dijaloga i pravnu državu. Ako imamo to kao podlogu, lako ćemo se dogovoriti o daljem smeru Srbije.

EMILIJA MILENKOVIĆ: Pozvala bih i mlade i sve građane da se pridruže akcijama koje u narednom periodu organizujemo, svim blokadama i protestima. ¶

MILICA SREJIĆ

TRAGEDIJA KOJA JE OBELEŽILA 2023: Učenici OŠ. "Vladimir Ribnikar"
Foto: Marija Janković

Vreme nasilja i neizvesnosti

Iza nas je dvanaest meseci od kojih mnogi neće biti zapamćeni po dobru. Sa nekim od tada otvorenih problema ulazimo i u 2024. Šta su bile najčešće reči na ustima građana i teme obrađivane u medijima

Prošla 2023. počela je nasilno kada su na Kosmaju, tokom obične zimske šetnje, tri opasna vlasnička psa napala i ubila beogradskog novinara Vladana Radosavljevića. Psi su imali ogrlice sa pločicama na kojima je bio napisan broj telefona vlasnika. U januaru je za portal Cenzolovka Veran Matić napisao: "Nasilna smrt Vladana Radosavljevića i velika nesreća koja je zadesila njegovu porodicu je tragedija našeg društva, države i sistema koji su dopustili da nešto tako jezivo uopšte bude moguće". Ispostaviće se, ovo je bila baš takva godina.

NASILJE

Samo u prvih devet meseci 2023. u Srbiji je, prema podacima Autonomnog ženskog centra, ubijeno 26 žena, ali kako piše CINS, taj broj može biti i znatno veći jer kod nas još uvek ne postoji zvaničan registar femicida. Iako su mnoge organizacije utvrdile da je ove godine ubijeno više žena nego ranije, nadležne institucije ili nisu reagovale ili su demantovale ove podatke. Ana Brnabić je na jednoj sednici Narodne skupštine izjavila da se pitanje femicida "koristi za politizaciju", kako je pisao N1. I drugi političari i političarke su pokušali da relativiziju femicid. Ostaće upamćena i apsurdna, sramna izjava zaštitnika građana Zorana Pašalića, koji je tokom kampanje "Stop femicidu" izjavio da je izraz femicid pogrešan termin: "Ne da koristimo izraz da muškarci ubijaju žene zato što su žene. Ne ubijaju ih zato. Nasilje se ne vrši zato. Nego zbog poremećenih partnerskih, supružničkih ili bilo kojih drugih odnosa kao što su mnogi odnosi u društvu između ljudi...".

Treći i četvrti maj ostaće zauvek upamćeni po strašnim masovnim ubistvima. U beogradskoj Osnovnoj školi "Vladislav Ribnikar" naoružani trinaestogodišnjak ubio je čuvara i devetoro učenika, a ranio petoro đaka i nastavnicu istorije. Dan kasnije, u selima Malo Orašje kod Smedereva i Dubona kod Mladenovca, Uroš B. je ubio devet osoba, od kojih je dvoje bilo maloletno. Ranio je dvanaestoro ljudi. Kako su preneli mediji, u slučaju masakra u "Ribnikaru", podignuta je optužnica protiv roditelja dečaka, a tužilaštvo traži 12 godina kazne zatvora za oca koji je u pritvoru i dve i po za majku, jer njihov sin, koji je u trenutku zločina imao manje od 14 godina, prema postojećim zakonima ne može krivično da odgovara. Protiv Uroša B. Više javno tužilaštvo u Smederevu podiglo je optužnicu zbog masovnog ubistva u mestima u okolini Mladenovca. Njemu se stavlja na teret da je "izvršio krivično delo teško ubistvo, nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija i neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila", navodi se u tekstu Radija Slobodna Evropa.

Nezapamćene majske tragedije pokrenule su seriju građanskih protesta "Srbija protiv nasilja", organizovanih na ulicama Beograda i širom Srbije pod sloganom "Sve mora da stane", na kojima je od 8. maja do 4. novembra učestvovalo više desetina hiljada ljudi koji su zbog konitnuiranog propagiranja nasilja u medijima, ćutanja institucija povodom toga i brojnih propusta tokom istrage masovnih ubistava u Beogradu zahtevali ostavke članova Saveta REM-a, predsednice Vlade Ane Brnabić, ministra policije Bratislava Gašića, šefa BIA Aleksandra Vulina i predsednika Aleksandra Vučića, kao i gašenje rijaliti programa i ukidanje nacionalnih frekvencija televizijama Pink i Hepi. Nijedan od zahteva nije ispunjen. Iz protesta "Srbija protiv nasilja" u oktobru 2023. osnovana je istoimena politička koalicija, koja predstavlja saradnju stranaka koje su učestvovale u organizaciji protesta, a koje su početkom novembra »

PROTESTI PROTIV NASILJA I NEREGULARNIH IZBORA: Ulica Kneza Miloša i ispred zgrade RIK-a

Foto: Marija Janković

Foto: Marko Dragoslavić /FoNet

potpisale koalicioni sporazum pred izbore zakazane za 17. decembar.

IZBORI

Parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori raspisani su 1. novembra za 17. decembar, a političke stranke su imale samo 45 dana za kampanju, i to u neravnopravnim izbornim uslovima s obzirom na ogromnu dominaciju SNS-a u medijima i zatvorenost televizija sa nacionalnom frekvencijom za opozicione partije. Prema ocenama stručnjaka, kampanja je bila kratka, neravnomerna, oštra i prljava. Iako je Vučić dao ostavku na mesto predsednika SNS krajem maja ove godine, on je, očekivano, bio glavni protagonista izborne liste SNS "Srbija ne sme da stane". Inače, kako su u medijima diskutovali opozicioni političari, to je rečenica vezana za ubijenog premijera Zorana Đinđića. Vučić je u medijima obrazložio da je slogan "Srbija ne sme da stane" odgovor "licemerju" pokreta "Srbija protiv nasilja", koji je i nastao na talasu masovnih protesta nakon majskih tragedija pod sloganom "Sve mora da stane".

"Istinomer" je izračunao da se predsednik tokom 44 dana kampanje obratio čak 45 puta, a da je u poslednja 24 sata pred izbornu tišinu imao čak četiri medijska nastupa. BIRODI je pred izbore u decembru izašao sa podacima medijskog monitoringa, prema kome je Vučić tokom kampanje na nacionalnim televizijama i TV N1 zauzeo najviše prostora u odnosu na sve druge političke aktere. CRTA je objavila da je predizborna kampanja u Srbiji protekla u "atmosferi sistematske zloupotrebe institucija, javnih funkcija i najvažnijih medija kojima su učesnici predstojećih izbora stavljeni u neravnopravan položaj". Politikolozi su ocenili da je jedan od velikih koraka uoči izbora u decembru bio i to što je grupa opozicionih stranaka uspela da postigne politički dogovor i zajedno nastupi na listi "Srbija protiv nasilja". Za razliku od njih, grupa desnih stranaka nije mogla da formira jednu kolonu, niti da pređe cenzus. Kampanja će ostati upamćena i po "ProGlasu", inicijativi koju su pokrenuli ugledni i stručni ljudi, nestranačke javne ličnosti, a koju je potpisalo više od 190.000 ljudi.

Na izborima u decembru glasalo se za 18 izbornih lista. Vučić je proglasio pobedu na svim nivoima liste koju predvodi SNS, dok lista "Srbija protiv nasilja" traži poništavanje izbora u Beogradu navodeći da je reč o "izbornoj krađi i prekrajanju izborne volje građana". I domaći i strani posmatrači prijavili su veliki broj nepravilnosti tokom izbornog dana. Predstavnici liste "Srbija protiv nasilja" nakon izbora tvrde da je vlast dovodila birače iz inostranstva i da je to, uz kupovinu glasova i druge oblike pritiska, izmenu biračkih spiskova i korupciju birača, dovoljno da se poništе gradski izbori. Dan posle izbora, lideri koalicije započeli su proteste u centru Beograda ispred zgrade Republičke izborne komisije u Beogradu zahtevajući da RIK poništi beogradske izbore jer je pobeda SNS rezultat "izborne krađe" koju ne priznaju. Istovremeno, Marinika Tepić, jedan od nosilaca liste koalicije "Srbija protiv nasilja" i nekoliko narodnih poslanika štrajkuju glađu do ispunjenja zahteva. Demonstracije ispred RIK-a i dalje traju, policija se sukobila sa demonstrantima ispred Skupštine grada, studenti su započeli proteste i blokade u gradu zahtevajući da se hitno revidira birački spisak.

VEŠTAČKA INTELIGENCIJA

ChatGPT je, prema izveštajima Rojtersa, početkom januara 2023. imao 100 miliona aktivnih korisnika na mesečnom nivou. Prema podacima iz novembra, broj aktivnih korisnika je porastao na 180 miliona, a samo tokom oktobra ovu platformu je posetilo 1,7 milijardi ljudi. Džefri Hinton, tvorac veštačke inteligencije u kompaniji Gugl, u maju 2023. napustio je tu kompaniju i upozorio svet na dalji razvoj četbotova i tehnologije veštačke inteligencije. Od tada do danas debata o ovome zauzima značajan prostor u svetskim, pa i domaćim medijima, a posebno odnos tehnologije prema novinarstvu kao profesiji. Postavljaju se pitanja ugroženosti poslova novinara i drugih zanimanja unutar medijske

produkcije. S jedne strane, pokazalo se da neki alati veštačke inteligencije mogu da pomognu u obavljanju pojedinih poslova, poput sređivanja dokumentacije, prevođenja, pisanja mejlova, pomoći oko istraživanja i pisanja, analize jezika, čišćenja podataka itd. U ovom trenutku, istraživanja Univerziteta u Kolumbiji pokazuju da 28 odsto redakcija u svetu već koristi veštačku inteligenciju u svakodnevnom radu i izveštavanju, a da veštačka inteligencija može, u ovom obliku i za sada, da zameni samo 12 odsto novinarskih veština. U našim medijima ove godine mnogo je prisutniji negativan narativ o ovoj temi i to prvenstveno iz ugla ugroženosti novinarstva, u tekstovima o tome da novinari i drugi medijski radnici skoro izvesno ostaju bez posla, da veštačka inteligencija ulazi u sve pore društva i da predstavlja egzistencijalnu pretnju po skoro svako zanimanje u Srbiji.

RAT

Sedmog oktobra ove godine ekstremistička organizacija Hamas ispalila je na hiljade raketa na Izrael, probila bodljikavu žicu, upala na teritoriju Izraela, u izraelske gradove, ubijala civile i vojnike i zarobila taoce. Izrael je proglasio rat protiv Hamasa, a izraelski premijer je najavio najveću odmazdu protiv terora ove militantne grupe. Od tada do danas, nakon 80 dana rata, stradalo je oko 20.000 ljudi, od kojih je 8.000 dece, više od 6.000 žena i 60 novinara. Ovaj sukob izazvao je neviđenu pažnju svetskih medija, koji su se, izveštavajući o ratu, pitali kako je moguće da je najbolje opremljena obaveštajna agencija na Bliskom istoku i svetu uopšte propustila da bude obaveštena i unapred pripremljena za ovakav napad. Odgovor Izraela na Pojas Gaze bio je žestok – skoro dva miliona Palestinaca je od početka rata moralo da napusti Gazu.

Početkom 2023. u medijima se diskutovalo da li će tokom ove godine Rusija možda da se umori posle iscrpljujućih borbi i gubitaka u ratu u Ukrajini, koji traje od 24. februara 2022. Svetski stručnjaci, među kojima su poznati istoričari i politikolozi, predviđali su da bi krajem ove godine rat zapravo mogao da bude završen jer ni Rusija ni Ukrajina ne mogu da postignu svoje ciljeve, a obe strane bi iscrpele sve resurse, oružje, municiju, vojnike.

SUKOB NA KOSOVU: Selo Banjska
Foto: printscreen

Međutim, ovo je bila godina rata. Ruski predsednik Vladimir Putin je na redovnoj godišnjoj konferenciji u decembru najavio da se Rusija i dalje drži svojih ciljeva i da ciljevi "specijalne vojne operacije ostaju nepromenjeni". "Njujork tajms" je u avgustu 2023. objavio kako je od početka rata bilo blizu 70.000 ukrajinskih žrtava. Međutim, ni Ukrajina ni Rusija do sada nisu objavile podatke o sopstvenim gubicima tokom rata. Evropska unija je sredinom decembra 2023. otvorila pristupne pregovore o članstvu Ukrajine u EU. Istovremeno, u Ukrajini, kako piše Dojče vele, bukti najveći politički sukob od početka invazije Rusije i to oko toga da li u martu 2024. treba da se održe izbori u toj zemlji ili ne.

MEDIJSKI ZAKONI

Novi medijski zakoni, Zakon o javnom infomisanju i medijima i Zakon o elektronskim medijima usvojeni su na sednici Narodne skupštine krajem oktobra 2023, posle višemesečne debate o problemima na koje su ukazivala medijska udruženja, fondacije, novinari i stručnjaci. Iako je nadležno Ministarstvo telekomunikacija i informisanja ocenilo usvajanje dva zakona, prvi put posle 2014, kao važan korak na unapređenju medijske scene u Srbiji, način na koji je o njima vođena javna rasprava, pa i podmetanje "fantomskih" članova bez znanja radne grupe predstavljaju sve samo ne poligon za unapređenje ionako razvaljene medijske scene. Nacrti dvaju zakona su se posle dužeg vremena našla pred javnošću na jesen 2023. Rokovi za njihovo usvajanje su probijeni nekoliko puta, nadležno ministarstvo je bez dogovora sa radnom grupom više puta menjalo predloge, a nakon okončane javne rasprave samo je formulisalo nove članove predloga zakona koji su bili u suprotnosti sa onim što je dogovoreno sa medijskim stručnjacima. U jednom trenutku, u predlogu zakona je stajala odredba da se prilikom dodele novca na medijskim konkursima traže podaci Saveta za štampu, ali samo za medije koji priznaju nadležnost Saveta. Ovo je pokrenulo burne reakcije stručnjaka, novinarskih udruženja, Koalicije za slobodu medija i drugih koji su se usprotivili ovoj odredbi koja bi ne samo unazadila medijsku etiku, nego bi potvrdila da ista pravila ne važe za sve.

Tokom javne rasprave, brojne "gongo" organizacije su pokušavale da diksreditiju Savet za štampu kao samoregulatorno telo apsurdnim predlozima da osim jednog može biti više saveta za štampu. Ovi predlozi su, srećom, pritiskom javnosti, a pre svega Koalicije za slobodu medija, izbačeni iz verzije nacrta zakona koji su otišli na usvajanje. Međutim, u nacrtu Zakona o elektronskim medijima našle su se dve sasvim nove formulacije, koje bi naštetile kablovskim operatorima, a išle u korist emitera sa nacionalnom frekvencijom. Pojedini članovi radne grupe su tokom oktobra upozoravali da su takvi predlozi ubačeni u nacrt zakona "preko noći", ističući i štetnu odredbu u predlogu zakona prema kojoj medije može da osniva privredno društvo u vlasništvu države, sa ciljem da se legalizuje uloga koju Telekom kao državna kompanija već ima na medijskom tržištu. Na intervenciju OEBS-a, kako je pisao Novi Magazin, "stopirano je brzopotezno usvajanje nafilovanih zakonskih predloga, pa je došlo do višesatnog češljanja i usaglašavanja. Ili, kako neki vole da kažu, "kompromisa". Poslanici su usvojili predloge dvaju zakona i nisu prihvatili da, prema saopštenju Koalicije za slobodu medija, obrišu članove kojima se državnim preduzećima poput Telekoma Srbija omogućava da imaju medije u svom vlasništvu, da unesu odredbe koje omogućavaju sudsku i građansku kontrolu postupanja REM-a po žalbama građana i organizacija i da unesu odredbe kojima se ograničavaju funkcionerske kampanje i propisuju kriterijumi i metodologija na osnovu koje REM prati izveštavanje medija tokom izbornih kampanja. ¶

ALEKSANDRA KRSTIĆ

Vanredna profesorka Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Intervju: Ninela Radičević i Ivan Božović

“Ribnikar” nije škola,

“Naša potreba da uradimo nešto dobro vezana je za samu žrtvu naše dece. Naša deca su žrtve, ali žrtve čega? Ja dolazim do zaključka da su žrtve ovog društva. I onda stalno pokušavamo da osmislimo tu žrtvu, da joj damo neki smisao, da bude pokretač za nešto bolje u ovom društvu. Zato smo i istupili javno i nalazimo snagu u tome. Ali, kad činjenično pogledate – niko nije preuzeo odgovornost, procesi idu sporo ili ne idu uopšte, 3. maj medijski je zaboravljen... Vi već znate rečenice koje će se čuti u medijima, znate ono: ‘Danas se navršava pet meseci od tragičnog događaja...’ I to je sve što će se čuti...”

Ana Božović dežurala je na ulazu u školu “Vladislav Ribnikar” zajedno sa drugaricom Bojanom Asović kada je K. K. 3. maja ove godine usmrtio obe, još sedam učenica i učenika i čuvara škole. Anini roditelji Ninela Radičević i Ivan Božović gotovo osam meseci kasnije i dalje se sa delom roditelja čija su deca takođe stradala bore da dobiju memorijal u ovoj školi. Ninela i Ivan učestvuju u nečemu što zvuči strašno i kad se napiše i kad se pomisli – protestu roditelja ubijene dece.

Kakva je to zemlja i kakvo društvo u kom roditelji ubijene dece protestuju? Zemlja u kojoj “sistem nije zakazao”, u kojoj se događa sukob roditelja dece koja nisu i dece koja jesu preživela. Zemlja u kojoj roditelji stradale dece moraju da organizuju protest da bi se izborili za memorijalni centar, te da bi sprečili da danas osoblje doručkuje za istim onim stolom za kojim su sedela njihova deca u momentu ubistva.

Ninela i Ivan prihvatili su poziv “Vremena” da pričamo o ovome iako su oboje, kažu – umorni. Na samom početku pričamo o onome što je tema svima i svuda ovih dana: izbori.

“Nisam optimista kada je reč o budućnosti ovog društva”, kaže Ninela. “Evo, to i rezultati ovih izbora pokazuju, i sve ovo što se sada događa. Sistematski smo kao društvo razbijani poslednjih 30 godina i imam utisak kao da je taj 3. maj bio i kruna toga. To je dokaz o potpunom nepostojanju društva i jednoj slici Srbije koja je potpuno poražavajuća i u tom smislu, ja stvarno nisam optimistična. Kad vidite da je 180.000 ljudi glasalo za Nestorovića... Znači, vi imate toliki broj ljudi za koje

to je stratište

Fotografije: Marija Janković

ja mogu samo da pomislim da je njima dobro. Oni se, eto, tako zezaju, ne mogu da nađu bolju opciju pa onda misle kako je mnogo zabavno da glasaju za Nestorovića, ali... Oni zapravo ne doživljavaju ozbiljno to gde živimo. To je poruka sama po sebi, vrlo loša."

"VREME": Da li ste se nečemu nadali?

NINELA RADIČEVIĆ: Ja se jesam posle 3. maja nadala, a i stvarno sam se nadala u bolji rezultat ovih izbora, u smislu većeg procenta ljudi koji su glasali za opoziciju, opozicione partije. Posle 3. maja i ono malo nekog osećaja zajedništva se rasulo. Ako ljudi posle tog dana nisu odreagovali i masovno izašli, u situaciji u kojoj vam u školi ubijaju decu, šta treba da se desi? Da pričamo o 30, 50, 100 žrtava? Da li čekamo da se desi ponovo, samo sa većim brojem žrtava?

Kako ste doživeli onaj vatromet i šampanjac u izbornoj noći?

IVAN BOŽOVIĆ: Ja sam toliko nekako umoran i isceđen emotivno da se nisam emotivno investirao u izbore. Naravno, išao sam da glasam, svi smo, kao, čekali da vidimo rezultate, ali nekako, valjda smo mi toliko razočarani, da mislimo ako se i promeni nešto, moralo bi mnogo vremena da prođe da bi ovde nešto počelo da se popravlja nabolje.

Mi smo u ovoj našoj situaciji videli da sve političke opcije vuku na svoju stranu i mi pokušavamo sve vreme da se ne uvlačimo u te političke priče. Ali to je teško, jer jedna i druga strana pokušavaju da vas uvuku, onako, kroz razne situacije kroz koje smo prolazili na svoju stranu. Vidite vi tu mane i na jednoj i na drugoj strani. Naravno, na vlasti mi vidimo mnogo veću odgovornost za ovo što se desilo, ali s druge strane, vidite kako je sad prošlo već sedam meseci, po nekim postupcima opozicije da i oni uvek gledaju tu svoj interes jer vrlo retko stvarno rade nešto iz javnog interesa. Nama je jasno da oni gledaju kako da sruše vlast, ali opet, očekivali smo i od njih malo više ljudskosti. Oni kažu da je "Ribnikar" škakljiva tema i izbegavaju da nam priđu.

Niko nam nije prilazio i to razumem, verovatno su se svi plašili naše reakcije. Ali opet, u takvoj situaciji malo prerađuješ te svoje političke strahove i interese pa se ponašaš kao čovek pa priđeš. Oni opipavaju pa sve nešto izokola, više bismo cenili da su nas direktno pozvali pa makar se i naljutili, ali okej da istrpiš ljutnju našu.

NINELA: Molim vas, u godini kad smo imali dva masovna ubistva, kakav vatromet, kakvi šampanjci? Ja zaista mislim da za Novu godinu svi treba da sedimo i ćutimo i da čekamo da prođe. Jer, ovako kako se sada društvo ponaša, kako negira šta se dogodilo, mislim da smo kao društvo u dubokoj traumi koje nismo svesni. Izostala je ljudskost. Dakle, što kaže Ivan, nama se niko nije obratio. Niko. Od 3. maja kad se to desilo, vi prvo imate situaciju da niko nije preuzeo odgovornost. Imate školu koja kaže da nije odgovorna.

Ja mislim da je ovde suštinski problem kod ljudi da ne shvataju razliku između odgovornosti i krivice. Zašto škola neće »

Predugo smo u nekom suludom stanju, ljudi su toliko samoživi u svojoj muci i stalnoj borbi, ono, "samo za mene da bude" i te njihove bolesne izjave proizilaze iz toga. Znate, kad neko pred majkom ubijenog deteta kaže: "Hajde dosta više o mrtvoj deci, važnija su živa"

– Ivan Božović

da prihvati odgovornost? Možda ne razumeju da biti odgovoran ne znači biti kriv? Ali kao odgovorno lice morate da pokažete šta ste uradili da prevenirate neki loš događaj ili ishod. Svako na svom poslu ima određenu dozu odgovornosti, ali to ne znači da sam ja kriva ako moj tim pogreši. Moj glavni utisak je da su 3. maja svi povikali samo "ne, ja nisam kriv". Svi su odlučili da je bolje da se drže po strani, jer ako nam priđu, potvrdiće se nešto – ne znam ni ja šta. Kao da su svi bežali od nas. Mi smo se našli u situaciji da izgubimo dete. Dete. U školi. I onda se prema nama svi ponašaju kao da smo neki, ne znam, neki "šugavci", niko neće da vam priđe.

Mislite li da se to desilo zato što ljudi ne znaju kako da komuniciraju ili ako vas pogledaju, gledaju u svoj najveći strah?

IVAN: Da, mislim da je prevladao taj strah. Ali ako si čovek, prevaziđeš strah pa priđeš. Međutim, svi su brže-bolje posegli za onim što najbolje znaju: vlast da pokaže da sistem nije zakazao, da sve drže pod kontrolom, da je to incident koji se dešava svuda, pa se desio, eto, i kod nas. Kasnije smo slušali kako je to "Ribnikar", posebna škola, pa se zato tamo desilo. Mi smo sistemski uništili osećaj jednih za druge. Ali se i dalje nadam da je reč o manjini koja nema kapacitet da dobaci do nekih stvari.

I kad smo se dogovarali za ovaj razgovor, pa i sada kad smo ga počeli, pomenuli ste umor. Šta je to što vas iscrpljuje, a ne bi smelo, u situaciji u kojoj ste?

NINELA: Mi se od 3. maja vrtimo oko istih tema. Ni u jednom smislu nismo napravili korak unapred osim u vezi sa tim krivičnim postupkom. Eto, to je urađeno. Ali, što se tiče memoralizacije, mi nismo ni pola koraka napravili. Tu se ne dešava apsolutno ništa. Što se tiče same škole, vrlo brzo je krenulo jedno potpuno ludilo – taj Savet roditelja koji je tu preuzeo glavnu reč i to ide do te mere da stvarno sve više imam utisak da su i oni instruirani. Zaista ne mogu da shvatim toliko nerazumevanje koja doslovno prelazi u zlo. Komentari tih ljudi upućeni nama su tako strašni, da ja ne mogu da ih ponovim javno. I to je krenulo vrlo brzo posle 3. maja. Mi do dan-danas ne znamo ko je tačno doneo odluku da se deca vrate u školu nedelju dana kasnije. Nikad nismo dobili tu odluku.

IVAN: Bio je kao neki tim, čuli smo da postoji dokument, ali niko od nas ga nije video. Bila je priča kako je traženo od Saveta roditelja da prikupe mišljenja roditelja svojih razreda. Ali u međuvremenu je nekakav tim stručnjaka doneo samostalnu odluku da škola počne za nedelju dana.

Ne razumem kakvi su to stručnjaci koji tako brzo znaju šta treba da se radi u situaciji kakva se ovde nikad ranije nije desila. Onda se taj Savet roditelja uhvatio za to mišljenje i sa takvom ga strašću brane da je to u najmanju ruku čudno.

Kako to odjednom u ovakvoj našoj Srbiji da ti toliko veruješ tom nekom timu, da se ti toliko boriš, a ne pitaš ko je taj ko je doneo tu odluku? Meni je neverovatno da si posle dva dana siguran da je to pravi način da se deca vrate u tu školu, a znaš da u tom trenutku ima sigurno stotine dece koje imaju problem da uđu u školu. I tebi te stotine dece nisu problem. Ne znam, meni je to neverovatno. Zato mi sumnjamo da je to ipak došlo odnegde, opet u svetlu onoga da mora odmah da se pokaže da ne postoji kriza i da je to bio incident. Da se zataška i nastavi dalje.

NINELA: Ali ovde su opet žrtvovana deca, to su deca koja su naterana da se vrate u školu iako im je loše kad uđu tamo. Deca su htela da budu zajedno i to im je potrebno, ali ne u toj zgradi. Mi smo o tome pričali s predstavnicima vlade, tokom leta, imali smo sastanke posle kojih se do danas ništa nije desilo. Ali jesmo pričali o tome šta ako makar jedno dete u septembru ne bude smelo da uđe u školu i šta ćemo da radimo? Ali kao, nema veze, to je samo jedno dete, a kod nas se sve gleda u brojevima.

I šta sad imamo od početka ove školske godine?

NINELA: Eh, šta sad imamo... Imamo veliki broj traumatizovane dece koju su roditelji ispisali iz "Ribnikara". Ispisalo bi ih se više, ali okolne škole nisu htele da primaju decu iz "Ribnikara". To su mi rekli roditelji koji pokušavaju da ispišu decu i to prebacivanje još uvek traje, čak i sad tokom polugodišta. Mi imamo i dalje par bliskih prijatelja koji su decu prebacili. I ne znam nikog ko nije u dilemi šta raditi s detetom i da li ga ispisati.

I taj Savet roditelja... Ja zaista mislim da su oni duboko traumatizovani ljudi jer to što oni nama govore u lice, to nisu reči zdrave osobe... Mi tu ne pričamo o poricanju onoga što se desilo, to je direktno napadanje nas čija su deca ubijena.

IVAN: Tu su izgovorene neke stvari koje su apsolutno strašne. Apsolutno strašne. Predugo smo u nekom suludom stanju, ljudi su toliko samoživi, u svojoj muci i stalnoj borbi, ono, "samo za mene da bude" i te njihove bolesne izjave proizilaze iz toga. Znate, kad neko pred majkom ubijenog deteta kaže: "Hajde dosta više o mrtvoj deci, važnija su živa". Koliko moraš da si u nekom disbalansu sam sa sobom da tako nešto kažeš, to je čist šok i trauma, ali opet, šta je s vama, ljudi? Ja ćutim kad nisam siguran šta da kažem. Potreba nekih ljudi u tom Savetu roditelja da se i dalje tu nekako angažuju umesto da prvo pričamo s nekim ko razume šta nam se desilo ili može da nam pomogne da razumemo. Strašno mi je što neki ljudi znaju i razumeju šta se desilo. Ja ne znam i ne razumem.

A na toj liniji nerazumevanja odvija se i vaša borba za memorijalizaciju. Šta se događa po tom pitanju?

IVAN: Mi od početka imamo komunikaciju sa timom Vlade Srbije i sa njima razgovaramo, ali to sve vrlo sporo ide. Još letos smo bili na sastancima i naša molba jeste bila da se deo škole gde se sve desilo ne dira. I on se zaista ne koristi, tako da to jeste neki ustupak nama. Takođe, važno je da znate da u ovaj naš protest nisu uključeni svi roditelji i ne slažu se s nama svi. Većina nas učestvuje u protestima, kao i roditelji koji su ispisali decu

Taj memorijalni centar ne treba nama. Ja sad pričam u ime naše porodice. Nama je Ana u srcu i njen memorijal je meni u srcu. Memorijalni centar je potreban ovom društvu baš zbog svega o čemu smo pričali, zbog kolektivnog odsustva saosećanja i zajedništva. To je, po mom mišljenju, poenta memorijalnog centra

– Ninela Radičević

iz "Ribnikara" ili planiraju da to urade. Mi hoćemo odluku vlade i uzrujava nas stalni pritisak Saveta roditelja i nastavnika koji žele da se vrate u taj deo škole. Inicirali smo formiranje multidisciplinarnog tima, stupili u kontakt sa stručnim i renomiranim ljudima koji se bave istorijom, psihologijom, Viktimološko društvo... Voleli bismo da oni dobiju mandat da se time bave. Međutim, pritisak da taj deo zgrade ponovo bude korišćen nam jako smeta i zato hoćemo da Vlada donese odluku šta će s njim biti, a ne da mi stalno budemo pod pritiskom da će se neko tu vratiti.

Nama smeta i to što su se posle sedam dana vratili tamo. Ali nije stvar samo u tome što su se vratili, nego su baš na tom mestu u hodniku držani sastanci, pa je bila nekakva dodela knjiga tu gde se to desilo.

Za tim stolom gde su sedele Ana i Bojana nastavnici jedu burek! Strašno je da su posle tako kratkog vremena nastavili da koriste te iste prostorije, te iste predmete...

Imali smo prilike da čujemo od roditelja ubijene dece da to više nije škola nego stratište, a evo i vas dvoje češće govorite "zgrada" ili "mesto" nego "škola". Šta je to mesto za vas?

NINELA: Meni zgrada u kojoj je ubijeno devetoro dece i njihov čuvar više nije škola. Jeste stratište. To je stav koji mi delimo i mislimo da to više ne može da bude mesto gde deca dolaze da se druže i da uče. Kako zbog naše dece, tako i zbog ostale dece, to više ne treba da bude škola. Škola su ljudi, a zgrada ko zgrada može da bude bilo gde.

IVAN: S obzirom na ono što se tu desilo, mislim da našem društvu treba jedno takvo mesto na kom bi se prosto pamtilo šta se desilo i stajalo kao podsetnik. Mislim da to mesto treba da bude memorijalni centar. Škola može da bude na bilo kom drugom mestu, ali mi imamo problem s tim da ništa ne pamtimo, zato nam se stalno dešavaju užasi. Zato tu umesto škole treba da bude podsetnik. Za ovo društvo nema ozdravljenja ako tu ostane škola. Deca koja sada idu tamo otići će dalje, u neke druge škole. Jedino mi ostajemo zauvek tamo. Svi drugi će otići.

NINELA: Kad god posle 3. maja izgovorite "Ribnikar", jedina asocijacija na to mesto je taj 3. maj i tako će ostati. Ali da li bi bilo ko upisao dete u školu koja takvo breme nosi? Škola je mesto gde deci treba da bude lepo. I vi ih sad gurate da idu negde gde se desilo masovno ubistvo, hej...

IVAN: Da su od početka svi reagovali drugačije, možda bi promenili ovu asocijaciju na "Ribnikar", možda bi mogao da se promeni narativ, da to mesto podseća na zajedništvo, solidarnost, razumevanje. Mogla je to da bude škola u kojoj se nešto strašno desilo, ali se probudilo saosećanje. Ali evo, na tim sastancima koje imamo s predstavnicima ministarstava mi vidimo neke ljude koji su iskreno pogođeni onim što nam se dogodilo, ali vidi se da oni nemaju kapacitet da bilo šta sprovedu u delo. Oni nas uveravaju da će sve da urade, dok ste tamo, vi im i verujete, ali čim izađete odatle, znate da to nema ko da uradi. Jer, to nisu ljudi koji donose odluke. To su sve neki državni sekretari, pomoćnici ministara, ali oni nemaju težinu. I da hoće nešto, prvo ne znaju, drugo, ne mogu da donesu odluku sami jer je sve centralizovano. I tako shvatite da samo gubite energiju, a svaki takav sastanak iscedi svu snagu iz nas.

Ali, ako pričamo o samom memorijalu, i vi organizujete protest, a onda dođe deset-petnaest ljudi i jedan ili dva medija, koju poruku vi dobijate, treba li ovom društvu memorijalni centar?

NINELA: To je i moje zapažanje i zato imam sve manje i manje volje da pokušavam da osvestim, da objasnim... Znate kako, taj memorijalni centar ne treba nama. Ja sad pričam u ime naše porodice. Nama je Ana u srcu i njen memorijal je meni u srcu. Memorijalni centar je potreban ovom društvu baš zbog svega o čemu smo pričali, zbog kolektivnog odsustva saosećanja i zajedništva. To je, po mom mišljenju, poenta memorijalnog centra. Ali vi ste u pravu: ako nam je na prvi protest došlo sto ljudi i pet medija, a već 10 dana kasnije samo najbliži prijatelji, jasno nam je da mi nismo tema i da to nije važno. Zašto se onda ja investiram i pokušavam da uradim nešto dobro? Jer, vidite, naša potreba da uradimo nešto dobro vezana je za samu žrtvu naše dece. Naša deca su žrtve, ali žrtve čega? Ja dolazim »

Nama je stalno u mislima šta bi Ana želela. Meni je kao majci uvek bilo važno da žensko dete naučim da bude svoja, da se uzda u sebe i svoje kvalitete. I ona je bila strašno pravična i udarala je glavom o zid zbog toga. I stvarno mislim da je mene Ana naučila, a ne ja nju, šta znači biti pravičan

– Ninela Radičević

do zaključka da su žrtve ovog društva. I onda stalno pokušavamo da osmislimo tu žrtvu, da joj damo neki smisao, da bude pokretač za nešto bolje u ovom društvu. Zato smo i istupili javno i nalazimo snagu u tome. Ali, kad činjenično pogledate: niko nije preuzeo odgovornost, procesi idu sporo ili ne idu uopšte, 3. maj medijski je zaboravljen... Vi već znate rečenice koje će se čuti u medijima, znate ono: "Danas se navršava pet meseci od tragičnog događaja..." I to je sve što će se čuti.

Nekako nam se sve vreme provlači kroz razgovor to da od vas okreću glavu i ljudi ne znaju kako da vam priđu. Kako bi vam prijalo da vam se ljudi obrate i kako da sa vama razgovaraju?

IVAN: Nekako se provlači i narativ kako smo mi neka elita sa Vračara i to treba pomenuti. Ali mislim da je najbitnije da uz tu frazu "roditelji ubijene dece" treba staviti lik, da prosto ljudi vide da smo i mi neki obični ljudi. Mislim da smo pojavljivanjem to postigli i zaista dobijamo poruke podrške iz regiona. Mi smo otvoreni da nam priđu i mi smo normalni.

Sad kad pričam s ljudima, prosto odmah, u prvom trenutku vidim da li on ima neku empatiju i da li vidi to na pravi način, da li ima širu sliku i s takvim ljudima mi prija da pričam. A verujte, dešava se i to da nam pričaju gluposti, da meni neko objašnjava kako je "taj mali bio utreniran", da on sa mnom priča kao s nekim na ulici, kao da se to nekom trećem desilo. Dogodio mi se takav razgovor dva meseca nakon Anine smrti. I ja mu kažem: stani, pričaš sa mnom, ne mogu da slušam to. Ima ljudi koji prosto ne mogu da dobace do empatije.

Ali, ko god priđe normalno, sa razumevanjem i hoće da popriča, nema problema. Možemo i da se ne slažemo, recimo, oko toga šta treba da bude sa školom. Ali ako mi priđeš i pričaš mi da treba da bude "tako, tako i tako", onda nemoj da mi prilaziš. Ako neko hoće dijalog, ako hoće da nam da neku drugu perspektivu, dobrodošao je. Međutim, nerviraju me ljudi koji su u ovoj situaciji "ja, ja, ja", "ja sam tad bio tu"... Da mi neko priča gde je bio, a priča sa mnom – ne. S takvim ljudima ne mogu da razgovaram. Prosto ne mogu da slušam kako neko zna šta je ovo i ima jednostavno odgovore na teška pitanja. Ima mnogo ljudi kojima je sve jasno.

Da li postoji nešto što je vama sad jasno, a da vam nije bilo jasno ranije?

IVAN: Nama je i pre bilo jasno koliko stvari ne valjaju, ali nekako nam se sve ogolilo. Svako od nas živi u nekom svom balonu, svi naši prijatelji su slični nama, svi smo nekako mislili: eto, imamo poslove, zarađujemo, družimo se, jesmo svesni situacije, ali deca rastu, imaju sve što im treba, ne zavisimo od države. E, onda ti se desi ovako nešto i vidiš da ti mnogo toga treba od države, a da države nema. Nemaš institucije i država te tera da preuzimaš stvar u svoje ruke. I to je strašno.

Ali, ne smete vi da snosite teret toga da popravljate ovo društvo i nije vam to obaveza.

NINELA: Nije, znamo da nije. Ali mi smo stavljeni u tu situaciju. Sa svim nečinjenjima, mi bi trebalo samo da možemo da patimo i osvešćujemo sopstveni gubitak. Međutim, nečinjenje društva nas kao roditelje gura u neku borbu. Ja lično imam utisak da ako ništa ne uradim, a niko drugi ništa ne radi, ja se osećam lošije kao majka. Ja ću za svoje dete uraditi sve. Društvo vas tera da se iscrpljujete do sopstvenih krajnjih kapaciteta, a ne bi trebalo da bude tako. Ne treba ja da učim društvo empatiji, ali mi smo gurnuti u tu ulogu mimo svoje volje. Mi ne želimo da sedimo sad ovde, ne želimo da idemo po televizijama i dajemo intervjue, mi nismo ti ljudi koji imaju potrebu za medijskim eksponiranjem.

Ali, lično imam utisak da ću ja moju Anu izneveriti ako ništa ne uradim. Mi sve ovo radimo zbog nje, njoj to dugujemo.

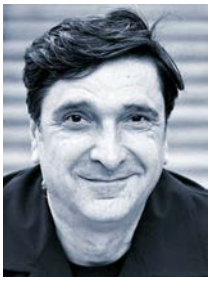
IVAN: Nama to daje snagu, ta pomisao da nas Ana odnekud gleda i da ako sedimo i ćutimo, možemo da je razočaramo. Mislim da samo zato i nećemo ućutati jer smo i nju učili da nikome ne ćuti i da se bori, pa makar i na svoju štetu. Radimo kako smo je učili; ako ćutimo na nepravdu, izigraćemo njeno poverenje. Kad god padnemo, pomislimo na to i kažemo sebi da moramo da ustanemo. Odmorićemo se jednog dana kad sve budemo izgurali. Ima još puno posla, ali ne želimo da se jednog dana kajemo jer nismo uradili sve što smo mogli.

NINELA: To je važno, meni kao majci je važno, da jednog dana i ako se ništa ne desi, mogu sebi da kažem: ali, sve sam probala. U suprotnom, to je nešto što bi me jelo do kraja života. Mi se više ničeg ne plašimo jer nama više nema šta da se desi.

Jedino što je problem kad vidite otpore i kad vidite da nema rezultata vaše borbe, jako vas to jede iznutra i sigurna sam da utiče i na zdravlje. Nekako tu treba naći način jer nije ideja ni da udaramo glavom u zid. Mi imamo još jedno dete na koje moramo da mislimo. Moramo da budemo funkcionalni roditelji i njemu, a već po definiciji traume kroz koju prolazimo, mi nismo optimalni roditelj svom detetu, bar ne onako kako Ivan i ja sami od sebe očekujemo. Ali mi moramo da smo tu za svog sina, da se radujemo njegovim uspesima i da od njega napravimo dobrog i zdravog čoveka, onako kako bi i Ana volela.

Nama je stalno u mislima šta bi Ana želela. Meni je kao majci uvek bilo važno da žensko dete naučim da bude svoja, da se uzda u sebe i svoje kvalitete. I ona je bila strašno pravična i udarala je glavom o zid zbog toga. I stvarno mislim da je mene Ana naučila, a ne ja nju, šta znači biti pravičan. Trenutno se jesam istrošila i imam osećaj da je sve ovo uzaludno. Ali, znam da mi treba vremena da prikupim energiju jer mi nećemo odustati. Imamo uspone i padove, sve što nam se dešava iscrpljuje, uskoro će i suđenje, stalno smo u nekoj borbi. ¶

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

Pregled 2023.

Hronika velike gladi i velike smrti

Svaki pokušaj demokratizacije danas se ocenjuje kao "Majdan", što znači rezultat delovanja antisrpskih elemenata sa Zapada uz podršku domaćih izdajnika

DRAGAN ILIĆ

Ove godine televizija u Srbiji napunila je 65 godina, što je, prema važećim zakonima, vreme za punu starosnu penziju. Na početku ovog pregleda odmah ću razjasniti značenje naslova, koji se nametnuo kada bi nekim čudom mogli ubrzano da premotamo unazad celinu televizijskih programa. Bila bi to godina neprekidne političke kampanje iza koje stoji neutaživa glad jednog čoveka za medijskim prostorom. Aleksandar Vučić se gledaocima obraćao svakodnevno, a često i više puta dnevno, tumačeći stvarnost između dva izborna ciklusa. U medijima koje drži pod kontrolom, a to su svi mediji sa nacionalnom frekvencijom, sve je cvetalo i blistalo, u okruženju neviđene i nikada zabeležene krize, uz strah od unutrašnjeg i spoljnog neprijatelja, sa kojim se surovo obračunavao. Naš Predsednik se nikada pred kamerama nije video sa ljudima koji nisu njegovi istomišljenici osim na pregovorima u Ohridu i Briselu, ali nam ih je samo on kasnije prepričavao i tumačio.

U opozicionim medijima takođe je neprekidno bio Aleksandar Vučić, bilo kao šlagvort i tema za kritičare ili satiru. Predsednikov rijaliti program nije prestao od kada je na prošlim izborima kao duh iz boce izašao iz frižidera na televiziji Pink. Ova Velika glad ga je dovela do toga da se u Skupštini Srbije jednom suočio sa opozicijom, ali bez rezultata. Ta situacija završila se protestima i njegovom odlukom da sebe prikaže kao vuka samotnjaka, kojem se kasnije simbolično pridružio čopor pristalica deleći sliku te divlje životinje na društvenim mrežama. To je možda najbolja metafora usamljenog Vođe, kojeg čopor bespogovorno prati u njegovom pohodu da utaži vučiju glad za apsolutnom moći.

Glad objašnjava potrebu za medijima koji će pratiti Vođu, u rijalitiju koji će voditi Jovana Jeremić na Pinku i Milomir Marić na televiziji Hepi. Rečima voditeljke, uneće se i seksualna potencija Vođe (muda do poda), a Marić će bez problema rekonstruisati realnost za potrebe hvalospeva Vučićevoj neviđenoj pameti i državničkoj veličini. Kao u Velikom bratu, niz bezimenih eksperata potvrdiće nepogrešivost Vođe i kreirati novu reviziju naše istorije, od Tita, preko Miloševića do Đinđića i 5.oktobra, koji je posebno nezgodna tema. Svaki pokušaj demokratizacije danas se ocenjuje kao "Majdan", što znači rezultat delovanja antisrpskih elemenata sa Zapada uz podršku domaćih izdajnika.

Zato smo na televizijama videli talas konzervativizma, od bizarnih reakcija SPC na jogu ili seriju *Popadija*, preko serijala *Južni vetar* gde NGO sektor prima mito od Rio Tinta, do militarizacije društva i veličanja ruskih "pobeda" u Ukrajini. Nevidljivi direktor BIA, Vulin, našao se na spisku nepoželjih lica američke administracije pa je podneo ostavku.

Nekrofilno i neprofesionalno izveštavanje svoj vrhunac dostiglo je tokom najstrašnijih događaja u Srbiji od NATO bombardovanja.

U OŠ "Ribnikar" u Beogradu 3. maja 2023. dogodio se masovni zločin, a nedugo zatim i u selima Dubona i Malo Orašje. Došlo je do paralize društva, mediji su podivljali u senzacionalizmu i nekrofiliji, objavljena su imena maloletnih žrtava, a političari su se pravili da nisu kod kuće. Jedina politička konsekvenca je ostavka ministra prosvete Ružića. Niko drugi nije osetio makar moralnu odgovornost.

Još se nismo i nećemo se još dugo oporaviti od ove Velike smrti, ali je ona imala i svoj uticaj na medije i politiku. Protesti "Srbija protiv nasilja" postali su okosnica građanske opozicije, a građani nisu uspeli da ograniče ili ukinu rijaliti programe i preispitaju delovanje televizija Pink i Hepi. Ove dve televizije postale su metafora Vlasti, odnosno Vučića.

Jedina posledica protesta je činjenica da je Željko Mitrović posle završetka Zadruge 6, rijaliti preimenovao u Elitu želeći da svoju medijsku imperiju nametne kao merilo stvari. To se kasnije nastavilo opozicionim pokretom "ProGlas", koji je okupio građansku elitu i spiska 2000+, kojim je Vučić okupio one koji ga podržavaju. Srbija je tako dobila dve elite koje, pokazaće se na izborima, imaju fundamentalno različite poglede na našu stvarnost. Posle "Blica" i "Kurira", u TV biznis uključio se i "Informer".

U godini Velike smrti, građane su plašili superćelijskim olujama, slikama sukoba Srba sa KFOR-om i leševima u Banjskoj. Nakon toga, još leševa videli smo tokom rata Izraela i Hamasa u Pojasu Gaze. Pink je probio medijsko dno emitujući delove video-snimaka ubice iz Gradačca i seks-tejpova opozicionog političara Miketića. Parizer je postao simbol prosperiteta, uz deonice autoputa kojima je Predsednik vikendom krstario u otvorenom autobusu.

Nole, Jokić i košarkaši su za kratko dobili medijsku pažnju zbog izuzetnih rezultata, ali se u medijima sportom uglavnom bave reklame za kladionice.

Slagalica je proslavila 30 godina, *Deca zla* su emitovana na HBO, a *Znam kako dišeš* na Netfliks platformi. RTS se bavio *Drugom Markom*, a N1 sprečavanjem revizije u filmu *Đinđić, priča o Srbiji*, tek da se ne zaboravi, a mnogi bi da zaborave da je pre 20 godina ubijen premijer Đinđić i sa njim nada u korenite promene našeg društva.

Na kraju ovog tužnog osvrta, stigli smo do izbora i još neizvesnog epiloga. Televizija je iskorišćena do kraja, kraj godine i izbori označili su masovnu upotrebu društvenih mreža u svrhe političke propagande. Naši političari postali su Tiktokeri, nasmejani influenseri koji će u digitalnom prostoru moći beskrajno da multiplikuju svoje prisustvo. Lajkujte, šerujte, zapratite, a oni će vas nasmejati do suza! ¶

Region više nema vremena za gubljenje

"Predugo svjedočimo praksama koje se baziraju na zloupotrebama službenog položaja i ovlašćenja, najčešće iz političkih razloga. Evidentne su bile brojne nepravilnosti i nezakonitosti, uključujući ilegalna i protivzakonita praćenja ljudi i mnogo drugog negativnog. Nastaviti s takvim postupanjem jednostavno nije opcija"

Fotografije: Igor Šljivančanin

U septembru prošle godine, Andrej Milović je pristupio pokretu "Evropa sad!" rekavši da želi da pruži doprinos u političkoj borbi za jačanje vladavine prava, reformu pravosudnog sistema i iskorenjivanje korupcije. Danas je on ministar pravde u Vladi Crne Gore. Sa njim razgovaramo, između ostalog, o pomenutim pitanjima, o crnogorskom društvu i njegovoj (ne)podeljenosti, kao i odnosima sa Srbijom. Intervju je vođen elektronskom poštom.

VREME: Kako vam sada, iz pozicije ministra pravde i člana Vijeća za nacionalnu bezbjednost, izgledaju problemi vezani za vladavinu prava, reformu pravosudnog sistema i suzbijanje korupcije?

ANDREJ MILOVIĆ: Nažalost, naslijeđeni problemi u pravosuđu – i ne samo u pravosuđu – su ozbiljni i zahtijevaju temeljne reforme. Stanje u pravosudnom sistemu Crne Gore daleko je od zadovoljavajućeg, ali smo kao 44. Vlada Crne Gore odlučni u namjeri da prijeko potrebne reforme uspiju.

Vladavina prava je esencijalna za stabilnost i prosperitet društva i to je naš zadatak. Generacijski zadatak, usudio bih se reći, da u Crnoj Gori konačno razvijemo sistem vladavine prava. U tom cilju, razvijamo saradnju sa stručnjacima, pravničkom zajednicom i relevantnim institucijama, dakle, pokušavamo objediniti sve kapacitete koji su nam na raspolaganju. Takođe, moram istaći saradnju sa ekspertima iz savezničkih zemalja iz Evropske unije i NATO miljea. Pomoć i podrška koju dobijamo od njih je u svakom pogledu dragocjena.

Kao član Vijeća za nacionalnu bezbjednost, imam dodatnu perspektivu, jer je bezbjednost zemlje usko povezana s efikasnim pravosudnim sistemom. Naša zajednička borba protiv kriminala i korupcije su ključni činioci očuvanja integriteta države. Svjestan sam težine zadatka, ali čvrsto vjerujem da možemo postići značajan napredak u izgradnji pravosudnog sistema koji će biti temelj pravednog i demokratskog društva.

U većini država u regionu slabe tačke predstavljaju vladavina prava, državno kontrolisano pravosuđe i korupcija. Kako tu situaciju izmeniti nabolje?

Tu govorimo o sistemskim problemima, od one vrste koji su se stvarali i njegovali decenijama, do nivoa kada gotovo

pa postaju mentalitetska crta. Kao prvo, važno je razumjeti da se ovi problemi ne mogu riješiti preko noći jer nisu ni nastali preko noći. Reforme pravosudnog sistema su ključne, što podrazumijeva jačanje nezavisnosti sudstva, transparentnost u radu pravosudnih organa i poboljšanje pristupa pravdi za sve građane. Međutim, jednako važno je raditi na promjeni shvatanja, a to zahtijeva angažovanje svih segmenata društva. Hoću reći, možemo imati najbolje zakone, najbolji sistem na papiru, najmodernije sudnice, ali ako nemamo prosvjetu kao temelj cijelog procesa – sve pada u vodu. Građani, čitavo društvo, igraju ključnu ulogu u ovom procesu, jer je njihova podrška i aktivno učešće od suštinskog značaja za uspjeh reformi. Takođe, saradnja sa civilnim društvom, medijima i međunarodnim organizacijama je veoma važna u ovoj borbi. Samo zajedno, kao društvo, možemo postići značajne promjene.

Tvrdite da je pravosudni sistem u Crnoj Gori u pretkolapsnom stanju. Zbog čega, i kako povećati efikasnost pravosuđa? Šta bi bio konkretan pokazatelj da je došlo do napretka?

Konkretni pokazatelji napretka bili bi smanjenje vremena trajanja sudskih postupaka, povećanje povjerenja građana u pravosudni sistem, smanjenje nivoa korupcije, kao i poboljšane ocjene međunarodnih organizacija, što sve zajedno stoji na ključnom uslovu: efikasnijoj primjeni zakona. Nama danas nedostaje petina sudija. To je ogroman problem, koji moramo hitno da rješavamo. Zato, u planu je da skraćujemo rokove za pripravnički staž i obuku. Sadašnja osamnaestomjesečna obuka planira se redukovati na šest mjeseci, dok će pripravnički period od trideset šest mjeseci biti smanjen na dvadeset četiri. Rezultate bismo dobili kroz dvije godine.

Takođe, kako bismo ubrzali stvari, u prvostepenom postupku sudija pojedinac bi sudio umjesto tročlanog vijeća, čime se sprečava zastoj uzrokovan jednim predmetom koji uzurpira troje sudija. Tu želimo da ubrzamo stvari i rasteretimo sudijski kadar, da ga učinimo efikasnim, aktivnim, a samim tim dobijemo sistem koji će raditi mnogo brže. Drugostepenim postupkom i apelacijom i dalje će upravljati tročlana vijeća kao kontrolni mehanizam. Suština je da moramo "prokrčiti" sistem, dovesti ga u stanje odakle možemo da ga efikasno mijenjamo.

Govorili ste da Agencija za nacionalnu bezbjednost (ANB) duže vreme nije štitila nacionalne interese Crne Gore, već je služila kao ispostava sličnih agencija van NATO sistema. Na koga mislite i kako je došlo do toga?

Mislim baš ono kako sam i rekao: na agencije koje nisu u NATO sistemu. Znate, Crna Gora je kao članica NATO u obavezi da poštuje sve sporazume i sve obaveze koje iz članstva proističu, a one su jasno definisane. Do rečenog je došlo dugogodišnjim urušavanjem ANB-a, urušavanjem same ideje nacionalne agencije za bezbjednost koja radi u interesu građana i po zakonu. Predugo svjedočimo praksama koje se baziraju na zloupotrebama službenog položaja i ovlašćenja, najčešće iz političkih razloga. Evidentne su bile brojne nepravilnosti i nezakonitosti, uključujući ilegalna i protivzakonita praćenja ljudi i mnogo drugog negativnog. Nastaviti s takvim postupanjem jednostavno nije opcija. Imperativ je obnavljanje bezbjednosnog sektora u Crnoj Gori kako bi se osigurali integritet, profesionalnost i prije svega drugog, zakonitost rada Agencije, uz poštovanje svih obaveza koje proizilaze iz punopravnog članstva u NATO.

Što se tiče slučaja Marović, Crna Gora je uradila sve što je bilo u domenu naših pravnih mogućnosti, više puta smo slali zamolnice i urgencije i sada je sve u rukama pravosudnih organa Republike Srbije. Međutim, nećemo potezati pitanje reciprociteta

U sklopu izmena Krivičnog zakonika planirate uvođenja femicida kao posebnog krivičnog dela. Smatrate li da će oštrija zakonska regulativa dovesti do smanjenja femicida? Šta je još neophodno učiniti?

Da, uvođenje femicida kao posebnog krivičnog djela predstavlja izrazito važan korak ka ozbiljnom pristupu suočavanju sa problemom nasilja nad ženama. Oštrija zakonska regulativa može imati pozitivan uticaj na smanjenje femicida iz više razloga. Prepoznavanje femicida kao zasebnog krivičnog djela omogućava pravosudnim organima da preciznije definišu i obrađuju ove slučajeve, što će rezultirati pravednijim i adekvatnijim kaznama za učinioce.

Međutim, oštrija zakonska regulativa samo je jedan dio rješenja. Pored toga, neophodno je preduzeti i druge korake kako bismo stvorili sigurnije okruženje za žene. Na prvom mjestu svakako su edukacija i podizanje svijesti o femicidu, to je temeljni korak. Jednako važna je i podrška žrtvama. Pružanje adekvatne podrške žrtvama nasilja, uključujući pristup sigurnim servisima, savjetovanje i pravnu pomoć, ključno je za njihov oporavak i sprečavanje ponovnog izlaganja riziku. Partnerstvo sa nevladinim organizacijama koje se bave pravima žena i borbi protiv nasilja je dragocjeno, i može doprinije-

ti efikasnijem suočavanju s problemom femicida. Suština je da je ovo veoma važna tema u koju mora da se uključi čitavo društvo.

Koliko je, po Vašem mišljanju, realna poruka pokreta "Evropa sad", kako za Crnu Goru tako i za druge države u regionu?

Ne samo da je realna, već je i suštinska. Ne volim ideju da nešto nema alternativu, ali uvjeren sam da su alternative ovoj ideji one o kojima ne želimo ni da mislimo, koje nijedan čovjek s ovih prostora ne doživljava kao dobru ili poželjnu opciju. Poruka pokreta "Evropa sad" ne znači samo veće plate, penzije, socijalna davanja i slično. Ideja koja stoji iza toga je standard u najširem smislu, a cilj je oslobođen građanin, nezavisan, čiji izbori i odluke nisu uslovljeni ni partijskom ni nekom drugom pripadnošću.

Takođe, "Evropa sad" je poziv koji naglašava hitnost i prednost pridruživanja evropskim integracijama kao ključnog »

puta za politički, ekonomski i društveni napredak. Za nas integracija u EU nije svojevrsno protrčavanje kroz cilj, već usklađivanje sa visokim standardima demokratije, vladavine prava i ljudskih prava. I kao logičnu posledicu toga imaćemo ekonomske benefite kroz otvaranje tržišta, privlačenje stranih investicija i podršku razvoju infrastrukture i dostupnosti novih tehnologija.

Važno je istaći da se u temelju poruke "Evropa sad" nalazi i ideja regionalne saradnje među državama Balkana. Zajednička budućnost u EU je najbolji način za prevazilaženje regionalnih izazova i izgradnju stabilnog i prosperitetnog regiona. Mi, svi zajedno, više zaista nemamo vremena za gubljenje.

U kom je stanju crnogorsko društvo danas? Koliko je polarizovano i koliko je popis stanovništva raspalio određena identitetska pitanja i razlike*?*

Crnogorsko društvo, kao i svako drugo, prolazi kroz dinamične promjene i suočava se s različitim izazovima. Ako bismo realno sagledali stvari, mogli bismo zaključiti da je nakon disolucije SFRJ crnogorsko društvo prešlo ogroman put. Da je to danas, bez obzira na dinamiku koja je dovela i do određenog društvenog zamora, u mnogim aspektima mnogo bolje društvo nego što je to bilo ranije.

Identitetska pitanja i razlike su uvijek osjetljiva tema, ne samo u Crnoj Gori iako smo mi paradigmatski primjer "vrućeg dinarskog mentaliteta", ali mislim da je to prenaglašeno jer živimo u vremenu kada je senzacija najtraženija "roba". Niti su odnosi u samom društvu loši, niti su problemi koji postoje nerješivi, niti su

Aktuelni popis stanovništva može dodatno doprinijeti percepciji polarizacije, ali izazovi koje smo kao društvo prevazišli u poslednje tri decenije svjedoče da smo mi, u stvari, daleko zrelije i razumnije društvo nego što bi se na osnovu političke buke dalo zaključiti

razlike nepremostive, kako se to, nažalost, nerijetko pokušava predstaviti. Mislim da su takve slike koje se forsiraju, ne samo u odnosu na Crnu Goru već uopše među društvima, politički upotrebljive simplifikacije bazirane na stereotipima.

Aktuelni popis stanovništva može dodatno doprinijeti percepciji polarizacije, ali izazovi koje smo kao društvo prevazišli u poslednje tri decenije svjedoče da smo mi, u stvari, daleko zrelije i razumnije društvo nego što bi se na osnovu političke buke dalo zaključiti. Kada se magla politike razmakne, ipak smo mi društvo koje obnavlja dijalog i teži zajedničkim rješenjima na korist zajednice. Imam slobodu reći da je mala Crna Gora danas identitetske podjele poprilično prevazišla i orijentisani smo na zajedništvo i ekonomski prosperitet.

Izjavili ste nedavno: "Šaljem apel crnogorskim sudovima da svako vrijeđanje i nepoštovanje države Crne Gore i njenih građana sankcionišu na najstroži mogući način i sa što više zatvorskih kazni". Smatrate li da je to zaista dobar način da se uspostavi poštovanje jedne države (ili uopšte poštovanje) u javnom prostoru?

Važno je razumjeti da očuvanje poštovanja prema državi i njenim građanima predstavlja izazovnu temu koja zahtijeva pažljivu ravnotežu između slobode izražavanja i odgovornosti. Kontekst mog apela crnogorskim sudovima odnosi se na onaj mali broj realnih učinilaca djela koja možemo shvatiti kao nepoštovanje, a ne nikako kao želja za nekom vrstom "lova na vještice" ili opresije jer je važno znati da sloboda izražavanja predstavlja ključni stub demokratije. Uspostavljanje poštovanja prema državi najbolje se postiže kroz edukaciju, visok socio-ekonomski standard i osjećaj slobode, sigurnosti i zadovoljstva življenja građana u toj državi. Ali uvijek će postojati onaj realno mali broj ljudi koji s namjerom vrše djela za koja je propisana zakonska kazna.

U skladu s tim, smatram da je važno raditi na izgradnji društva koje podstiče raznolikost mišljenja, a istovremeno priznaje potrebu za odgovornošću u javnom izražavanju.

Rekli ste u aprilu prošle godine kako se razmišlja da će, ukoliko Srbija ne izruči Svetozara Marovića Crnoj Gori, Crna Gora uvesti recipročne mere i da više neće isporučivati lica koje potražuje Srbija. Koliko taj slučaj opterećuje međusobne odnose? I ima li tu nekih novosti?

Na početku, važno je istaći da je Crnoj Gori na putu EU integracija najznačajnije Poglavlje 23, koje se odnosi na pravosuđe i temeljna prava, kao jedno od najizazovnijih i najsloženijih poglavlja, a brzina i trajanje pregovaračkog procesa u ovoj oblasti direktno utiču i na napredak u drugim aspektima pregovora sa Evropskom unijom. Prethodna Vlada svojim djelovanjem dovela je do stagnacije na EU putu, što ova Vlada od prvog dana ispravlja, a reciprocitet bi u tom kontekstu bio poguban po naše evropske integracije.

Što se tiče slučaja Marović, Crna Gora je uradila sve što je bilo u domenu naših pravnih mogućnosti, više puta smo slali zamolnice i urgencije i sada je sve u rukama pravosudnih organa Republike Srbije. Međutim, nećemo potezati pitanje reciprociteta u odnosima sa Republikom Srbijom, jer - osim navedenog, kao i činjenice da je međunarodno-pravna saradnja u krivičnim stvarima u svim ostalim predmetima zaista sjajna – naš cilj jesu najbolji mogući odnosi dvije zemlje, što već predugo nije slučaj.

Ergo, Crna Gora će se u svojim postupcima uvijek voditi koliko principima prava toliko i dobre namjere i poštovanja, a pruženu ruku i isti takav odnos očekujemo i s druge strane, jer samo uz međusobno poštovanje i saradnju možemo izgraditi stabilne i dobre odnose između naših zemalja. ¶

STEVAN RISTIĆ

JELENA JORGAČEVIĆ

Želimo da se glas građana više čuje u izradi prostornih planova

Iako su izrada i usvajanje planskih dokumenata među najznačajnijim procesima za ostvarenje javnog interesa u svakoj zajednici, nivo transparentnosti kod nas i dalje nije na zavidnom nivou; građani i privrednici nemaju adekvatne mehanizme da se uključe u donošenje ovih odluka, pa čak ni da se o njima informišu. Komentari i primedbe tokom javnog uvida mogu da se dostave samo u pisanom obliku u kancelariji ili na šalteru lokalne samouprave, a obaveštenja o tome, samo forme radi, oglašavaju se u novinama i na portalima koje slabo ko prati.

Foto: promo

Sa idejom da u 2024. pokrenemo promene, lansirali smo inicijativu "Budi deo plana" zahvaljujući kojoj će već početkom godine kao pilot biti puštena u rad posebna onlajn platforma preko koje će svi zainteresovani moći da primaju obaveštenja kada dođe do predloga za izmenu urbanističko-planskog akta i da svoje primedbe dostave elektronski.

Inicijativa je deo oglednog projekta "Glas građana u urbanističkom planiranju", koji finansira SILP fond Švedske agencije za međunarodnu saradnju (Sida) i sprovodi NALED, a za pilot opštinu izabran je grad Kragujevac. Bilo nam je važno da pronađemo lokalnu samoupravu koja će tokom trajanja projekta imati izmene i dopune planskih akata, a kako je u toku usvajanje plana "Kragujevac 2030", rešili smo da nam ovaj primer posluži kao pokazna vežba saradnje i za druge gradove i opštine.

Svi građani, ne samo grada Kragujevca, moći će uskoro na adresi budideoplana.rs da se registruju i opredele za jedan od načina primanja obaveštenja o različitim inicijativama za izmenu planskih dokumenata – putem mejla, viber ili sms poruka. Na istoj stranici moći će da se informišu o planiranim izmenama i dostave eventualne prigovore. Sve će se raditi u realnom vremenu, tako da će javnost imati dovoljno prostora da reaguje, što će, nadamo se, doprineti smanjenju izgradnje koja nije u skladu sa interesima zajednice.

Postoje brojni primeri iz prakse koji pokazuju da tokom gradnje nezadovoljni građani izražavaju svoj revolt zbog započinjanja gradnje o kojoj nisu prethodno imali saznanja, pa se dešavaju blokade, potpisuju peticije i sprečavaju investitori da ostvare svoja zakonska prava. U takvoj situaciji svi gube, zbog čega je važno konstruktivan dijalog započeti već u inicijalnoj fazi razmatranja planskih dokumenata, pre nego što se konačan plan usvoji i gradilište se otvori.

Iako u zemljama regiona postoje određeni mehanizmi za uključivanje javnosti, niko dosad nije razvio ovakav način komunikacije, zbog čega smo posebno zahvalni Geografskom fakultetu u Beogradu koji je pružio stručnu podršku u realizaciji projekta.

Naš sledeći korak je da ovaj vid dijaloga postane praksa i zaživi u celoj zemlji, a krajnji cilj jeste uspostavljanje jedinstvenog nacionalnog sistema digitalizovanog planiranja.

Pored uključivanja građana, kako bi se ubrzao proces usvajanja urbanističkih planova, potrebno je umrežiti sve institucije i omogućiti im da istovremeno rade na izradi planova, elektronski razmenjuju informacije, daju komentare, izdaju uslove i saglasnosti, umesto što sada čekaju jedna na drugu da urade svoj deo posla. Na ovaj način bismo ubrzali proces izrade i povećali transparentnost usvajanja planskih dokumenata jer bi građanima sve informacije bile lako dostupne.

DUŠAN VASILJEVIĆ, direktor za konkurentnost i investicije u NALED-u

Ovdašnje je novinarstvo bilo i ostalo sluga politike

Milorad Dodik je nebrojeno puta u svom obrušavanju na Bosnu pripisivao Andriću rečenicu: "Gdje prestaje logika, tu počinje Bosna i Hercegovina". Ko je bivšem učeniku srednje prehrambene škole, smjer prerada mesa, hoću reći Miloradu Dodiku, došapnuo ovaj u najnevinijoj varijanti apokrifni citat, ostaje misterija. Emir Kusturica? Ako jeste, tvrdim da to nije mogao čuti u Drugoj sarajevskoj gimnaziji, koju smo i Kusturica i ja pohađali istih godina, čak cijelu školsku godinu izborno čitali posebno Andrića

U novinarstvu je već četiri i po decenije, danas je direktor sarajevskog Medija centra, a poznatiji je kao autor i producent više značajnih dokumentarnih filmova ("Godine koje su pojeli lavovi", "Bez naslova", "Izložba"...). Dobitnik je nekoliko međunarodnih priznanja za radijske i TV dokumentarce. Onaj ko poznaje bar malo prilike u Sarajevu, znaće koliko je snažan trag ostavio na kulturnu i medijsku scenu glavnog bosanskohercegovačkog grada. Ali i cele susedne države, kao i bivše Jugoslavije. Rođen je 1955. godine u Nikšiću, ali je ceo život proveo u Sarajevu. Imao je samo 24 godine kada je postao autor kultne radijske emisije "Primus", iz koje je nastala čuvena "Top lista nadrealista". Njegovo ime je – Boro Kontić.

VREME: Jednom ste izjavili da nema malih zadataka u novinarstvu i podsetili na šaljivu zgodu o počecima vaše karijere. Negde sedamdesetih postali ste slavni izveštavajući iz sarajevske Elektrodistribucije...

Boro Kontić: Novinarstvom sam se počeo baviti kao student, u redakciji sarajevskog Radija 202. Imao sam nekoliko mjeseci iskustva kada mi je dodijeljen zadatak u okviru novogodišnjeg programa. Po ondašnjim mjerilima skroman da skromniji ne može biti. Bio sam izvještač iz centralne sobe Elektrodistribucije. Prestižniji zadaci od intervjua sa gradskim čelnicima do ćaskanja sa popularnim zabavljačima – pripali su starijima po stažu. Sredinom sedamdesetih prošlog vijeka novogodišnje slavlje bilo je višnja na torti godišnjeg ciklusa jugoslovenskih praznika. A to je na Balkanu uvijek podrazumijevalo ako ne ražanj, a onda vrelu rernu. Uoči takozvane najluđe noći u godini rijetko je koja bila hladna. Što će reći: enormno je skakala potrošnja električne energije. Te se tog pretprazničkog poslijepodneva elektro-sistem Sarajeva počeo raspadati. U planu višesatnog programa pripadala su mi dva skromna kratka javljanja, ali sam, hvala rernama, neplanirano postao najvažniji reporter. Sve su veze pucale osim one iz električne centrale. Tada sam usvojio pravilo da nema sporednih tema i nevažnih novinarskih zadataka. Možda je u tom pretprazničkom kolapsu u meni začeta klica sklonosti temama i zadacima koji se olako tretiraju kao marginalni. Sklonost, rečeno današnjom frazom, izazovu.

Bavite se između ostalog i istorijom novinarstva u BiH, pa i u tzv. regionu. Kako su se pojam novinarstva i naša profesija menjali proteklih maltene pedeset godina? Odakle smo došli i dokle smo stigli? Kako stvar stoji sa političkim uticajem, novinarskim dubinama i površnostima?

Može se krenuti i unazad 174 godine. Kad pogledate štampu iz Bosne i Hercegovine od prvih brojeva "Bosanskog prijatelja" iz 1850. godine, uočićete jednu konstantu. Prva izdanja bosanskih novina na uvodnim stranicama imaju euforičnu poslanicu u stihovima: "Slavodobitnicu svietlome gospodaru Omer paši Latasu". Ovog je, nije zgoreg podsjetiti, turski sultan poslao da mačem uvede red u Bosni. Latas je vrlo brzo autora pohvalne pjesme, Ivana Franju Jukića, poslao u progonstvo iz kojeg se on nikada nije vratio. I prva, skoro pa dnevna novina, sarajevski "Vjestnik" iz 1866. u prvom broju donosi veliku poemu u čast "Njegove preuzvišenosti vezira bosanskog Osman Šerif-paše", tadašnjeg predsjednika BiH. Na kraju Prvog svjetskog rata, na naslovnicama novinskih godišnjaka samo se promijenila uvodna fotografija. Umjesto austrijskog cara imamo portret kralja Aleksandra. Potom Ante Pavelića. A 1945. na naslovnicama je Josip Broz Tito. Danas, doduše, vlastodršci ne drže monopol na naslovnice, ali kad otvorite udarne stranice... Šta ćete prvo ugledati? Njuške ovdašnjih političara, svojevrsnih gospodara naših surogata života. Ovdašnje je novinarstvo, suštinski, sluga političara a ne u službi javnosti.

A kako je bilo biti novinar u opkoljenom i granatiranom Sarajevu? Koliko vas je zapravo taj period, od 1992. do 1995. godine, odredio, i profesionalno i lično?

Opsada Sarajeva me je zatekla kao glavnog urednika Drugog radijskog programa, ali već sredinom aprila 1992. postao sam novinar-reporter, jer su sva

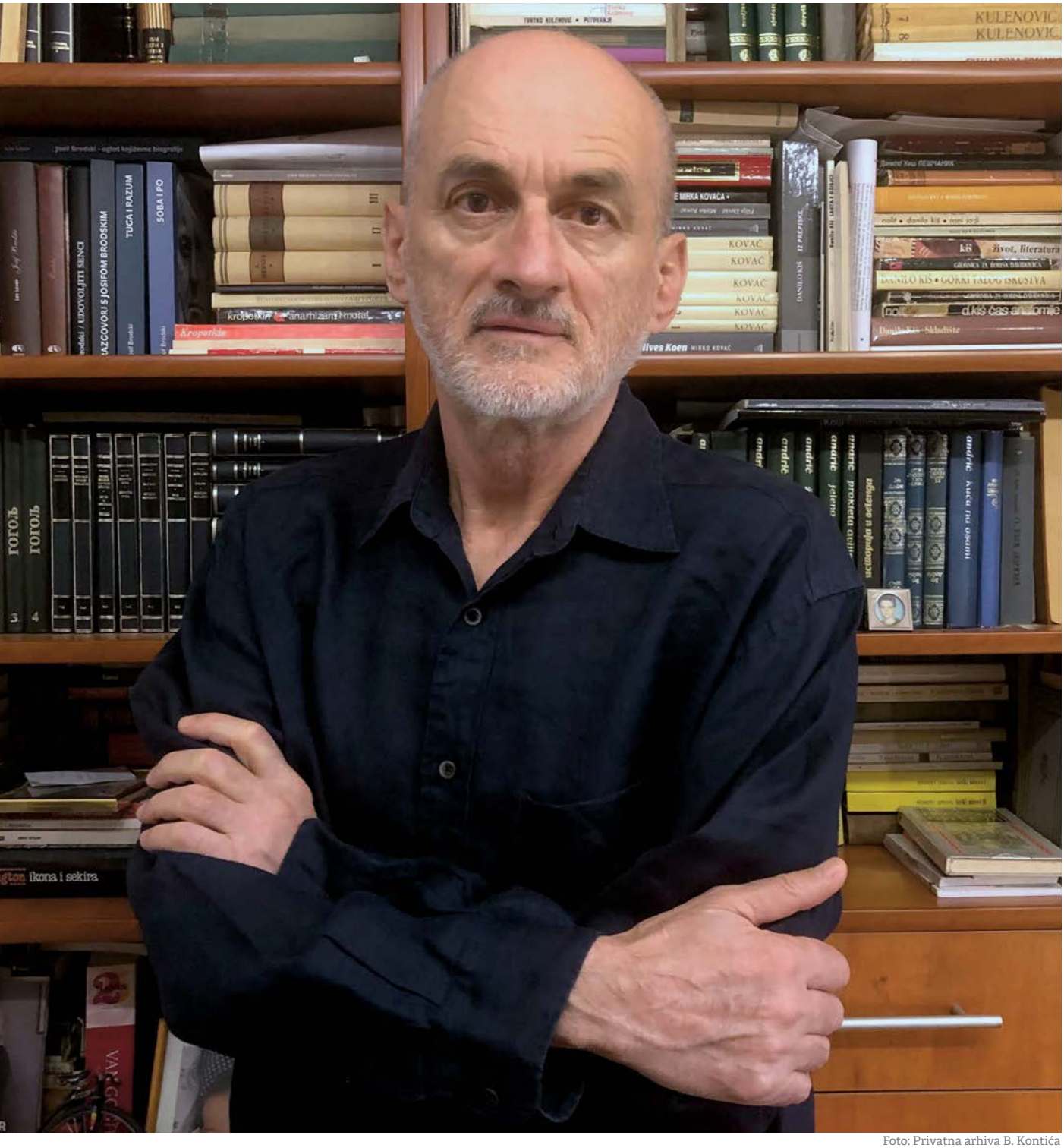

Foto: Privatna arhiva B. Kontića

četiri programa ukinuta, odnosno objedinjena u jedan – ratni. Nemali broj noći sam po završenom zadatku, a zbog policijskog časa, znao zanoćiti u zgradi Radio-televizije Sarajevo, uhvatiti kratak san na improviziranom ležaju koji su činile tri poredane stolice. Radio sam i redovnu nedjeljnu emisiju pod naslovom "Dežurni mikrofon". Bila je to neka vrsta političkog sumiranja sedmice. Imao je nesumnjiv patriotski naboj, ali bez patetike ili sentimenta. Sačuvana su u arhivi skoro sva izdanja. Nedavno sam nekoliko emisija preslušao. Danas mi je skoro nepojmljivo, pa i impresivno da smo u onoj oskudici i prostornoj limitiranosti uspijevali praviti prave male dokumentarce. Vodio sam i centralne informativne emisije. Potom dvije godine svakodnevno izvještavao za "Glas Amerike". Za ratne reportere smo regrutovali sve novinare uključujući nekadašnje takozvane kulturnjake. Pamtim kako se sa policijskog punkta gdje se sabiru podaci o granatama koje su ispaljene na grad, o ubijenima, ranjenima – javlja jedan od tih predratnih kulturnjaka. U večernjem Dnevniku on sonornim glasom sviklim izvještavanju sa operskih premijera, najavljuje još jednu noć pod opsadom: "Dolazi noć kojoj ne usuđujem se izgovoriti ni ime". Sve u svemu, valjalo je, što se kaže, stići na sve. Stigao sam i da budem ranjen. Pogodio me je geler granate, na svu sreću koji centimetar dalje od mjesta gdje bi bio koban. Nažalost, mnogi naši novinari nisu bili te sreće. A to je već posebna tema.

Autor ste dokumentarnog filma "Godine koje su pojeli lavovi" u kojem tragate za odgovorima na pitanja gde su i šta rade novinari

»

ratni huškači. Čini se da im zapravo ništa nije falilo, pa čak i da je danas, 13 godina nakon nastanka filma, situacija u tom pogledu još i gora. U Srbiji, recimo, oni još uvek "ljuljaju" i nalaze se u samom vrhu piramide moći.

To je logično. Kod nas će vam oprostiti sve, i ratne zločine, ali neće nikad ako ste protiv "naše stvari". Propagandno novinarstvo je imalo ključni cilj: opravdati zločine. Kad se lažno izvijesti da u "Sarajevu srpsku djecu bacaju lavovima", onda to implicira da je sve dozvoljeno kao reakcija. Da su ti ljudi tamo zasluženo u opsadi, zasluženo pod granatama, zasluženo ubijani, izgladnjivani, svakojako terorisani. Ako ste primjetili nedavno, i ljudi u Gazi su prvo proglašeni životinjama, pa je onda uslijedilo to što je uslijedilo. A sada, to što pravilno konstatujete da 13 godina nakon nastanka mog filma situacija nije ništa bolja nego je možda čak i gora, nije iznenađujuće. Rat, zapravo, u suštini i nije okončan. Ciljevi nisu do kraja postignuti. Ne samo da su na sceni oni što kontinuirano, kako rekoste, "ljuljaju" nego je dostojan im podmladak u međuvremenu regrutiran. Rečeno potresnom rečenicom njemačkog nobelovca Gintera Grasa, iz njegovog testamentarnog romana: Tome kraja nema! Naslov romana je, vrijedi naglasiti – *Hodom raka*.

Kada posmatrate zemlje bivše Jugoslavije, konkretno one u kojima se govori tzv. BHSC jezik, koje su, po vašem mišljenju, glavne sličnosti i različitosti njihovih medijskih scena?

Skratiću kao dijagnozu: otvorena rana regiona jeste tabloidno novinarstvo. Notorna je činjenica da dominira medijskom scenom u Srbiji i da je jedan od najprofitabilnijih izvoznih artikala. U BiH je novinarstvo entitetski podijeljeno, te vam se često može učiniti da se radi o prostorima koji se ni u putu sreli nisu. Javni servisi koje svi mi plaćamo su, nažalost, politička alatka. Crnogorska medijska scena je danas bukvalno borba za državu. Oni koji joj rade o glavi negirali bi vam već i ovo C u šifri BHSC jezik. Crnogorski jezik. Hrvatska ima koliko-toliko sređenu medijsku sliku, u kojoj ne postoji nevjerovatan broj televizija kao u Srbiji i BiH. Imaju još uvijek pristojan broj novinara koji neumorno propituju vlast i čak uzrokuju smjenu ministara. Ima ih, doduše, i u preostalom dijelu takozvanog BHSC prostora, ali s naglašenijom klimom straha i odmazde. U zapadnom svijetu, vrijedi i papagajski ponoviti, političari se više boje medija nego je obratno. Valja nam dostići tu startnu poziciju. Teško. Ali, mislim, izvodljivo.

S Neletom sam bio bliži u vrijeme mira, a sa Sulom u vrijeme rata. Kažu da rat najbolje pokaže kakvi su ljudi suštinski

Sarajevski Medija centar, organizacija kojom rukovodite već tri decenije, nedavno je izdala publikaciju o novinarima koji su bili svedoci u Haškom tribunalu. Dva novinara "Vremena", oba danas pokojna, Dejan Anastasijević i Jovan Dulović, svedočili su u Hagu i zbog toga doživeli brojne, malo je reći, neprijatnosti, odnosno bukvalno su im životi bili ugroženi. Koliko su generalno novinari pomogli da se sazna istina o ratovima i koje su osnovne po(r)uke publikacije?

Najmanje trideset pet novinara i novinarki iz svijeta je svjedočilo pred Haškim tribunalom. To je manje od jedan odsto svih svjedoka pred ovim sudom. Drugim riječima, malo su uticali ali njihov doprinos je bio značajan u razumijevanju konteksta ratnih zbivanja. Istovremeno, ima utemeljenih mišljenja da je Haški sud osnovan upravo zbog novinarskih izvještaja, a posebno otkrića logora "Omarska", "Trnopolje" i "Keraterm" u ljeto 1992. Američki novinari su odbili da svjedoče sa objašnjenjima "da ne žele predati bilježnice sudu da ih čerupa i da ne žele ugrožavati kontakte". Čuveni Roy Gutman, koji je autor knjige *Svjedok genocida*, svoje odbijanje svjedočenja objasnio je lapidarno: "Novinari rade u skladu sa zakonom ali mu nisu podređeni". Upravo ovih dana počinjemo sa montažom serije dokumentaraca u kojima ćemo objaviti intervjue sa novinarima – svjedocima. Nažalost, nećemo imati Dejana Anastasijevića među njima, ali ćemo koristiti snimke njegovog svjedočenja. U jednom od njih Slobodan Milošević dovodi u sumnju njegov ratni put, te da on nije mogao biti istovremeno na toliko lokacija tokom rata od Bosne, Hrvatske, Kosova itd. da bi mu Dejan odgovorio: "Do sada mi nije uspelo da budem na više mesta istovremeno, mada bih voleo".

Media centar se bavi i arhiviranjem medijske zaostavštine. Stiče se utisak da državama i nacijama na ovim prostorima, koje se sve do jedne ponose svojim tradicijama, preti šansa da ostanu bez (arhivirane) nedavne prošlosti, pogotovo one koja nije mejnstrim. Nedavno mi je neko rekao, ne znam da li je tačno, da program Jutela nije arhiviran. Da li je to tako i zašto je to tako?

Nadrealisti 1983: Dražen Ricl, Zenit Đozić, Zlatko Arslanagić, Nenad Janković. Nedostaje Boris Siber. Bio u vojsci. (sleva na desno)
Foto: Privatna arhiva B. Kontića

Ono što je sigurno, Jutel nije arhiviran u Sarajevu. To je završilo, vjerovatno, u rukama nekadašnjih novinara te kuće. Da li sve i koliko, pitanje je. Sama Radiotelevizija BiH danas ima arhiv sa nekih 150 hiljada sati programa. Više od 17 godina različitih emisija. Radio-televizija Srbije, negdje sam čitao, mogla bi neprekidno emitovati arhiv duže od 25 godina. Ima i druga strana arhiva. Dok smo radili monografiju o Radio Sarajevu (1945–1992) jedan od ljudi koji je tada radio pokušao je u arhivi pronaći neke od slavnih emisija o kojima su ljudi pisali u toj knjizi. Bio je zapanjen kada je ustanovio da nijedna od tih emisija ne postoji u arhivu. Te se emisije jednostavno nisu arhivirale. Ali je zato svaki partijski kongres, od republičkih do saveznih, sačuvan ekstenzivno, gotovo do posljednje diskusije. Danas u arhivu Radija BiH gotovo da nema najpoznatijih emisija koje slušaoci i danas pamte i pominju. Tako da nije u pitanju samo obim arhiva, koji nije beznačajan, nego selekcija koja vas lišava uvida u ono što su ljudi zapamtili. Ja nisam mogao pronaći nekoliko svojih dokumentaraca. Vjerovatno su prebrisani. Za jedan mi je posebno žao, jer je na njemu bila pohranjena potpuno nepoznata pjesma Arsena Dedića, koju, koliko znam, nikad nije snimio osim tada. Pjevao je o sudbini Victora Jare, čileanskog pjesnika i muzičara, koga je vojna hunta pogubila na stadionu u Santjagu septembra 1973.

Često boravite u Beogradu. Imate mogućnost ne samo da iz sarajevskog ugla gledate na Beograd, nego da uvidite koliko je javnost u Srbiji i na koji način zainteresovana za Sarajevo, njegovu prošlost i sadašnjost. Kako u tom pogledu stvari stoje, bezmalo tri decenije nakon završetka rata?

Odgovoriću vam sažeto a pozivajući se na svježu sliku. Gostovanje Dine Merlina u Beogradu. Impresivan odziv beogradske publike. Spremnost da se uz Merlina horski pjeva da li je "Bosnom behar probeharao" ili nešto u tom smislu... Djeluje idilično. Merlinovski. No, oprostićete mi disonantni ton u pitanju – da li bi ta ista publika jednodušno odbila odnedavno sve agresivniju tezu da Sarajevo nije bilo pod opsadom. Ili – priznaju li se presude Haškog tribunala. Konkretnije, genocid u Srebrenici. Ćevapi, kafa na Baščaršiji, Merlin pa i Halid... Dobro to, ali šta ćemo sa pomenutim pitanjima koja postaju neuralgične tačke odnosa. A Beograd i Sarajevo su uvijek bili povezani. Toliko ljudi koji su obilježili ove gradove su živjeli u oba grada. Toliko razloga za ozbiljan dijalog. Koji bi se, rečeno frazom pomodnog žargona, morao izmjestiti iz "zone komfora". Jednu od njenih konstantnih odrednica čini i pobrojano trojstvo "ćevapi, kafa..."

Bili ste autor čuvene radijske emisije "Primus" i urednik Omladinskog programa Radija Sarajevo, kao i jedan od zamajaca stvaranja čuvene "Top liste nadrealista". Kada se govori o Nadrealistima, jedno od "opštih mesta" je da su oni bili "vidoviti", odnosno da su predvideli ono što će se dešavati devedesetih, pa sve do danas. Ipak, da li je u pitanju bila vidovitost ili su upućeni već tada mogli da vide kuda stvari vode?

Sigurno nisu bili vidoviti, ali kao talentovani i senzibilni mladići lako su uočavali društveni nesklad, javne laži i licemjerje, političku ljigavost. Te su im antene stalno vibrirale. Pritom su bili duhoviti u najboljem smislu te riječi. Ta Top lista nadrealista je krenula u mojoj emisiji maja 1981. Autori su u to vrijeme bili gimnazijalci. Najmlađi među njima, Zlatko Arslanagić, bio je u drugom razredu, ostali u četvrtom. Krenuli su sa pričama u kojima je dominirao žargon Sarajeva da bi par godina kasnije proizvodili vrhunsku političku satiru. Tih nekoliko godina osamdesetih stvarno se sjećam sa radošću. Uzgred, i ja sam bio u to vrijeme mlad. Kad sam pokrenuo Top listu nadrealista, imao sam 24 godine. No, da se vratim na njihovu vidovitost. Top lista nadrealista je emitovana i u mojoj ratnoj emisiji 1992/1993. I negdje u ljeto 1993. pred oproštajnu emisiju, jer smo krenuli da pravimo TV serijal, oni prave završni skeč. U to vrijeme na radiju je postojalo puno emisija koje su bile posvećene našim ljudima – ili izbjeglicama, ili onima na privemeno okupiranim prostorima, ili u kampovima, ili ovdje, ili ondje. Primjera radi, emisija za naše građane u izbjeglištvu. I sad oni konstruišu novu radio-emisiju koja je, po njima, posvećena – našim građanima kojima je pun kurac svega. E, sad mi recite da li je taj naslov od prije trideset godina realno najava i za danas?

Top lista nadrealista je, barem delom, i sama postala žrtvom ratova i nacionalnih podela. Kao i čuveni bend Zabranjeno pušenje. Kako gledate na nedavne javne prepirke Davora Sučića (Sejo Sexon) i Nenada Jankovića (Nele Karajlić)?

Krenulo je od autorskih prava. Tako vam je to. Sve suštinski krene od ostavinske rasprave. Sula (Davor Sučić) je upozorio Karajlića da koristi njegove pjesme a ne plaća tantijeme. Odnosno, potpisuje sebe. Šta je to ako nije krađa? Onda se, kako to na ovim prostorima već biva, otvorilo i pitanje odnosa prema Sarajevu, ratu itd. Da skratim: s Neletom sam bio bliži u vrijeme mira, a sa Sulom u vrijeme rata. Kažu da rat najbolje pokaže kakvi su ljudi suštinski. Uzgred, Sula je, što mnogi ne znaju, autor devedeset odsto repertoara Zabranjenog pušenja. Napisao je sve njihove ključne pjesme. I prije, a naročito poslije rata. Obnovio je bend u Zagrebu, ali se nikad nije udvarao toj sredini. Kao što se nije udvarao ni Sarajevu. U Zagrebu se čak vodi pod umjetničkim imenom Sejo Sexon, koje ne želi promijeniti. Je li mislite da je bilo jednostavno s tim imenom objaviti pjesme *Fildžan viška* ili *Jugo 45* u Zagrebu devedesetih? I desetine drugih. Kad sam ga pitao kako prolazi, odgovorio mi je: "Volim da ispričam ono što sam vidio i doživio. Šta mogu izgubiti? Neće me ustaše slušati? Pa šta?!"

Nele se uklopio u projektovani srpski narativ jer je, pretpostavljam, mislio da će mu to olakšati egzistenciju u Beogradu. Dobio je četnike, ali je izgubio nas.

Nadrealisti, popularna muzika, ali i ukupna kultura u Sarajevu i BiH je tokom osamdesetih bila u velikom usponu. Sarajevo je postalo, mnogi će reći, glavni kulturni centar SFRJ. Kako se to desilo? I šta je danas, toliko godina posle, ostalo od toga? Šta je Sarajevo, izranjavani grad, uspeo od toga danas da sačuva?

Nije se Sarajevo osamdesetih tek tako pojavilo. Kišovskom frazom rečeno: nije nastalo iz pjene. Prethodilo je tome mnogo toga. Srdačna otvorenost grada, prije svega. Istovremeno, njegova mozaičnost. To je jedan od rijetkih evropskih gradova »

koji nije imao naciju koja je dominantna. Svi su takvi slični, od Soluna, Sofije do Izmira, odavno potonuli u diktat jednog naroda. U Sarajevo su stizali ljudi iz svih pravaca. Zatim, razvoj Univerziteta, studenti iz svih dijelova države. Među njima i Kornelije Kovač, koji je odlučujuće uticao na bum pop-muzike u gradu šezdesetih. Pjesnici, posebno Sidran, Trifunović. Po meni, dva su bitna događaja: otvaranje Skenderije novembra 1969. i dobijanje organizacije Zimske olimpijade maja 1978. To je grad poguralo u svemu. Ideološki, Sarajevo je kao i cijela BiH bilo prilično rigidno. Nesretni naši političari su, valjda, mislili da se tako čuva vrijednost te zajednice s tri naroda, narodnostima, religijama itd. Onda je došao *new wave* i počelo je malo otopljavati. Filmovi, muzika, pozorište, književnost... Ogromna je energija tada proradila. Inercija tih osamdesetih i danas traje u Sarajevu. Eto, ljudi koji su pokrenuli Sarajevo film festival, jednu od svjetskih manifestacija, bili su bitni učesnici tih osamdesetih prošlog vijeka. Dobar dio bendova ima korijene u tim vremenima. Ali ono što ne vidim jeste neka nova, originalna pokretačka snaga.

Autor ste biografije amblematskog lika građanske BiH profesora Zdravka Greba. Šta on znači za BiH i da li za njegovu ideju o građanskoj državi BiH ima još nade?

Zdravko Grebo je znao da je građanska BiH utopijska ideja, ali nije propuštao da kaže – da se za nju treba boriti. I on je to dosljedno činio punih pola vijeka. Od studentskih demonstracija 1968. kada je predvodio proteste do kraja života, januara 2019. Bio je Jugosloven, "ali bez imperijalnih ambicija", prvi koji je dao ostavku u CK SK Jugoslavije i rijetka ličnost sa ovih prostora za kojeg većina nije znala koje je nacionalnosti. Mislim da je bio prvi političar iz BiH kojeg je cijela Jugoslavija prihvatila kao svog. Ranije od svih je javno govorio "da komunisti razbijaju ovu zemlju" uočivši da od 1970. kod nas ne postoji nikakva koncepcija već "tavorenje, život u laži i citatu". Nije imao ni mrvu optimizma u pogledu našeg ulaska u Evropu. Ocijenio je to kao igru između bogatog i siromašnog rođaka i zaključio: "Mi nismo ni siromašni rođak. Mi smo kandidat za siromašnog rođaka". Od izlaska moje knjige primjećujem da je u Sarajevu porastao interes za njegovo intelektualno naslijeđe. S tom sam je namjerom i napisa

Autor ste i dokumentarnog filma o Ivi Andriću, koji je neočekivano ili očekivano postao žrtva jugoslovenskih ratova devedesetih. Jedni ga osporavaju, drugi svojataju. Mnogi od njih su spremni da ga proglase za srpskog nacionalistu, čak nekoga ko je svojim delom podsticao mržnju. Iz vašeg filma može se zaključiti da je on, zapravo, sasvim obrnuto, bio čovek koji se grozio nacionalizma. Ko je zaista bio Ivo Andrić i šta je to u njegovom liku i delu što je pogodno za političku upotrebu?

Rat, zapravo, u suštini i nije okončan. Ciljevi nisu do kraja postignuti. Ne samo da su na sceni oni što kontinuirano, kako rekoste, "ljuljaju" nego je dostojan im podmladak u međuvremenu regrutiran

Ivo Andrić je toliko monumentalna ličnost ovdašnjih kultura da kad god pokušaju da ga sabiju u neki lokalni okvir, ram se pokaže kao najjeftinija kineska plastika. Puca. Mislim da je cijeli život samo želio da ga puste na miru. Da radi. A kao što je poznato, kod nas te značajne ličnosti nastoje se iskoristiti za kratkoročne, posebno političke ciljeve. Vodaju ih kao mečke. Doduše, mnogi dobrovoljno uskaču u te uloge. Sa već spremnom halkom u nosu.

U toj svojoj posljednjoj pjesmi *Bez naslova* iz 1974. godine, godinu prije njegove smrti, koju sam koristio u dokumentarcu nabrajajući šta želi, Andrić navodi: "Širinu i prostranstvo, otvoren vidik / Malo slobodnog daha".

U jednom pismu iz 1919. poručuje svom sagovorniku: "Svoju dužnost u Jugoslaviji vidim u tome da ćutim i da tako bar za jedan glas umanjim dreku svih oko sebe". U hiljade stranica proze koju je ispisao od 1920. i pripovjetke *Put Alije Đerzeleza*, najveći dio za podlogu ima Bosnu i Hercegovinu i njenu tvrdu historiju. Čak i u svom posljednjem javnom istupanju, decembra 1974, nekoliko dana prije odlaska u bolnicu iz koje se nikad neće vratiti, govorio je svom Eckermannu – Ljubi Jandriću – da se nikad od Bosne nije odvajao: "Ono što smatram svojim duhovnim dosegom – to je dar dobijen od Bosne".

Možemo li pretpostaviti kakav bi Andrićev stav bio prema upotrebi njegovog imena i dela, u produkciji Emira Kusturice i Milorada Dodika, oličenog u zidinama Andrićgrada?

Iskoristiću logiku *pars pro toto*. Dio za cjelinu. Dio ilustrira cjelinu. Milorad Dodik je nebrojeno puta u svom obrušavanju na Bosnu pripisivao Andriću rečenicu: "Gdje prestaje logika, tu počinje Bosna i Hercegovina". Ko je bivšem učeniku srednje prehrambene škole, smjer prerada mesa, hoću reći Miloradu Dodiku, došapnuo ovaj u najnevinijoj varijanti apokrifni citat, ostaje misterija. Emir Kusturica? Ako jeste, tvrdim da to nije mogao čuti u Drugoj sarajevskoj gimnaziji, koju smo i Kusturica i ja pohađali istih godina, čak cijelu školsku godinu izborno čitali posebno Andrića. Kad, u kojoj prigodi i pred kim je tu rečenicu Andrić izgovorio? Dok se ne odgovori, evo i ja da citiram jednu iz reda "Andrićevih" izjava, koje se vrte po društvenim mrežama "Željo šampion!" Ako ništa, ova je izmišljotina sušta benignost, uostalom duhovitost u odnosu na Dodikovu podvalu. Da se vratim vašem pitanju, a kratkom konstatacijom: kakva cigla, takve i zidine.

Iako nismo hteli da pričamo o aktuelnim temama, ne mogu da vas u ovom traumatičnom postizbornom periodu ne pitam kako vam izgleda današnja, Vučićeva Srbija?

Zabrinjavajuće. Uostalom, društvo koje nije prevazišlo ciljeve iz devetnaestog vijeka, a usvojilo je tehnologiju dvadeset prvog vijeka, opasan je spoj. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

vrijeme
Izdavačka kuća / Publishing House
Zenica, Bosna i Hercegovina

&

VREME

Predstavljaju

PJESNIČKI BLOCKBUSTER

nova osjećajnost

zapratite me za još korisnih informacija

Nedim Sejdinović

Šta reći nakon čitanja ovakve knjige? Ništa, možda da se u našoj (ne)kulturi dugo, možda nikada, nije pojavila šašavija, crnohumornija, bolnija, iskrenija i duhovitija poezija koja istovremeno dira u vrhove savremenog pjesništva, i „koćari po dnu" ovdašnjih egzistencija.

Ahmed Burić

Tamo gdje očekujemo teret rezignacije, nesnosnu depresiju i očaj, Sejdinović nudi sličice običnih ili čak frivolnih životnih situacija izlijepljenih neobičnim i/ili bizarnim detaljima, ponekad na rubu parodije i skarednosti, koje pjesnik zna upakirati u elegantan pjesnički tekst.

Nenad Rizvanović

Puni betonski tereni

Košarkaško nasleđe koje su za sobom ostavili velikani poput profesora Nikolića, Ivkovića, Žeravice, Kićanovića, Slavnića, Dalipagića, Bodiroge, Đorđevića, Danilovića i mnogih drugih, sigurno je jedan od razloga zbog kojih se u Srbiji na košarku gleda kao u Južnoj Americi na fudbal, dakle, kao na religiju, pitanje života i smrti, stvar kućnog vaspitanja i tradicije. Košarkaški teren je svetinja, bilo da se radi o betonu u parku iza zgrade ili poprištu finala Svetskog prvenstva i NBA lige. Ljude u Srbiji, večno zaljubljene u magičnu igru pod obručima, mora radovati činjenica da su svoje ljubimce gledali kao najvažnije aktere evropskih i svetskih takmičenja tokom ove godine

Ume legendarni Dule Vujošević često da kaže kako je sport bitan za elan nacije, a potvrdu toga je donela nezapamćena košarkaška euforija tokom 2023. godine. Počelo je sa večitima, Partizanom i Crvenom zvezdom, koji su sa najvećim budžetima u istoriji i izuzetno kvalitetnim sastavima izašli na crtu ostalim timovima u Evroligi. Tek drugi put su beogradski večiti rivali nastupili tokom iste sezone u najjačem evropskom košarkaškom takmičenju. Ogromno rivalstvo, koje gotovo neprestano prelazi granicu zdravog, podiglo je nivo interesovanja za košarku do neslućenih granica, a ujednačenost Evrolige i konkurentnost "večitih" doprineli su da košarka postane jedna od glavnih tema razgovora među građanima Srbije. Zbog samog broja utakmica, delovalo je da se na svaka dva dana igra nova najvažnija, po značaju uporediva sa finalom Vimbldona ili Svetskog prvenstva u fudbalu.

PARTIZANOV POHOD NA EVROPU

Na početku kalendarske godine je delovalo da je Crvena zvezda na boljem putu od Partizana. Potpisi Kampaca i Vildoze, kao i dolazak trenera Duška Ivanovića, doveli su do niza pobeda koji je crveno-bele pozicionirao ispred Partizana kako u Evroligi, tako i u ABA ligi. Crvena zvezda je osvojila i Kup Radivoja Koraća u Nišu pobedivši Partizan Mozzart Bet u polufinalu, pa Mega MIS u finalu. Međutim, osnovna prednost i pokretačka snaga crno-belih nalazila se na njihovoj klupi, u liku najtrofejnijeg trenera u istoriji evropske košarke Željka Obradovića. Autoritet i znanje legendarnog Žoca, te status božanstva koje uživa među navijačima Partizana, naveo ih je da veruju u preokret. Crno-beli su počeli da pobeđuju, pa da pobeđuju igrajući sve bolje, pa da pobeđuju igrajući najbolju košarku u čitavoj Evropi. Četa Željka Obradovića postala je najbolja napadačka ekipa Evrolige, a utakmice Partizana događaji za koje se traži karta više, koji se pamte i prepričavaju. Štark Arena je odjednom bila tesna da primi sve koji su želeli da dođu i vide kaznenu ekspediciju koja je postala prva srpska ekipa od 2016. godine koja je stigla do četvrtfinala Evrolige, odnosno do odabranog društva osam najboljih timova Starog kontinenta.

Partizan je delovao možda i kao najbolji tim Evrope do dva minuta pred kraj druge utakmice četvrtfinalne serije protiv velikog Real Madrida. Nadomak nove pobede i velikog vođstva od 2:0, Serhio Ljulj je nesportskim faulom isprovocirao kapitena Partizana Kevina Pantera, nakon čega je nastala opšta tuča, iz koje su crno-beli izašli oslabljeni za povređenog Egzuma, te suspendovane Pantera i Lesora. Usledile su utakmice u Beogradu, koje je Real Madrid uspeo da reši u svoju korist vrlo malim razlikama. Nažalost, između dve beogradske utakmice dogodio se tragični događaj u OŠ "Vladislav Ribnikar" koji je zavio Srbiju u crno.

Peta utakmica u Madridu protekla je u velikoj borbi i, nažalost, novoj tesnoj pobedi Real Madrida koji je tako otišao na završni turnir Evrolige, koju će kasnije i osvojiti. Partizan je zaustavljen na jednoj od poslednjih prepreka, tri pobede daleko od novog trofeja i naslova prvaka Evrope, ali se njihova evropska odiseja može i mora smatrati spektakularnom. Potvrda kvalitetnog rada i ogromnog znanja Željka Obradovića, ako je za to uopšte i bilo potrebe, stigla je osvajanjem ABA lige. Finalna serija ostaće upamćena kao najkvalitetnija plej-of serija u istoriji regionalne košarke, a kao pobednik u pet utakmica je izašao Partizan. Željko Obradović je tako uspeo u jednoj sezoni da vrati Partizan u četvrtfinale Evrolige posle 13 godina i da donese crno-belima titulu prvaka Jadranske lige posle 10 godina.

JOKIĆEV PUT U KOŠARKAŠKU BESMRTNOST

Kako se Evroliga bližila kraju, tako je fokus domaće javnosti prelazio na NBA ligu, odnosno Nikolu Jokića i njegove Denver Nagetse. Nakon dve sezone u kojima je proglašavan najkorisnijem igračem najkvalitetnije lige na svetu, Jokić je tokom sezone 2022/23. dodatno poboljšao svoje igre i statistiku. Gotovo svakog jutra smo čitali o nekom novom rekordu koji je Nikola postavio uspevajući da premaši dostignuća legendi NBA lige poput Abdula Džabara, Čemberlejna, Medžika, Birda i drugih. Osim samih brojki, fascinirala je lakoća i raznovrsnost njegove igre. Pokazatelj koliko je bitan za igru Denvera može da se pronađe u podatku da je Jokić predvodio kompletnu NBA ligu po broju kontakata sa loptom tokom jedne utakmice (98,6), tako da maltene nije postojao napadački posed Denvera koji nije započet ili završen Jokićevim potezom. Uprkos tome što je lopta najčešće dolazila u njegove ruke, u njima se zadržavala samo 2,69 sekundi u proseku, što je dokaz da nije usporavao niti remetio napadački ritam svojih saigrača. Njegov pregled igre i osećaj za dodavanje načinili

POVRATAK OTPISANIH I PUNA ARENA: Reprezentacija Srbije, Partizan i Zvezda
Foto: AP Photo; Vladimir Šporčić/ Tanjug; Vladimir Šporčić/ Tanjug

su ga jednim od vodećih asistenata lige, a sasvim sigurno najboljim dodavačem među centrima u istoriji košarke.

Nakon dva individualna MVP trofeja, Nikolin cilj je bio jasan, a to je titula. Denver je regularni deo sezone završio kao najbolja ekipa Zapadne konferencije, čime su obezbedili prednost domaćeg terena do finalne serije. U prvoj rundi je dominantno savladana Minesota rezultatom 4:1 u seriji, a potom i Finiks pojačan Kevin Durentom sa 4:2. U finalu Zapada čekali su ih slavni Lejkersi, predvođeni Lebronom Džejmsom i Entonijem Dejvisom. Imajući u vidu istorijat franšize iz Los Anđelesa, kao i popularnost Lebrona, ne čudi što je fokus američke sportske javnosti potpuno pomeren sa prvoplasiranog Denvera na sedmoplasirane Lejkerse. Očekivala se duga i neizvesna serija, a dogodilo se da je Denver pregazio velikog protivnika neverovatnim rezultatom 4:0.

U velikom NBA finalu, Nagetsima je na megdan izašla ekipa Majami Hita. Majami se izbacivanjem Milvokija i Bostona nametnuo kao najprijatnije iznenađenje plej-ofa, ali u finalnoj seriji prosto nisu imali bilo kakvo rešenje za Jokića. U pet utakmica Jokić je beležio zastrašujućih 30,2 poena, 14 skokova i 7,2 asistencije u proseku, poguravši tako svoj Denver do prve NBA titule u istoriji franšize. Sasvim očekivano, Nikola je dobio i epitet najboljeg igrača finalne serije, čime je postao tek peti neamerički igrač koji je poneo laskavo priznanje. Dodatno, prvi je igrač u istoriji NBA lige koji je plej-of završio kao vodeći strelac (600 poena), skakač (269 skokova) i asistent (186 asistencija). Konačno, postao je i najniže draftovani osvajač priznanja MVP-a finalne serije, kao i jedan od samo 11 igrača koji su u karijeri osvojili šampionski prsten i bar dva MVP priznanja.

Sa prstenom na ruci i nekoliko trofeja na policama, Nikola Jokić odšetao je u košarkašku besmrtnost. Biti najbolji igrač šampiona NBA lige nešto je što se pamti, piše i prepričava. Zbog svoje povučenosti, čudne građe i odsustva sa društvenih mreža, Nikola nije dovoljno marketinški interesantan američkoj medijskoj mašineriji, ali nakon juna 2023. godine nijedna ozbiljna rasprava o najvećim igračima u istoriji košarke neće proći bez »

pominjanja njegovog imena, a samim tim i srpske košarke.

NOVE STRANICE PREBOGATE KOŠARKAŠKE TRADICIJE

Ljubiteljima košarke u Srbiji, koji su se često budili kako bi pratili utakmice Denvera, fali još jedan njegov trofej, a to je zlato sa reprezentacijom. NBA sezona je duga i naporna, što mora biti barem deo opravdanja kada se igrači zahvale na pozivu selektoru i odluče da leto posvete odmoru i individualnom radu. Ipak, generacijama ljudi odraslih na uspesima Kiće i Praje, kasnije Divca, Bodiroge, Đorđevića, Danilovića, Paspalja i ostalih, teško je da prihvate da neko odluči da propusti Svetsko prvenstvo u košarci. Lepu uvertiru pred seniorsko prvenstvo napravili su juniori, predvođeni super talentovanim Nikolom Topićem, osvojivši zlatnu medalju na Evropskom prvenstvu održanom u niškom "Čairu", pobedom u finalu protiv Španije rezultatom 81:71. Dodatni razlog za zadovoljstvo doneli su reprezentativci u kategoriji 3x3 odbranivši titulu svetskog prvaka u Beču. U finalu su savladane SAD rezultatom 21:19, čime je ekipa u sastavu Majstorović, Branković, Vasić i Stojačić donela našoj zemlji čak šestu zlatnu medalju sa svetskih prvenstava u 3x3 basketu.

Seniorska košarkaška reprezentacija otputovala je na Svetsko prvenstvo u Manili bez prevelikih očekivanja, a samim tim i bez pritiska javnosti. Osim Jokića, selektor Pešić iz raznih (ne)opravdanih razloga bio je lišen pomoći nekolicine evroligaških i NBA igrača. Srbija je po prognozama svrstavana u drugi, pa možda i treći krug favorita. Osim neprikosnovenih SAD, dosta se očekivalo od Kanade i Nemačke, te Španije, Francuske, Litvanije i Australije. Grupnu fazu reprezentacija Srbije odradila je bez rezultatskih problema, ali je sve ostalo u senci bizarne povrede Boriše Simanića, koji je zadobio udarac laktom u duelu protiv Južnog Sudana. Naizgled bezazlen udarac rezultirao je dvema hitnim operacijama nakon kojih je Boriši odstranjen bubreg. Košarkaški svet je u neverici slao poruke podrške Boriši, a on je u najtežim trenucima smogao snage i podršku uputio saigračima.

Mnogi reprezentativci Srbije kasnije su upravo Borišinu poruku na grupnom četu označili kao momenat koji je ujedinio i ohrabrio ekipu, koja je uspela da se podigne nakon šokantnog poraza od Italije i zareda sa ubedljivim pobedama protiv Dominikanske Republike, Litvanije i Kanade. Najveći teret na svojim leđima izneo je Bogdan Bogdanović, igrač koji nikada nije rekao ne reprezentaciji, što je često znalo da ga košta svežine i zdravlja na početku novih NBA sezona. Sada već iskusni Bogdan dirigovao je igrom ekipe, razigravao saigrače i postizao ključne poene, a njegovo prisustvo je nekako smirivalo ostatak naše delegacije. Na prvenstvu je beležio redom: 14, 17, 23, 18, 20, 21, 23 i 17 poena; uprkos tome što su protivnički treneri slali svoje najbolje odbrambene igrače da ga čuvaju. U eliminacionoj fazi takmičenja pridružio mu se Aleksa Avramović, koji je odigrao najbolju košarku svog života u pravo vreme, pa je agresivnošću i ukradenim loptama postao noćna mora protivnika, a heroj srpskih navijača. Svetislav Pešić, trofejni stručnjak sa ogromnim iskustvom, fantastično je vodio ekipu koja na papiru nije važila za favorita, ali je na terenu delovala kao skladna celina spremna da se bori do poslednje kapi krvi i znoja.

Upravo je tako bilo u velikom finalu protiv Nemačke, u strašnoj borbi i utakmici koja je rešena na jednu loptu, nažalost, u korist veoma kvalitetne nemačke reprezentacije (77:83). Ipak, Srbija je premašila očekivanja i postigla najveći uspeh još od 2016. godine i srebra na OI u Riju. Uoči prvenstva, kao osnovni cilj je označen plasman na naredne Olimpijske igre, koji je ostvaren pobedom u polufinalu protiv Kanade. Nakon nekoliko sušnih godina, reprezentacija Srbije u sastavu: Bogdanović, Stefan i Nikola Jović, Avramović, Gudurić, Dobrić, Marinković, Davidovac, Petrušev, Simanić, Milutinov i Ristić, uspela je da osvoji srebrnu medalju i tako ispiše nove stranice prebogate košarkaške tradicije ove zemlje. I još važnije – pružila je podstrek klincima da uzmu narandžastu loptu u ruke, izađu na betonski teren u parku iza zgrade i maštaju o tome kako postaju novi Bogdanović, novi Jokić ili novi Avramović. ¶

MILENKO JANJIĆ

Slaba liga

Današnja fudbalska scena na mnogo načina podseća na to vreme zla i propasti iz devedesetih. Tu ne pomažu megalomanski i preskupi novi stadioni, niti milionska ulaganja u bahate projekte Zvezdinih i Partizanovih uprava, a ponajmanje podmićivanje huliganskih grupa

Plasman seniorske reprezentacija na Evropsko prvenstvo nakon pet propuštenih šampionata, tek je malo popravio sveukupno lošu godinu za domaći fudbal jer je i taj plasman ostvaren na jedvite jade, u slabašnoj kvalifikacionoj grupi i uz dosta sreće. Sve drugo što se odigralo u proteklih 12 meseci je manje-više za zaborav, odnosno, bolje rečeno, za veliku zabrinutost i preko potrebnu dubinsku analizu, ali znajući ko rukovodi Fudbalskim savezom Srbije (FSS) i najvećim klubovima, teško da će u skorije vreme doći do bilo kakvog reza i neophodnih promena.

STADIONSKE PUSTINJE

Krenimo od domaćeg prvenstva, koje je, nažalost, zanimljivo još samo onima koji u njemu učestvuju i retkim fudbalskim zanesenjacima. Malo ko dolazi na stadione i poseta je među najnižim u Evropi (više je gledalaca, na primer, na jednoj utakmici "Cvajte", Druge nemačke lige, nego na svim utakmicama u jednom kolu Superlige Srbije i tu prosek popravljaju samo utakmice Crvene zvezde i donekle Partizana), a malo je i onih koji preko medija prate rezultate u najvišem rangu iako je nesporno da fudbal i dalje ima veliki broj poklonika u našoj zemlji, što se jasno vidi po zanimanju za strane lige, evropska klupska takmičenja i reprezentativne smotre.

Jednostavno, Superliga, a i niži rangovi su se u najvećoj meri ogadili ovdašnjim fudbalskim poklonicima. Razloga je

i malo bolja reprezentacija

KAKO JE PUK'O SRPSKI FUDBAL: Jedini uspeh – puko učestvovanje na velikim takmičenjima
Foto: AP Photo

onoliko: afere, nameštaljke, kriminal, huligani na tribinama, a i u klupskim upravama, rame uz rame sa raznim kontroverznim likovima, loši (partijski) kadrovi u FSS-u i još štošta van terena. Što se tiče samog terena, tu je sve slabiji kvalitet igrača, posebno trenera. Doduše, i dalje se u našim ligama mogu videti fudbalski talenti, dobri potezi i nema sumnje da bi na tribinama bilo mnogo više gledalaca da nije svega onog prvog, malopre nabrojanog.

Letos je Crvena zvezda osvojila šestu uzastopnu titulu, a svoju dominaciju je dokazivala i rekordnim nizom pobeda i odigranih utakmica bez poraza, velikim brojem datih i malim brojem primljenih golova, bodovnom razlikom u odnosu na konkurente i sličnim uspesima na domaćem planu. Podržana državnim i paradržavnim novcem i predvođena generalnim direktorom Zvezdanom Terzićem, Zvezda je dokazivala premoć i van terena – u FSS-u i Zajednici klubova, ali i u javnosti, uz svestranu podršku medija bliskih vladajućoj partiji. I što je ispalo najvažnije – dokazivali su Terzić i njegova ekipa iz uprave i sa Severne tribine da su svim srcem uz predsednika države Aleksandra Vučića, a ovaj im je uzvraćao brojnim blagodetima.

Novo prvenstvo je počelo sa zakašnjenjem jer se nije znalo ko će sve igrati u najvišem rangu nakon što je UEFA ukazala da je na nekoliko utakmica u prethodnoj sezoni "narušen integritet takmičenja", što je eufemizam Evropske federacije za nameštanje utakmica. Na kraju je ceh platila lazarevačka Kolubara, ali ne drastično, jer je preseljana u Prvu ligu Srbije umesto – kako pravila nalažu – u najniži rang. Kako se Zvezda tokom leta pojačala sa sijaset igrača i trenerom iz inostranstva, a potom u pripremnom periodu nanizala dobre rezultate, nekako se uvrežilo da se pitanje prvaka Srbije ne postavlja – fokus je bio na dometima Terzićevog supertima u Ligi šampiona. U prva četiri kola Zvezda je nanizala četiri pobede, ali onda, kao da je neka nevidljiva sila kaznila bahatost, nadmenost, prekomerno i nepromišljeno arčenje para, pa je projekat stvaranja "srpskog Bajerna" – kako je letos slavodobitno najavljivao direktor Terzić –zapao u ćorsokak i tamo se još dublje nalazi nakon očajnih rezultata na evropskoj sceni, ali o tome kasnije.

A na domaćem planu sve je iznenadio "polumrtvi" Partizan, koji ne blista, ali je taman toliko ukomponovan i uigran da je pretekao pokleklu Zvezdu i polusezonu završava kao lider na tabeli. Klub je u protekloj deceniji toliko rasturan, zaduživan i kriminalizovan da je čudo što se uopšte i takmiči, a to povrđuju i česti istupi trenera Igora Duljaja, koji javno govori o besparici i lošoj organizaciji i koji je, uprkos svemu, uspeo da podigne ekipu i dovede je do prvog mesta.

Ima u Superligi i dobrih primera, privatnih klubova koji dobro funkcionišu i sami sebe izdržavaju, ali i oni trpe zbog brojnih anomalija koje su odavno zavladale ovdašnjim fudbalom i u takvom ambijentu njihovi dometi su limitirani, što se naročito vidi kada neki od tih klubova nastupe u evropskim kupovima.

PORAŽENI I DEKLASIRANI

O kvalitetu srpskog "Bajerna", njegovog glavnog rivala i drugih vodećih klubova Superlige najbolje svedoče nastupi u evropskim takmičenjima. A oni su u prošloj godini bili takvi da je Srbija sa 11. pala na 19. mesto na rang-listi koeficijenata UEFE, što povlači manji broj mesta u evropskim kupovima.

Zahvaljujući boljem koeficijentu srpskih klubova iz nekoliko prethodnih sezona, Crvena zvezda se kao prvak direktno plasirala u Ligu šampiona, ali ne samo što je ponovo bila poslednja u grupi, nego je bila daleko inferiornija i nemoćnija nego u prethodna dva nastupa u najjačem evropskom takmičenju. Ništa bolje, mada ni očekivanja nisu bila kao u Zvezdinom slučaju prevelika, nisu prošli TSC iz Bačke Topole u grupnoj fazi Lige Evrope i beogradski Čukarički u grupnoj fazi Lige konferencije. Ekipa iznikla iz projekta podržanog novcem Vlade Mađarske osvojila je jedan bod na šest utakmica, dok je "Čuka" ubeležila svih šest poraza. Pre toga, TSC je u Ligu Evrope ušao nakon dva poraza od portugalske Brage, a Čukarički je igrao Ligu konferencija pošto je u kvalifikacijama za Ligu Evrope poražen u obe utakmice od grčkog Olimpijakosa.

Jedinu pobedu na evropskoj sceni u ovoj sezoni zabeležio je Partizan, u letošnjim kvalifikacijama za Ligu »

NE CVETAJU MU RUŽE: D. Stojković Piksi
Foto: AP Photo

konferencije, nad azerbejdžanskim Sabahom. "Crno-beli" su potom deklasirani u dva duela sa norveškim Nordsjelandom i nisu dobacili do grupne faze, a dalje od prvog kola u istom takmičenju nije odmakla novosadska Vojvodina, koja je doživela dva poraza od kiparskog Apoela.

Suma sumarum, pet klubova iz Srbije doživeli su 25 poraza na 28 utakmica u kupovima UEFA, uz dva nerešena rezultata i samo jednu pobedu.

REPREZENTATIVNI MAKSIMUM

Plasmanom na dva velika takmičenja, Svetsko i Evropsko prvenstvo, a i plasmanom u najjaču grupu Lige nacija, Dragan Stojković Piksi se upisao u red najuspešnijih reprezentativnih selektora, zasigurno najuspešniji u poslednje tri decenije, ali je očigledno da njegova selektorska zvezda gasne: prvo su mu "skratili" ovlasti u FSS-u, pa je onda ekipa koju vodi počela ponovo da igra kao pre njegovog dolaska – nepovezano, dosadno i ziheraški, a i njegov se autoritet u javnosti urušio na mnogo načina od neuspeha u Kataru i prostačkih ispada na klupi do dodvoravanja Vučiću i sporne selektorske plate. Neki su očekivali da poput selektora Češke Jaroslava Šilhavija, koji je odveo reprezentaciju na Evropsko prvenstvo, preda dužnost, ali nakon što je potpisom podržao listu Aleksandra Vučića na izborima, jasno je da mu se ostaje iako za naklonost kod vođe mora da se bori sa drugim moćnicima u našem fudbalu, počev od Zvezdana Terzića i vođa sa Severne tribine, koji su mu zagorčavali dane kad mu je najbolje išlo, a malo je verovatno da su u međuvremenu promenili mišljenje.

U kvalifikacijama se Srbija provukla u jednoj od najslabijih grupa po kvalitetu, uz dva poraza od Mađarske, dva srećna remija sa Bugarskom i po dve pobede, nimalo ubedljive, u duelima sa Crnom Gorom i Litvanijom. Zato se malo ko, čak i u našoj uvek nerealnoj fudbalskoj javnosti, nada nekom uspehu sledećeg leta na Evropskom prvenstvu. A nakon što je žreb za rivale u grupi odredio Englesku, Dansku i Sloveniju, broj optimista među navijačima meri se procentima koje su na nedavnim izborima osvojili Tadić i Radulović. Naravno da će, kako se Evropsko prvenstvo bude bližilo i optimizam rasti, ali to neće biti ni blizu euforije koja je zahvatila naciju prošle godine pred put na Svetsko prvenstvo u Katar. I sve je više navijača koji uviđaju da nam je najviši domet plasman na neko veliko takmičenje (što je poslednjih godina olakšano zbog sve većeg broja učesnika) i da ne treba, a nije ni moguće, tražiti preko hleba pogače.

Sumornoj fudbalskoj slici u 2023. godini doprineli su i loši rezultati mlađih reprezentativnih selekcija, a naročito bolan bio je poraz mlade reprezentacije (do 21 godine) od Engleske – 9:1. To je po ko zna koji put otvorilo raspravu o fudbalskoj struci, koja se srozala u poslednje dve decenije do tog nivoa da nema nijednog trenera iz Srbije u jakim evropskim ligama i nema naznaka da će ih u skorije vreme biti.

JOŠ JEDNA IZGUBLJENA GODINA

Slaba liga, nemoćni klubovi u Evropi, uzdrmane reprezentativne selekcije, loš trenerski kadar i sve druge anomalije rezultat su pre svega rada i nerada Fudbalskog saveza Srbije. Iako je prošle godine Savez dobio novog predsednika i novo rukovodstvo, malo toga je bolje u odnosu na vreme kada je upravljao naprednjak Slaviša Kokeza. Izvršena je smena radi smene, a novi predsednik Dragan Džajić promovisan je samo da bi se iz trke izbacio proslavljeni fudbaler Nemanja Vidić, čiji bi dolazak na čelo FSS-a zasigurno doneo pozitivne promene. Ali, naprednjačka vlast oličena u Aleksandru Vučiću nije htela da rizikuje sa Vidićem, već je još više okupirala FSS i instalirala svoje kadrove, od Branislava Nedimovića na mestu potpredsednika (praktično predsednika pored nezainteresovanog i vremešnog Džajića), do predsednika regionalnih saveza. A Vidić ne samo što je spotican u pokušaju da se kandiduje za predsednika FSS, već je u skladu sa aktuelnim naprednjačkim standardima omalovažavan i vređan, a nisu bili pošteđeni ni svi iz fudbalskog sveta koji su ga podržali u kampanji.

Zahvaljujući uspesima reprezentacije, budžet FSS-a je dobro napunjen, ali ponajviše su taj novac u Savezu potrošili na sebe i na to je nedavno ukazao i Nemanja Vidić, a o spornim finansijskim izveštajima FSS-a već godinama unazad govori Mirko Poledica, predsednik Nezavisnog sindikata profesionalnih fudbalera i po toj funkciji član Skupštine FSS-a.

A u tom naprednjačkom uticaju možda je osnovno objašnjenje zašto fudbal kod nas tavori i propada, dok se istovremeno po celom svetu razvija i donosi veliki novac, naročito u Evropi. I pre dolaska Vučića i naprednjaka na vlast srpski fudbal nije bio za primer, ali sa današnje tačke gledišta, doba vladavine Tomislava Karadžića i njegove ekipe izgleda primerno.

Nije kao devedesetih kada se pored svega drugog i fudbal urušio, bolje rečeno, prešao na mračnu stranu i bio prepušten kriminalcima i polusvetu, ali današnja fudbalska scena na mnogo načina podseća na to vreme zla i propasti. I tu ne pomažu megalomanski i preskupi novi stadioni, niti milionska ulaganja u bahate projekte Zvezdinih i Partizanovih uprava, a ponajmanje podmićivanje huliganskih grupa, već sistemske promene, od opštinskih saveza do FSS-a, od najniže do najviše lige, od najmanjeg do dva najveća kluba. Povremeni uspesi reprezentacije ili nekog kluba dešavaju se iz prostog razloga što i dalje hiljade mladih igra fudbal, a i mnogi ga igraju dobro i uprkos svemu što ih okružuje, pronađu put do uspeha.

Sve u svemu, godina na izmaku je još jedna izgubljena za korenite promene, a kako stvari stoje, ni u novoj neće biti velikih pomaka nabolje. Štaviše, mogu se očekivati samo nove afere, slučajevi, razmirice i sve drugo loše što je i do sada pretežno oslikavalo naš fudbal. ¶

ŽELJKO BODROŽIĆ

Fotografije: Marija Janković

Instruktor pozitivne normalnosti

"Imao sam mali Portastudio, sa kojim si mogao na kaseti da napraviš četiri odvojena kanala, što je za mene bilo fenomenalno. Mogao si da snimiš odvojeno gitaru, bubanj, glas, prateći vokal i to je bilo to. Tu je veliku ulogu odigrao pokojni Kornelije Bata Kovač, sa kojim sam već sarađivao oko nekih pesama za Zdravka Čolića. On je čuo te moje demo snimke i rekao mi odmah: "Dolazim kod tebe sutra u 8 ujutru" – što je meni bilo grozno jer nisam tako rano ustajao – sa idejom da odemo u PGP i zakažemo termine za snimanje albuma. Odemo tamo i Bata im stvarno kaže: "Ovo moramo da snimimo". Njemu se, inače, najviše dopala pesma *Papaline*, mada je na kraju *Berlin* bio prvi hit. U PGP-u je tad snimalo mnogo narodnjaka, svi u Studiju 5, a mi smo onda uletali u termine vikendom, kad su narodnjaci išli da sviraju negde"

Opus Momčila Bajagića Bajage danas je već klasična vrednost kad je reč o savremenoj popularnoj muzici u regionu bivše Jugoslavije i šire. Na nekih desetak albuma rasprostrlo se mnogo numera koje svi znamo i volimo, jer je ovaj autor tokom proteklih četrdeset godina stvorio definiciju kako gradska pop-rok pesma na našem jeziku treba da zvuči. Ali, to nije sve – sa svojim dosledno tolerantnim stavovima, Bajaga je postao primer kako je, čak i ovde, uvek moguće saslušati drugu stranu. S obzirom na to šta nam se sve dešavalo i još uvek se dešava na ovim prostorima – njegova plemenita čovečnost postala je jednako snažna poruka, baš kao i njegova muzika. U tome je tajna Bajagine dugovečnosti i stalne relevantnosti: on govori o jednoj normalnosti koja nam svima nedostaje. I to već dugo.

Na početku ove priče stoji debi album *Pozitivna geografija* (PGP RTS, januar 1984). Bilo je to retko uzbudljivo izdanje koje je širokoj publici prvi put predstavilo njegov veliki talenat u čistom obliku unevši mini-revoluciju u ondašnju muziku. Zato će 2024. biti godina velikog jubileja kad su u pitanju ova ploča i Bajagina solo karijera sa Instruktorima.

"VREME": Kakva je bila društvena klima u vreme kad izlazi *Pozitivna*

»

***geografija* – to je orvelovska godina 1984, već su počele prve restrikcije i ekonomska nestabilnost posle Titove smrti?**

MOMČILO BAJAGIĆ BAJAGA: Ja sam tad imao 24 godine i ne pamtim da je bila neobična klima. Već sam završio jedno šest godina svirki u Čorbi i to je bilo jako puno koncerata: u to vreme se nisu svirale turneje kao danas – na preskok – nego kreneš lepo odozgo, iz Subotice, pa onda idu Zrenjanin, Novi Sad, Beograd, Svetozarevo, Niš, Leskovac, Vranje. Onda isto u Bosni, pođeš od Bijeljine, pa ka Sarajevu i dalje redom. Tako da sam već imao 400 do 500 nastupa iza sebe pre nego što sam uzeo nešto sam da radim.

U vreme kad smo pravili *Pozitivnu geografiju*, ja sam još uvek bio član Riblje čorbe, koja je upravo otišla u London da miksuje album *Večeras vas zabavljaju muzičari koji piju* pošto smo prethodno proveli dva meseca u Ljubljani gde smo ga snimili. Ostao sam u Beogradu da napravim koncert povodom izlaska mog albuma na kome je pisalo *Bajaga – Pozitivna geografija*, pošto tad još nisam imao Instruktore. Onda me je pozvao Dražen Vrdoljak iz Zagreba, rok kritičar i u to vreme muzički urednik programa u klubu Kulušić, da predloži da odsviramo desetak dana pre Beograda kod njih, čisto da probamo sve, i tako sam tamo imao prvi koncert kao "Bajaga (ex-Riblja čorba) i bend". Tu je bilo možda 300 ljudi, ali je sve ispalo legendarno i već sledeći put smo u Zagrebu rasprodali dva Kulušića (smeh). A onda sam počeo sâm da organizujem koncert u Domu sindikata u Beogradu, planiran da se održi desetak dana kasnije (21. april 1984) – što je bilo jako stresno iskustvo za mene jer nismo imali nikakve sponzore i nikog da nam pomogne, osim lista "Rock". Kad je došlo do toga da se štampaju plakati, što je bila njihova donacija, mene je pozvao njihov urednik Peca Popović da me pita šta treba da piše na njima – ali ja nisam imao ime benda, pa je na kraju on sam stavio Bajaga i Instruktori pozitivne geografije. Posle smo skratili samo na Bajaga i Instruktori.

Taj koncert inače hoćemo sad da ponovimo, i to je ekskluzivna informacija – jer on nije bio običan nastup. Nismo mi ni imali tako puno stvari: izveli smo ceo prvi album i još par nekih mojih pesama za Čorbu, kao što je *Kad hodaš*, i nešto što sam pravio za Čolu, a Žika je imao pank verziju tada popularne i smešne kompozicije Ljupke Dimitrovske *Ćibu Ćiba* – on je to pevao u ženskom licu. Mi smo stajali na vratima, što ćemo i sad da uradimo, i rukovali smo se sa kompletnom publikom, tad je moglo da stane 1.500 ljudi, a Žika je bio ceremonijal majstor u fraku, sa licem prevučenim belim puderom, koji je išao po holu sa megafonom i govorio ljudima: "Hajde, vreme je da uđete!". Onda su oni ušli unutra, a mi smo svi na scenu izlazili kroz publiku. Prva pesma je bila *Pustite me, druže*, a od specijalnih efekata imali smo 10-15 velikih meteoroloških balona, koje smo kupili za sitnu lovu i na pesmi *Mali slonovi* dali zadatak tehničarima da ih sa loža odozgo bacaju u publiku – pa se ona malo igrala. Koncert je, inače, bio krcat i mislim da je stvarno čitava tadašnja beogradska rok scena bila na njemu. To imamo nameru da ponovimo i sad: otprilike, onako kako smo pričali sa Ganetom Pecikozom, biće to rekonstrukcija čitavog hepeninga i prilika da odsviramo ceo album *Pozitivna geografija*. Time počinje obeležavanje 40 godina Bajage i Instruktora.

Nešto slično ćemo uraditi i u Zagrebu, verovatno u nekoj od ovih novih sala, pošto Kulušić više ne postoji, ali ćemo na ulazu zalepiti oznaku Kulušić (smeh). Program će trajati oko sat i biće – isto kao

Ja sam iznajmljivao jedan stan u Kosovskoj i tu sam živeo dotad, a kad sam krenuo sa Instruktorima, nisam imao love da ga više iznajmljujem, tako da sam se vratio kod keve i ćaleta u Zemun. I tamo sam ostao dok nismo uradili *Sa druge strane jastuka* i onaj veliki koncert na Tašmajdanu

i beogradski – prilika da se najave veliki koncerti u tim gradovima kasnije tokom godine. Gledaćemo da sve to i snimimo.

Kako si u to vreme znao koje su pesme za Riblju čorbu, a koje nisu – nego za Bajagu i buduće Instruktore?

Te pesme su bile potpuno drugačije od onog što je Riblja čorba tad radila i nekako se samo nametnulo drugačije rešenje. Ja sam napisao muziku i tekst za pesme *Kad hodaš* i *Muzičari koji piju* za njihov poslednji album na kome sam učestvovao, ali one i jesu nekako odgovarale Čorbi. Ove ostale nekako nisu. Bora je znao šta ja imam, kakve su to stvari. Bilo je logično da se pojave na posebnom albumu, a mene je najviše iznenadilo na kakav je on dobar prijem naišao, isto kao i prvi koncert.

Omot je apsolutno genijalan, radila ga je Goranka Matić. Kako je izgledala ta saradnja?

Pošto je *Pozitivna geografija* moj album – ona je slikala samo mene, solo, u raznim pozama, sa gitarom i tako dalje, pa je napravila iza neku izmišljenu kartu. Svaka saradnja sa Gorankom bila je uspeh. Za omot ploče *Sa druge strane jastuka* napravila je duplu ekspoziciju, ono kad kao da spavam i budan sam istovremeno. Ukratko, sarađivali smo na prva dva i na četvrtom albumu, kao i na onom uživo *Neka svemir čuje nemir*, a uradila nam je takođe i mnogo lepih fotografija sa koncerata. Goranka je stvarno genije.

Kako se čovek oseća kad – posle jedne tako duge i uspešne priče kao što je bila ona sa Ribljom čorbom – ode i počne nešto drugo, svoje? To nije moglo biti jednostavno.

Nije, naravno. Ja sam odsvirao još nekoliko koncerata sa Čorbom, posle ovog mog prvog solo u Domu sindikata. Imali smo dogovor da odemo na letovanje i ja sam otišao na Mljet. Onda su me oni pozvali da dođem hitno nazad pošto su iznenada uletele neke svirke u Grčkoj u avgustu – a ja nisam mogao, pošto sam u to vreme sa Instruktorima već imao ugovorene nastupe na nekih petnaestak Omladinskih radnih akcija. Inače, to su bili partizanski uslovi, mi smo spavali sa brigadirima, u šatorima, sve po redu, naputovali se po Srbiji, Bosni i Hrvatskoj. Znam da smo bili na nekoj ORA Pešter i da sam se iznenadio što je preko dana bilo 38 stepeni, a noću samo 5 – tu smo spavali u nekim vojničkim krevetima, pa su nam donosili ekstra ćebad jer je baš bilo hladno. Ipak, tih 15 koncerata zgodno nam je došlo. Što se tiče love, ja sam više zarađivao na jednom koncertu Riblje čorbe nego na celoj toj turneji, ali mislim da je to bila dobra proba za ceo bend, malo da se momci kale, jer nisu imali toliko iskustva kao ja već tada. Za mene kao klinca to je ipak bio rizik, da se razumemo – ja sam iznajmljivao jedan stan u Kosovskoj i tu sam živeo dotad, a kad sam krenuo sa Instruktorima, nisam imao love da ga više iznajmljujem, tako da sam se vratio kod keve i ćaleta u Zemun. I tamo sam ostao dok nismo uradili *Sa druge strane jastuka* i onaj veliki koncert na Tašmajdanu.

U Kosovskoj si i napravio *Pozitivnu geografiju*?

Da, imao sam mali Portastudio, sa kojim si mogao na kaseti da napraviš četiri odvojena kanala, što je za mene bilo fenomenalno. Mogao si da snimiš odvojeno gitaru, bubanj, glas, prateći vokal i to je bilo to. Tu je veliku ulogu odigrao pokojni Kornelije Bata Kovač, sa kojim sam već sarađivao oko nekih pesama za Zdravka Čolića. On je čuo te moje demo snimke i rekao mi odmah: "Dolazim kod tebe sutra u 8 ujutru" – što je meni bilo grozno jer nisam tako rano ustajao – sa idejom da odemo u PGP i zakažemo termine za snimanje albuma. Odemo tamo i Bata im stvarno kaže: "Ovo moramo da snimimo". Njemu se, inače, najviše dopala pesma *Papaline*, mada je na kraju *Berlin* bio prvi hit. U PGP-u je tad snimalo mnogo narodnjaka, svi u Studiju 5, a mi smo onda uletali u termine vikendom kad su narodnjaci išli da sviraju negde. Tako smo ga nekako završili, a Bata nam je i svirao na prvom albumu, kao i na pomenutom prvom koncertu, jer je Saša Lokner tada bio u vojsci.

Naša teza je da *Pozitivna geografija* predstavlja neku vrstu izgubljenog *new-wave-pop* albuma, kakav dotad nije snimljen u Beogradu. Bez obzira kako je na njega gledala *new wave* ekipa, taj album je bio potpuno na idejnoj liniji da se nešto u popularnoj muzici kod nas menja i doneo je nove, vrlo sveže ideje, koje su unele revoluciju u ovdašnji mejnstrim.

Jeste, ja sam odavno kod Enca Lesića u studiju Druga maca bio napravio pesmu *Pustite me, druže*, koju smo potpisali kao grupa Frka – ona je postojala samo za tu priliku. Tad se kod njega upravo snimao *Paket aranžman* i bila je neko vreme priča da bi i ona trebalo da uđe na tu kompilaciju. E, pošto sam ja ipak bio iz hard-rok benda, ovi ostali su rekli da to možda nije to (smeh), pa moja pesma nije ušla u *Paket aranžman*. Ali je zato ušla u TV emisiju *Rokenroler* posvećenu albumu *Paket aranžman*, koju su napravili Boris Miljković i Tucko Dimitrijević – to je ona legendarna epizoda u kojoj su i *Niko kao ja* i *Maljčiki* i *Krokodili dolaze*, dakle, Šarlo Akrobata, Idoli i Električni orgazam. I tu je uvršten i video-spot za *Pustite me, druže*.

Kakav je uopšte bio tvoj odnos sa "novotalasnom" scenom?

Sve sam to slušao i voleo – ja jesam proveo nekoliko godina u hard-rok bendu, ali svi ovi iz pomenutih grupa su bili moja generacija, posebno Koja i Gile. Bio sam pod uticajem *new wave*-a, apsolutno. Slušao sam inače sve, a to je bila dominantna »

struja u to vreme. Pritom, ja nisam bio u fazonu da budem "novi talas", zato što sam bio na drugačijem sviračkom nivou, jer sam već imao 500 velikih koncerata iza sebe. Ako izuzmemo neke od novotalasnih muzičara – naročito grupu Šarlo Akrobata – u tom trenutku ostali su bili prilični amateri u smislu svirke. Koja, Milan i Vd su to ozbiljno radili, ali kod Idola si imao samo Divljana i Kolara, dok je Gile bio poznat pre svega kao dobar bubnjar u Hipnotisanom piletu, koji je tek u Električnom orgazmu počeo da uči gitaru, gde je samo Ljuba imao neko muzičko obrazovanje. Takvo je bilo vreme. Sid Višiz iz Sex Pistolsa nije umeo da ubode jedan ton, ali je izgledao fenomenalno i ponašao se dobro na bini. Ideje su bile važnije, a na toj sceni je bio i jedan Dragan Papić, koji je kao čovek iz senke pomogao da se one izraze. Fotografije su mu bile sjajne, bio je jako talentovan alternativni umetnik, važan za to doba. Oni su bili ekipa, a ja sam bio dobar sa svima njima mada im nisam bio toliko blizak.

Ko je tebi bio najinteresantniji sa zagrebačke novotalasne scene, ali i onih drugih po Jugoslaviji?

Definitivno Džoni Štulić, odnosno Azra – bio je autor velikih pesama i pisao je ubedljivo najbolju poeziju za njih. Onda nepravedno zapostavljeni Jura Stublić, koji je isto napravio mnogo baš dobrih pesama, i tekstova i muzike. Bila je tu još gomila bendova, ali njih dvojica su mi bili daleko najjači.

U Sloveniji smo znali Zorana Predina, odnosno grupu Lačni Franz, u kojoj je razbijao onaj džez gitarista Oto Rimele. Peru Lovšina smo takođe upoznali, Pankrti su bili klasičan pank bend. U Makedoniji i nije bilo nekog *new wave*-a – dobro, to je verovatno zato što su oni svi dobri svirači (smeh).

***Pozitivna geografija* je karakteristična po tome što su nekako sve pesme sa tog albuma zaživele na radio-talasima. I vole ih ljudi.**

To se često dešavalo kasnije sa mojim albumima. Ja sam ih pažljivo radio i namerno se nikad nisam opredelio ni za jedan određen stil. Bavio sam se rokom, džezom, pa čak i tadašnjom elektronikom, i sve je to našlo mesto na njima. Ne znam u čemu je tajna, ali mi je drago da

Kad se pojavio naš prvi album, nije bilo ničeg što si mogao da primetiš da preti raspadom, ali već oko četvrtog *Prodavnica tajni*, jeste – izgledalo je da će možda biti sranja. Tako da trenutak kad izlazi *Pozitivna geografija* pamtim kao jedno benigno vreme u Beogradu, baš – pozitivno

je tako i da na mojim pločama ima svega, pa svako može da nađe nešto svoje.

Nisi bio stilski skučen, uvek si vešto operisao žanrovima.

Jesam. (smeh)

To je redak primer kod nas kako talentovan muzičar ne mora da ode u žanrovski fah idiotizam, nego da sve oblike muzike uspešno ubaci u neku svoju priču.

Zato što sam slušao različite vrste muzike i nisam imao predrasude – sve sam jednako poštovao i uvažavao. Ako već uzimam neki žanr, onda sam poštovao njegove osnovne karakteristike, ali tako da uvek dodam nešto svoje. I druga stvar – meni je u suštini bilo dosadno da uvek pravim pesme na istu foru. To mi je baš bio bedak. Tako je nastala *Dobro jutro, džezeri*.

A ta pesma je inače stvorena najviše zbog Doma omladine Beograda, jer smo vežbali u Klubu, tamo nam je stajala oprema. U to vreme su u sklopu Beogradskog džez festivala organizovane džem-sešn svirke, i to baš u Klubu DOB, celu noć, što je tad bilo retkost – pa smo i mi, hteli-ne hteli, visili sa beogradskim džezerima, sve smo ih poznavali i družili smo se. Tako je došlo do toga da na prvom albumu u pesmi *Znam čoveka* svira Ivan Švager, naš najpoznatiji džez klarinetista, dok su kasnije na *Džezerima* svirali Stjepko Gut i Mića Marković. To je išlo tako što smo znali da je Stjepko najbolji trubač u gradu, pa smo ga zamolili da odsvira jednu deonicu kao Majls Dejvis, a njega sam pitao: "Dobro, koga da zovem da odsvira kao Koltrejn?", na šta mi on kaže: "Pa, Miću Markovića zovu Mića Koltrejn". (smeh) Oni su bili mnogo velika fora za nas, a kad su čuli pesmu, bilo im je mnogo drago što pominjemo Majlsa, Koltrejna i sve to, i onda su svi pristali da sviraju.

U Domu omladine je inače i Žika imao nastupe sa Teatrom levo, neke pozorišne maratone koji su trajali po tri dana – mi dođemo kao Čorba noću sa svirke, a oni još rade one *Rastibuđilizovane klejbezable* (smeh).

Tvoj izgled je jednako bio važan i unosio je nešto moderno u stajling na našoj sceni.

Dobro, ja sam na početku u Čorbi imao dugu kosu kao Jan Gilan. A tad su ljudi već počeli da se šišaju, sa pojavom *novog talasa*. I onda sam imao nekog frizera, blizu Cetinjske, koji mi je rekao: "Hajde da ti napravim frizuru tako da gore bude kratko, a dole da ide rep". Ja sam probao, slučajno – nije bio nikakav stilista iza te odluke – i ljudima se onda dopalo.

Mi smo inače i kao Čorba i sa Instruktorima, odlazili u London da kupujemo instrumente, ali i garderobu. Tad je počeo pank, tako da sam bio i u butiku Malkolma Meklarena, u King's Roadu, zvao se *World's End* – tu je bilo svašta stvarno, ali nikad nisam ništa kupio, jer ti uzmeš da pogledaš majicu, a ona ima sedam rukava. To mi je stvarno bilo previše (smeh). Ali, u Londonu si mogao da nađeš rokersku garderobu u svakom stilu – Riblja čorba se oblačila kao Iron Maiden i slične grupe.

A kako ti je uopšte izgledao Beograd u to doba? Nije bilo ovoliko mesta za izlaženje, niti su bila otvorena duboko u noć.

Izgledao mi je odlično. Bolje nego sad. To je zapravo bio post-socijalizam i nas niko nije drndao nizašta. Nismo ni mi bili nešto izrazito buntovni, ali je nekako sve i funkcionisalo oko nas. Odemo mi tad u Niš i pitamo ko je ovde svirao prošlog meseca – kažu Parni valjak, Leb i sol. Odeš sad i pitaš, oni ne mogu da se sete kad je neko uopšte svirao, u nekoj

hali skupljaju paučinu, jer niko nije igrao ni rukomet. SKC je bio sto puta bolji nego sad, u Domu omladine se stalno sviralo, non-stop se nešto dešavalo i neko je nešto radio. Kad se pojavio naš prvi album, nije bilo ničeg što si mogao da primetiš da preti raspadom, ali već oko četvrtog *Prodavnica tajni*, jeste – izgledalo je da će možda biti sranja. Tako da trenutak kad izlazi *Pozitivna geografija* pamtim kao jedno benigno vreme u Beogradu, baš – pozitivno.

Šta je danas suštinski drugačije?

Promenio se način života i pre svega tehnologija. Mi sviramo u nekom klubu sa 500 ljudi, a u prvom redu stoji pet klinaca i snima ceo koncert. Ja im kažem: "Alo, hajde spusti malo telefon, kad ćeš to da gledaš – nikad. Hajde malo gledaj koncert". I oni stvarno stanu, izdrže dve pesme i onda opet krenu da snimaju. Sad smo bili u Zagrebu na Sajmu, gde je bilo sve prepuno, i došle su nam, hvala bogu, sve generacije – ali onda sam u prvim redovima video i ovu najmlađu ekipu koja čak i ne slika, nego na Guglu nađe tekst pesme, pa peva sa nama! Dalje, klinci manje komuniciraju među sobom nego nekad, manje kontakata imaju – drug mi je sad ispričao stvarnu situaciju sa neka dva momka koji sede u kafiću u gomili drugih klinaca i dopisuju se sa dve devojke, a one sede u istom kafiću – dva stola od njih. I on pita dečake: "Pa što im ne priđete?", a oni će: "Ma ne, to je blam". E, to sigurno nije bilo u ono vreme.

Kako ste stajali sa koncertima u inostranstvu u to doba?

Mi smo jednom svirali u Tuluzu na nekom velikom festivalu gde nas je poslao RTS i tu smo bili šokirani, jer nismo nikad videli takvu scenu, opremu i ketering. Ali, mi smo 'preko' išli da pogledamo neki koncert, kupimo ploču, instrument i garderobu, a tamo su svirke radili narodnjaci. Sa nastupima smo ozbiljnije počeli tek 1990-ih, kad je jedan deo naše publike zbog ratnih okolnosti otišao da živi u inostranstvu. Prvo sam putovao sam sa gitarom, onda sa Žikom i Lokijem, a onda i sa celim bendom: mi smo grupa koja je svirala Ameriku i Kanadu 10 puta, a Australiju 7 puta, u svim većim gradovima smo nastupali. U Evropi takođe, tu smo redovni, posebno u Nemačkoj. Mi smo toliko svirali van Srbije da nam se jedne godine desilo da smo nastupali pet puta u Mariboru, a nijednom u Nišu. Ili smo svirali tri puta u Sidneju, a nijednom u Beogradu. Današnji gastarbajteri ne slušaju samo narodnjake ili ih ne slušaju uopšte, ima ih koji su odrasli uz rok muziku – oni žele da čuju ono što ih podseća na njihovu zemlju, a interesantno je da sad ima dosta mesta i za rok u tom njihovom sećanju.

Njima onda *Moji drugovi* dođe kao šlag na tortu, pesma koja ih sve okuplja.

Kako ne. Ja sam to radio za film *Ni na nebu ni na zemlji* Miše Radivojevića, koji mi je poslao scenario u kome neki tip ide daleko, pa treba da ga prati neka melodija. Sticajem okolnosti, ja sam baš u tom periodu svirao turneju po inostranstvu i sve ih sretnem: Vladu Divljana u Sidneju, Koju u Londonu, Lošu iz Plavog orkestra u Torontu – tako da je to vrlo istinita pesma, jer su svi oni bili moji drugovi koje sam sretao svuda po svetu. Imao sam veliki uticaj na njih, moram da kažem, jer sam im svima pričao da mogu da se vrate kući. Niko od njih nije tamo nešto fenomenalno živeo. Lošu sam video kad se vratio u Ljubljanu, mi negde seli u klub da se ispričamo, kad ono tamo bend svira njegove pesme. Kažem mu: "Eto, sad će oni da uzmu kintu, a ti nećeš ništa jer nećeš da sviraš, evo već četiri godine", i onda je počeo ponovo da komponuje i radi.

A druga pesma po kojoj si mlađoj generaciji poznat jeste *Pada vlada*...

To je na tekst Duška Kovačevića, a ta njegova pesma uopšte nije bila toliko zgodna da se ubaci u muziku. Srećom, nađem jednu poznatu rusku ciganske kompoziciju *Ja srećil vas*, odnosno "Sreo sam vas" – i da vidiš šta se desilo: metrika se tako dobro složila kao da je melodija pravljena za Duškov tekst ili obrnuto! Ništa nisam menjao, čak sam i neki originalni solo samo odsvirao na gitari i to se lepo uklopilo. U filmu je lepo proradilo, a zaživelo je i ovako.

Da li misliš da je uloga politike u našim životima precenjena?

Ja mislim da jeste, zato što je mnogo više medijski prisutna nego realno. Mnogo se ljudi pali na to, ali stvarno te teme nisam nikad voleo, jer u njima retko ima nečeg konkretnog, što se tiče onoga kako običan čovek stvarno živi. Možda u mladim godinama još i nekako ide da te interesuje, svirao sam za studentske demonstracije, pa i oko 5. oktobra. Ali, definitivno mislim da je politika žestoko precenjena.

Koja će tvoja pesma ostati za sva vremena?

Teško je reći, ali prvo što mi pada na pamet jeste *Dobro jutro, džezeri*. Glupo mi je da sam kažem, ali to mi je rekla ova mlada garda džezera – da je to jedini naš pravi džez standard, koji svi znaju, mada ja ne znam da sviram džez (smeh).

Naravno, ukusi su različiti: mi imamo repertoar od 80 numera koje možemo da odsviramo, a na koncertu možeš najviše 25 da izvedeš, plus par na bis. Ima 15 pesama koje moramo da odsviramo jer će ljudi da se naljute ako ih ne čuju. I onda kombinuješ ove ostale. Nedavno sam skupio sve pesme koje sam napisao, a sa onima za pozorište i film ima ih 170. Želja mi je da ih objavim kao knjigu stihova, povodom 40 godina solo rada, sa objašnjenjima kad je i kako pesma nastala i ko je na njoj svirao.

U kojoj pesmi si ti najviše ti?

Pa, u mnogim. Na svakom albumu imam bar dve omiljene. Od 170 bar 120 je važno za mene. Na *Pozitivnoj geografiji* su to *Poljubi me*, *Znam čoveka* i *Pustite me, druže*.

Pa, da te pustimo, druže! (smeh) ¶

ZORICA KOJIĆ I DRAGAN AMBROZIĆ

Ukus slobode ili manjak

O njima čujemo da su ljudi koji dobro zarađuju uz fleksibilno radno vreme. Međutim, da li je zaista tako jednostavno? Koliko radi dostavljač hrane da bi imao pristojnu zaradu? Koja radna prava (ne) ostvaruje? Kako su to rešile neke evropske zemlje

Iz dana u dan viđamo ih na ulicama kako voze bicikl, motocikl, automobil i raznose hranu. Radno pravo platformskih radnika – dostavljača hrane "Wolt", "Glovo", "Mister D" i drugih kompanija – nije definisano konkretno zakonom, te tako ni ne ostvaruju sva radna prava kao stalno zaposleni. Zakon o radu zaposlenog definiše kao fizičko lice koje je u radnom odnosu kod poslodavca. Međutim, radnici na platformama najčešće ne sklapaju direktno ugovor sa kompanijama, već su angažovani preko posredničkih agencija.

U većini slučajeva ovi radnici imaju nestandardne ugovore, objašnjava za "Vreme" Branka Anđelković, suosnivačica i programska direktorka Centra za istraživanje javnih politika. "To su, na primer, ugovori o privremenim i povremenim poslovima, ugovori o delu i slično. Ta vrsta angažovanja spada u rad van radnog odnosa i uobičajena je praksa", ukazuje Branka Anđelković i dodaje da, kada se gleda dugoročno, to ima implikacija i na socijalna i na penziona prava radnika.

Koje mogućnosti imaju platforme kako bi obezbedile fer uslove rada za svoje zaposlene? Branka Anđelković kaže kako postoje dve mogućnosti: jedna je da počnu same da zapošljavaju dostavljače, a ukoliko to nije moguće, da kompanije sa kojima sarađuju i koje, u stvari, angažuju ove radnike, nateraju da poštuju sva prava koje one propisuju.

Stefan Todić, pravni stručnjak iz UGS "Nezavisnost", za "Vreme" kaže da u ovom slučaju nije samo problem primene Zakona o radu, već i drugih zakona. "Kada govorimo o ugovorima i o ugovornim odnosima, iako se ugovor o radu definiše Zakonom o radu, ugovorno pravo je definisano i Zakonom o obligacionim odnosima", ukazuje Todić.

POČETAK RADA IZ MINUSA

Dušan Papić, koji je radio kao dostavljač hrane na platformi "Wolt", priča za "Vreme" da je na početku bio u minusu 10.000 dinara. Za taj novac kupio je od "Wolta" jaknu i torbu koje su mu bile neophodne za rad. On objašnjava da tih 10.000 minusa odmah stoji na aplikaciji, te da je obaveza prvo to odraditi, pa se tek onda počinje sa zaradom. Uzimanje opreme nije stvar dobre volje, već je obaveza. Kako objašnjava Papić, nije moguće kupiti negde polovnu, za manje novca, već je neophodno kod njih uzeti novu.

Branka Anđelković navodi da se ta oprema zapravo uzima na "revers", odnosno da kada radnik jednog dana prestane da radi za platformu i vrati opremu, dobiće natrag svoj novac. Međutim, ona pita zašto su uopšte radnici u poziciji da na revers uzimaju opremu koju plaćaju. "Cela priča bi trebalo da bude jednostavna, a to je da je oprema za radnike besplatna", zaključuje naša sagovornica.

Ali ovo nije jedini trošak radnika. On otplaćuje i svako iznajmljivanje bicikla, automobila, goriva za automobil i slično. Papić navodi da je za električni bicikl morao da izdvoji mesečno 17.000 dinara.

Branka Anđelković kaže: "Svakog meseca radnici moraju da izdvoje novac za održavanje bilo bicikla, bilo motocikla, automobila. Benzin je dosta skup, pa zato radnici uglavnom biraju dvotočkaše. Automobil voze samo zimi kada moraju". Dalje dodaje i da pored toga uz automobil

radnih prava

PO SVIM USLOVIMA:
Dostavljači u Beogradu
Foto: Vladimir Šporčić/ Tanjug

ide i problem parkinga kada se preuzima isporuka, pa iz toga slede i problemi sa komunalnom policijom.

ZARADA I USLOVI RADA

Za rad na platformama ljudi kao prednost izdvajaju i dobru zaradu i fleksibilno radno vreme. Međutim, ne mora da znači da je uvek tako.

Dušan Papić kaže da postoje radnici koji su zarađivali i po 200.000 mesečno. Međutim, kako objašnjava, problem je u tome što su svi plaćeni po porudžbini, pa ima dana kada izađe i uključi aplikaciju, ali nema posla, tako da se dešava da ljudi žure da odrade što više čime se izlažu opasnosti od nekih povreda i drugih problema.

"Ljudi rade i po 16 sati dnevno, pa budu neispavani na poslu", ističe Papić.

Po njegovim rečima, kada ima posla, moguće je zarađivati i po 1000 dinara po satu, što je nekih pet ili šest porudžbina, a što opet zavisi i od udaljenosti i algoritma na aplikaciji koja to računa.

"Otprilike zarada je u proseku bolja od minimalca", zaključuje Dušan Papić.

Branka Anđelković navodi da su prihodi solidni, ali za one koji mnogo rade i to uz minimalna prava. "Kada bi ovi radnici imali jedan klasičan ugovor o radu, mnogo manje bi novca ostalo za njih. Ali bi time, na primer, imali pravo na plaćeni odmor, plaćeno odsustvo sa posla, pravo na naknadu troškova za prevoz, pravo na novčanu naknadu u slučaju nezaposlenosti i slično."

Pored novca, kao nešto što platformske radnike izdvaja, Anđelković navodi fleksibilnost. S druge strane, kakva je to fleksibilnost ukoliko se radi 60 sati nedeljno kako bi se dobro zaradilo?

Ali svakako ova dva motiva jesu ključni. Anđelković navodi i da pored toga postoje primeri, kojih je svakako znatno manje, u kojima i neki drugi razlozi igraju važnu ulogu za odabir takvog posla.

"Jedna moja sagovornica koja je dugo u ovom poslu kaže da voli slobodu koju oseća dok vozi motor. Ona je bajkerka i odabrala je posao gde može da koristi motor. Za neke druge dostavljače dostava biciklom je, na primer, sportska aktivnost, ali takvi ljudi su u manjini", ukazuje naša sagovornica.

PRIMERI DRUGIH ZEMALJA

Evropska unija je predložila Direktivu o unapređenju uslova rada koji se obavlja preko digitalnih platformi u cilju poboljšanja socijalno-ekonomskog položaja platformskih radnika. Branka Anđelković navodi da je već dugo usmerena pažnja na EU Direktivu o poboljšanju statusa radnika na platformama.

"I taman kad su Evropski savet i Evropski parlament direktivu konačno odobrili polovinom decembra, predlog je iznenada odbačen na sastanku članica EU kad je trebalo samo da potvrde već donesenu odluku. To znači dalje odlaganje usvajanja Direktive koje će možda morati da sačeka završetak evropskih izbora u junu 2024. godine", naglašava Branka Anđelković. Ona dodaje da će kada bude usvojena, Direktiva postati jedan pravni instrument za zemlje članice Evropske unije nakon dvogodišnjeg usaglašavanja na nacionalnom nivou. "Moguće je da će, u stvari, platforme zbog nje morati da promene svoj model poslovanja u EU, a to će svakako imati i implikacije na rad platformi i van Evropske unije", zaključuje.

Stefan Todić navodi primer Španije koja je donela Zakon o dostavljačima i time na neki način uredila njihova prava: "U teoriji taj zakon postoji, ali nije on rešio sva pitanja tih vozača i radnika na platformama. I dalje ima problema, ali je bolje nego što je bilo".

U Austriji je, recimo, potpisan kolektivni ugovor sindikata. "Austrijski sindikat je okupio radnike u domenu usluga, i potpisali su kolektivni ugovor kojim su poboljšali njihova prava i omogućili im sindikalno organizovanje", dodaje Todić.

Na kraju, na pitanje o prednostima ovog posla, odnosno dobroj zaradi i fleksibilnosti, Dušan Papić kaže da uz studiranje ne bi mogao da zaradi dovoljno. "Generalno se ne isplati taj posao raditi kao sporedni, tri ili četiri sata dnevno, već kao puno radno vreme od osam do 10 sati dnevno, kako bi mogla da se zaradi neka dobra para", zaključuje Papić. ¶

MILICA SREJIĆ

CENTAR ZA ISTRAŽIVANJE JAVNIH POLITIKA

Ovaj tekst je nastao u okviru projekta Pričajmo o rastućem (a nevidljivom) delu ekonomije koji sprovodi Zemlja znanja, a koji je deo šireg projekta "Novo zapošljavanje: zagovaranje prava radnika na digitalnim platformama u Srbiji" koji sprovodi Centar za istraživanje javnih politika, u saradnji sa Savezom samostalnih sindikata Srbije, Ujedinjenim granskim sindikatima „Nezavisnost", Digitalnom zajednicom i Udruženjem za radno pravo i socijalno osiguranje Srbije, uz finansijsku pomoć Evropske unije. Tekst nužno ne odražava zvanične stavove Evropske unije i isključiva je odgovornost izdavača.

#ЕУ ЗА ТЕБЕ

Moj život između iluzije i konfuzije

"U malim kulturama sve što je drugačije, novo, neuobičajeno i subverzivno teško i sporo se prihvata. Ta pojava se zove provincijalizam. Male kulture strahuju od suštinskih duhovnih i fizičkih promena. Srbi se toga plaše kao promaje. Male kulture same sebi postavljaju granice, ograde, okove i predrasude. One su često sami svoji robovi"

Ovaj razgovor smo počeli u radosti, pričom o počecima časopisa "Gradac" kao što i priliči kad je nekom pedeseti rođendan kao što je ovom, sme se reći – najcenjenijem časopisu za književnost, umetnost i kulturu na ovim prostorima. A onda su sećanja na te burne i teške, ali ipak lepe dane, jer je u njima bilo nade da će dobro nadvladati zlo, skliznula u sadašnjost. Jer, razgovarali smo pre izbora u Srbiji, u vreme vrhunca predizborne kampanje i mržnje i podeljenosti među neistomišljenicima.

O značaju časopisa "Gradac", o hrabrosti da rasvetljava i promoviše teme o kojima se ovde ni ne govori što zbog straha, što zbog neznanja i Branku Kukiću, koji ga svih ovih 50 godina uređuje, ne treba trošiti prostor. A ako neko ne zna, imaće vremena barem još 50 godina da ih upozna.

"VREME": Deluje nemoguće i neostvarivo da neki časopis u Srbiji postoji pola veka. Da li imate odgovor na pitanje koje je u ovoj situaciji neminovno – kako vam je to pošlo za rukom?

BRANKO KUKIĆ: "Gradac" se pojavio u duhovnom raskoraku koji je obeležila nova generacija pisaca i umetnika uopšte. A tu generaciju je jednim delom obeležila 1968, a drugim delom činjenica da se generacije menjaju po prirodi stvari, jer sve imaju svoje naslednike koji su uvek rušitelji i nastavljači, nastavljači koji su pre toga bili rušitelji. Ta promena je bila jedna vrsta bunta – iako je kao ideja '68. bila neuspela i propala – koja je ipak kod pojedinaca ostavila nekog traga. Ta svetlost jeste žmirkala, ali je ukazivala na novi put. Ja sam na demonstracijama učestovao kao đak gimnazije. To što se tada događalo, pogotovo one batine kod podvožnjaka na Novom Beogradu, kada je murija žestoko i krvnički tukla te mlade ljude, ja sam od tada sa mržnjom i prezirom doživljavao tadašnje društvo. Pogotovo me je porazilo ono kozaračko kolo koje su studenti igrali na kraju, posle Titovih lažnih i licemernih reči u svome govoru. Čini mi se da je taj studentski poraz bila nemoć da se bude odlučan i dosledan, koji je doveo do svih kasnijih događaja i poraza ovog društva.

Šta ste vi radili 1974. kada je osnovan "Gradac"? Tito je tad još bio živ, pa samim tim i SFRJ. Gde ste bili, kako ste se našli u toj priči? Kojih slika se sećate o tom početku?

Ja sam tada bio mladić, imao sam 24 godine. Ali iskustvo o kome sam govorio učvrstilo je u meni mišljenje da tadašnje zasićeno društvo mora dobiti protivdruštvo. Daroviti, radoznali mladi ljudi – omamljeni rok muzikom i novim kretanjima u umetnosti Zapada – te talase, tu temperaturu i taj bunt nosili su duboko u sebi. Ali problem je bio kako promeniti društvo u jednoj autokratskoj i ideološki zatucanoj državi sa Udbom, cinkarošima, narodnim herojima, a-fe-žeom, komitetima, komunističkom omladinom i ostalom pratnjom, kada su i lopovi i prostitutke bili u Savezu komunista. "Gradac" je pokrenut iz prostog razloga što su gotovo svi veći gradovi imali književni časopis, a Čačak nije. Budući da sam 1971. godine dobio prvu nagradu na Festivalu jugoslovenske poezije, ja sam bio pogodna ličnost za taj posao. Niko nije slutio da u meni bukti prevratnik. To mi je palo kao "tri na karte", kao kod kockara.

Da li ste od tog početka do danas nekad hteli da odustanete od svega?

Budući da sam bio napunjen tim zanosom, znao sam šta hoću. Samo je trebalo biti odvažan pa to sprovesti. To sam uspeo posle tri godine. Ideja mi je bila da stvorim vrhunski, drugačiji, originalan časopis, časopis koji "ne uređuje poštar", kako je za "Gradac" kasnije rekao Milan Vlajčić.

Objavili ste tematski broj o Mediali 1977. godine, u vreme kad se o toj grupi još uvek mislilo kao o "crnom talasu", i zbog toga bili kritikovani. Nemoguće je da niste pretpostavili da će ta tema iritirati važeći trend većine. Ispostavilo se da vas je taj rizik odredio: "Gradac" je postao časopis koji ima hrabrost da bude drugačiji.

Duh Mediale bio je na neki način "svetski duh" koji se javio posle slikarstva između dva rata (koje je u sebi nosilo takođe tragove toga duha) i posleratnog rigidnog socrealizma. Taj duh Mediale ovde je shvaćen kao pretnja komunističkoj ideologiji, rat režimu, a u stvari je bio povezivanje različitih i suprotnih ideja kao jedna utopijska svest o celovitosti sveta, pre svega duhovnog. Kao i film tih godina (Živojin Pavlović, Kokan Rakonjac, Dušan Makavejev...), i ona je proglašena za crni talas. Kakva ideološka glupost! Ono što je trebalo da unese novinu i da obasja, nazvano je "crnim". Zar vam to ne govori u kakvom smo mi mraku živeli? Taj crni talas je bio moj uzor. U Francuskoj su slične promene (pogotovo u filmu) nazvane "novi talas". Mislim da bi nama danas ovde – u našoj zapuštenoj i dotučenoj kulturi – neophodan bio jedan novi crni talas kako bismo uspostavili nove stare vrednosti i raščistili sa ovim prostaklukom, primitivizmom i đubretom koji nas zagađuju, unazađuju i razgrađuju. Dakle, tako je Mediala napravila prevrat i u jednom časopisu, koji je hrabro krenuo novim putem. Bilo je to blagotvorno duhovno zalečenje. U stvari, bilo je ludo preživeti sedamdesete.

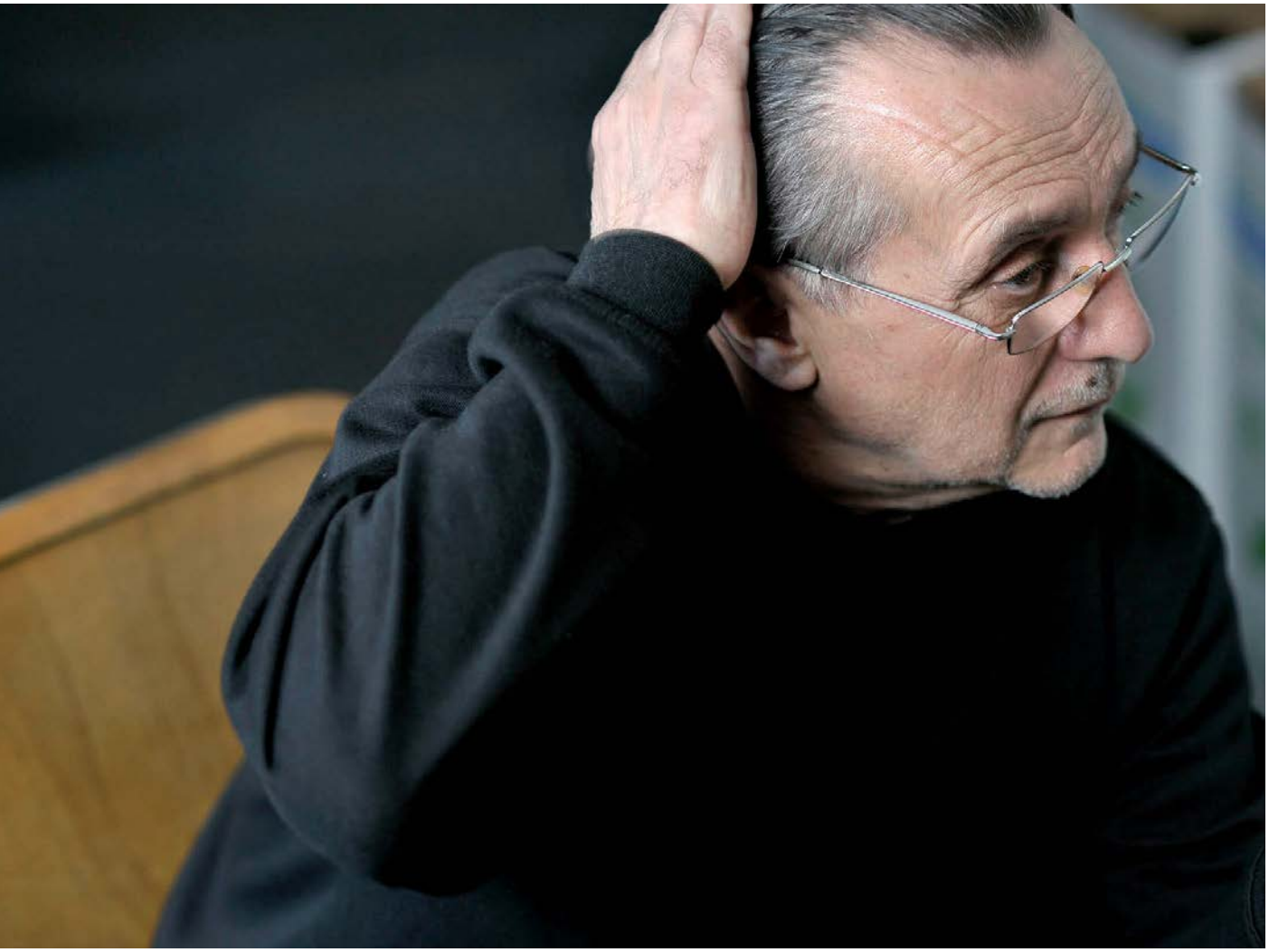

Foto: Aleksandar Anđić

Ništa manji rizik nije bio ni otkrivanje gotovo nepoznatih tema ili afirmisanje autora koji su, kao Žan Žene, bili "ljudi sa senkom". Nakon toga "Gradac" je postao autoritet, putokaz, nešto čijoj se oceni da su neka tema ili autor važni i izuzetni – veruje. Dakle, rizik se isplatio. Kako ste se vi osećali, da li ste strepeli zbog eventualnog neuspeha?

U malim kulturama sve što je drugačije, novo, neuobičajeno i subverzivno teško i sporo se prihvata. Ta pojava se zove provincijalizam. Male kulture strahuju od suštinskih duhovnih i fizičkih promena. Srbi se toga plaše kao promaje. Male kulture same sebi postavljaju granice, ograde, okove i predrasude. One su često sami svoji robovi. Da je to tako, govore i političke promene koje su bez razuma, bez hrabrosti, usporene i sklone autoritarnim sistemima. I nepoverenje je odraz nekulture. Uprkos svemu ovome, ja nisam strepeo od neuspeha jer se zbog svega što sam rekao namestio mali prazan prostor koji je bilo moguće napuniti eksplozivom sa malo više hrabrosti i dosta znanja. A onda, Žan Žene. Šok u Jugoslaviji – otvoreno o homoseksualizmu! Počinje nacionalno seksualno komešanje. Više ne pomaže ni Komitet. Sloboda se otkinula sa lanca. Čačani se i dalje ljube sa Čačankama, kao i inače, a ostali kako koga... Bila je to zanimljiva državna scena.

Dvestoti broj posvetili ste Miroslavu Krleži 2017. godine i to nije bio prvi put da akcentovanjem hrvatske kulture uznemirite srpske uši. Da li je suprotstavljanje struji vremena, talasanje, pozicija sa koje deluje "Gradac"?

To sa Krležom nije bila nikakva provokacija, ako ste na to mislili. "Gradac" je uvek polazio sa pozicije vrednosti, ali kod nas je pitanje vrednosti došlo u pitanje. Sve kulture sa ovog balkanskog prostora (uprkos tome što je to Hrvatima ispod časti, ali ja nisam pravio geografiju) prožimaju se i dopunjuju, sve su one slične i po vrednosti, i po jezicima, senzibilitetu i imaginaciji. Usput želim povodom ovoga da navedem početak teksta "Mi Balkanci" velikog naučnika Milana Budimira: "Mi Balkanci nismo na dobru glasu. Čak ni u našoj rođenoj kući, a o Evropi da i ne govorimo. Za mnoge među nama ta Evropa počinje na zemunskom mostu i na zvorničkoj ćupriji. S druge strane mosta ili ćuprije, kako kažu naši Evropljani, to ti je divlji Balkan, sve goli gedža i Cincarin, podmukli Vizantinac i nevjerni šizmatik, prosti balija ili zvjerski Arbanas. Sve su to naši Evropljani naučili i poprimili od bečke i peštanske štampe ili od tuđinskih škola i školnjaka, od crnog sjemena Lojolinog, kako kaže hrvatski pjenik Kranjčević. Od toga sjemena ima još podosta roda i ploda po našim južnoslovenski stranama". Zbog toga nije jasno kako je moguće da je, recimo, srpska kultura važnija i značajnija od hrvatske. Sve su to nacionalističko-političke budalaštine i zatupljenosti. »

Konačno, Krleža je o tome toliko puta govorio i pisao da samo tutumalji, intelektualni podlaci i politički šibljak to što ne može i neće u svojoj zadrtosti da shvati. To je, u stvari, obostrani suicid. Ta srpsko-hrvatska kalakurnica traje od pamtiveka i završiće se u propasti sveta. To su jedino prevazišli trgovci jer njih interesuju samo pare, a poganih para nema. Ispada da su jedino oni odraz razuma i, *da izvinete,* poštenja.

"Gradac" se svrstava u elitistički časopis i po opredeljenju i po ciljnoj grupi, što mu je zamereno. Ako se na elitu gleda kao na ljude koji su za ugled, koji svojim primerom podstiču druge na napredak, šta je tu bilo sporno?

Ovo je važno i aktuelno pitanje! Prvo, neobrazovana masa ne zna šta znači reč *elita*. Ovde se misli da su elita oni koji su na vlasti i oni koji imaju gomilu para nepoznatog porekla, pa tako postoje "elitni lopovi", "elitni pokvarenjaci"... A u stvari, ovde preovlađuju "elitni primitivci", "elitne neznalice" i "elitne budale". Sami ste rekli da elita "podstiče druge na napredak". Jer u osnovi svake elite je odgovornost, poštenje, znanje, napredne ideje zasnovane na već uspostavljenim vrednostima. Elita veruje u tradiciju budućnosti. U ovoj na prvi pogled protivrečnoj sintagmi se zasniva elitizam, jer njen pogled je i nazad i napred. Šta mi danas imamo od toga? Gotovo ništa. Imamo pojedince prema kojima se vlast i društvo ponaša kao prema individuama drugog reda. Ali ti pojedinci su ljudi samostalni, moralni, slobodni do granice preko koje sloboda ne prelazi u ludovanje, u drzništvo, rovaš, vulgarnost, ljudi koji od malog prave veliko, koji onome što je posustalo vraćaju snagu, a zaostalom pružaju novu priliku. U stvari, ovo je suština i vrlina razvijenog društva.

Godine 1991, povodom stotog broja, napisali ste da je "Gradac" "pokušaj da se prevaziđe provincijalni način mišljenja, da se uspostavi hijerarhija vrednosti i da se poštuje naša sveta prošlost". Pa, da li ste uspeli? Verovatno sam ovo pitala u nekom od ranijih intervjua, ali, nažalost, opet se nameće.

Ovo pitanje je povezano sa prethodnim odgovorom. To što ste pomenuli nalazi se u "Manifestu časopisa Gradac" i predstavlja put kojim treba ići. Kao što znate, to se pitanje i danas nameće. Mi više nismo ni na pogrešnom putu – mi smo se survali s puta. Kada je o "Gradcu" reč, mi se toga puta držimo. Ali taj put nije neka pobeda niti putokaz kada vidimo da se provincionalno mišljenje, ponašanje i način života u svim svojim segmentima raširilo na sve četiri strane. Grad Novi Sad, koji je svojevremeno bio jedan od centara evropskog načina mišljenja, danas je púka provincija. Beograd se poseljačio do te mere da je počeo svoje džulovske i džiberske karakteristike da širi po onoj takozvanoj provincijalnoj Srbiji i da će u tom svom "otmenom naporu" da je dotuče. Imam utisak da su se u Beogradu formirali "terazijski zemljoradnici". Mi smo sada u raskoraku između naše istinski značajne tradicije, kako-tako uspostavljene (književne, slikarske, graditeljske, prosvetne) i trivilizacije te tradicije. Elita o kojoj smo govorili nudi svoje darove, ali te darove niko neće umeti da prepozna niti će umeti da ih prihvati, jer neće znati šta će s njima.

Elita nudi svoje darove, ali te darove niko neće umeti da prepozna niti će umeti da ih prihvati, jer neće znati šta će s njima

Kad ovaj broj bude pred čitaocima, znaće se u kom smislu su najnoviji izbori bili presudni – kako su opisivani tokom kampanje. Šta vi mislite?

Ja nisam vidovit, ali imam iskustvo sa ovdašnjim mnogobrojnim izborima. Ovde opozicija ima dva problema. Jedan je što površno ili nimalo ne poznaje osobine ovog naroda. A drugi je što ne vide da glasači žive i van Beograda – u malim varošima i u selima, u siromašnim krajevima među polupismenim i pogrešno informisanim svetom, koga svaka vlast može da kupi za malu paru, ili ih munta, ili im šalje nerazumljive glasove i pozdrave. Nepismen čovek najviše veruje u ono što ne razume. Zbog karaktera ovog naroda, koji je više negativan nego pozitivan, ovde prolaze sve istinite laži, obmane i podmetanja. Ovde je uvek trajalo trpno stanje. Drugo važno pitanje leži u samoj opoziciji. Kada se dogodilo za sve ove godine a da među opozicijom nije "puklo"? Bojim se da će se to dogoditi – ako dobiju na izborima – i ovoga puta. Svi će isticati svoje vrle i presudne zasluge i tražiti "svoj deo", kao na deobi imovine koju je neko treći stekao. Ne želim da baksuziram, ali – "idu Mara i svatovi". Ne verujem da će se bilo ko setiti Ajnštajnovih reči: "Nikada ništa ne činite protiv svoje savesti makar to od vas tražila i država".

Posle izbora će se znati ko je pobedio a ko izgubio, da li će biti manje agresije između neistomišljenika?

Neće. Svestan sam da ovde nije problem ko će biti na vlasti, nego je problem u osobinama ovog naroda, jer je karakter ovog naroda nadvladao mogućnost civilizovane vlasti. Glasanjem narod formira vlast. Mi nismo svesni činjenice da smo društvo koje formira masa, gomila i rulja. Uprkos tome, tom masom je najlakše upravljati i manipulisati. Dakle, reč je o još jednom paradoksu. Masa je gomila koja srlja, ruši, lomata, što iz gluposti, što iz potuljenog i iracionalnog interesa. Ona nema strpljenja da sačeka, da se strpi i da nešto nauči. To je osobina sebičnih naroda. Šta reći o vlasti? Vladalac je podelio stanovništvo, rasterao od sebe najsposobnije i najuglednije ljude, ali uprkos njegovoj mračnoj prošlosti, uprkos tome što je svojim narcizmom zamutio sve vode i uprkos svome "pitijskom sveznanju", imao je svojevremeno priliku da sve što je vredno ujedini u ime opšteg dobra. Ta podela je bila fatalan promašaj. U svome prvom intervjuu za "Vreme", još one 1992. godine, rekao sam da smo mi "društvo mračnih ljudi". Od tada je prošla trećina veka, a niko da zameni pregorelu sijalicu. Naš elektičar je otišao negde "tamo daleko". Vozi, mučenik, kamion.

Da li dozvoljavate sebi da planirate i mislite o budućnosti?

Moja budućnost je već prošla. Bila mi je opipljiva na početku, a sada je doživljavam kao iluziju iluzije. Džaba je moj zanos i rad kao pojedinca. Ali zato sam slobodan kao divlja patka. I izgubljen u maglama. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Balkan kao migrantska raskrsnica

Public domain / piqsels.com / Victor Freitas

TREĆI TALAS RADNE MIGRACIJE

Koliko ljudi odlazi iz Srbije

Kad se ispod svih ovih seoba podvuče crta, procenjuje se da 14 odsto rezidentnog stanovništva Srbije živi na privremenom radnom boravku u inostranstvu

Želeli smo radnike, a došli su nam ljudi. Ovu rečenicu šezdesetih godina prošlog veka napisao je Maks Friš, švajcarski dramski pisac. Bilo je to u vreme kada je ovoj alpskoj zemlji bila neophodna radna snaga pa su u Švajcarsku dolazili Italijani. Švajcarcima su, međutim, bili potrebni samo njihovi mišići, ne i porodice, pa su Italijani dolazili da rade bez žena i dece, ostajali devet meseci, a onda su morali da se vrate kući na tri meseca. Tih godina u sličnoj situaciji bili su Jugosloveni. Roditelji su odlazili u inostranstvo da rade, najčešće u Nemačku ili Austriju, a deca su ostajala u Jugoslaviji sa babom i dedom. →

Od tog vremena pa do danas, zemlja je menjala ime, ali su sa ovih prostora ljudi odlazili u tri velika talasa. Prvi je bio talas gastarbajtera šezdesetih i sedamdesetih godina kada su se uglavnom iseljavali u Zapadnu Nemačku, što je bilo i regulisano bilateralnim sporazumom. Drugi veliki emigrantski talas bio je onaj devedesetih godina, opevan u Bajaginoj pesmi "Moji su drugovi". Posle raspada Jugoslavije, ljudi su odlazili ka dalekim prekookeanskim destinacijama – gore od Aljaske do Australije.

Posle promene vlasti 2000. godine, migracije sa ovih prostora bile su privremeno zaustavljene. Obećanja o boljem životu, ali i smanjenje tražnje za našim radnicima u Evropskoj uniji bila su dva najvažnija faktora koji su usporili odliv radne snage sa ovih prostora. Uz to, EU se proširila na Istok, sa ulaskom Bugarske i Rumunije, pa je jeftina radna snaga dolazila iz zemalja članica.

Srpski imigracioni saldo ponovo se intenzivirao posle krize iz 2008. godine, a sa oporavkom evropske ekonomije, migracije se posebno ubrzavaju u periodu između 2015. i 2019. godine. Ubrzale su se u godini kada je u Srbiji počela fiskalna konsolidacija (2015), a naglo su zaustavljene 2020. godine zbog kovida i zatvaranja granica.

Tu je, jasno pokazuje statistika, najviše srpskih porodica otišlo u Nemačku. A u duhu one rečenice Maksa Friša "želeli smo radnike, dobili smo ljude" jeste i anegdota medicinske sestre iz Beograda koja se sa mužem i dvoje dece 2018. godine odselila u Hamburg.

"Milica je danas bila dobra", rekla je vaspitačica u vrtiću njenoj mami Beograđanki kad je popodne, posle smene na jednoj privatnoj klinici došla po nju. "Ako vam je dobra, vodite je kući", našalila se Miličina mama u duhu srpskog jezika na opšte čuđenje nemačke vaspitačice koja ovakav humor nije mogla da razume.

"Kako se ono beše na nemačkom kaže 'šalim se', kako se kaže 'šalim se'," u panici je pokušavala da se seti Miličina mama suočena sa zaleđenim pogledom njene vaspitačice. U ovakvoj i sličnoj situaciji širom sveta sigurno se bar jednom našlo 950.000 Srba. Toliko ih je raseljenih po svetu, kad se ispod svih ovih seoba podvuče crta, u bazi Ujedinjenih nacija koja meri migracije. To čini čak 14% rezidentnog stanovništva u zemlji. I to je ono što se zna.

Ali ono što se precizno ne zna, čak ni posle popisa iz 2022. godine jeste koliko se tačno ljudi iselilo iz Srbije u periodu od 2011. godine do danas. Oko tog podatka spore se oni koji istražuju migracije, pa se procene onih koji su otišli obično kreću od 10.000 do čak 60.000 godišnje.

U tom kontekstu, gotovo bizarna situacija dogodila se u proleće 2021. godine kada su u jeku rasprave stručne javnosti o migracijama, dnevni listovi "Danas" i "Informer" objavili gotovo isti naslov. "Srbija je zemlja priliva, a ne odliva mozgova", objavio je dnevni list "Danas" 19. marta 2021. godine. Istog dana dnevni list "Informer" objavio je naslov "Još jedna fantastična vest za našu zemlju: U Srbiju se vratilo više mladih i obrazovanih nego što je otišlo".

Kako se ovo dogodilo? Istraživačica Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije (WIIW) Sandra M. Lajtner objavila je Izveštaj o migracijama na Zapadnom Balkanu, a zabunu je unela rečenica da u jednoj kategoriji stanovništva, među onima do 30 godina, Srbija ima priliv, a ne odliv. Međutim, đavo je ovoga puta bio u detalju. Jer u izveštaju se navodi da je u periodu od 2011. do 2019. godine broj stranih studenata povećan sa 9.000 na 11.500 ljudi. A najveći broj njih bio je iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Dakle, reč je o studentima iz regiona koji u Srbiju dolaze na studije, a posle završenog fakulteta ovde prijavljuju prebivalište i zapošljavaju se.

Ukupan broj izdatih boravišnih dozvola u EU u periodu od 2010-2019.

	POSAO	PORODICA	OBRAZOVANJE	DRUGO	UKUPNO
Albanija	86.073	281.303	18.765	114.959	**498.875**
Bosna i Hercegovina	129.585	105.485	17.033	20.722	**272.155**
Crna Gora	5.094	9.313	3.076	4.731	**22.080**
Severna Makedonija	40.849	88.267	9.325	23.932	**160.633**
Srbija	126.119	133.053	24.826	68.953	**351.730**
Kosovo*	46.653	142.604	7.398	51.795	**246.540**

Izvor: Bečki insitut za međunarodne ekonomske studije

Nemačka, usisivač radne snage

Institut za istraživanje i razvoj u Nemačkoj procenio je da nemačkom tržištu rada treba 1,93 miliona radnika, što je čak 60 odsto više nego prethodne 2022. godine. U Nemačku je stiglo oko milion Ukrajinaca, koju su takođe popunjavali mesta na tržištu rada, ali toj zemlji i dalje nedostaje radna snaga. Tako je londonski "Ekonomist" nedavno objavio tekst "Nema Nemaca da rade poslove u Nemačkoj". U tom tekstu citira se profesor Herbert Briker sa Univerziteta Humbolt u Berlinu, koji kaže kako Nemačka nije bila u ovakvoj situaciji još od sedamdesetih godina prošlog veka. Prema njegovoj proceni, do 2060. godine, broj domaće (nemačke) radne snage će se smanjiti za 15 do 16 miliona. To znači da će, tokom narednih nekoliko decenija, nemačka ekonomija biti veliki usisivač radne snage za ljude iz regiona.

TANJUG / Filip Krainčanić

Ali, još na početku pomenutog izveštaja Sandra M. Lajtner konstatuje da zemljama Zapadnog Balkana nedostaje zvanična i sveobuhvatna statistika o migracijama. Inače, u njenom izveštaju navode se i konkretni podaci o ukupnom odlivu stanovništva u periodu od 2010. do 2019. godine. Na toj tabeli Srbija je prema broju izdatih radnih dozvola za zemlje EU među prvima na tabeli. Pre nas je Bosna i Hercegovina sa ukupnim odlivom radne snage od 129.585. Ukupan odliv radne snage iz Srbije u tom periodu (2010–2019) iznosio je 126.119 ljudi. Toliko njih dobilo je radne dozvole. Iza nas su Albanija (86.073), zatim Severna Makedonija (40.849) i Crna Gora (5.094). Izveštaj posebno meri i radne migracije sa Kosova. U tom periodu u EU je otišlo 46.653 osobe. Tako posmatrano, prosečan odliv radne snage iz Srbije je 12.000 godišnje.

Svi ti, radnici, međutim, u EU nisu otišli sami, veću su sa sobom vodili i članove porodice. U zbiru, migracije zbog obrazovanja, porodičnih razloga, kao i posla za Srbiju tokom tih posmatranih 10 godina dostižu 351.730. To znači da je u proseku, iz Srbije, prema Bečkom institutu za međunarodne ekonomske studije, odlazilo godišnje oko 35.000 ljudi. Na regionalnoj karti, Albanija je tu ponovo rekorder sa ukupno 489.875 ljudi, što je oko 48.000 ljudi godišnje, u proseku.

To kaže jedan međunarodni izvor. Drugi izvor – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) dosta je dramatičniji. Prema toj statistici, iz Srbije je u poslednjih 15 godina otišlo oko 650.000 ljudi, uglavnom mladih i obrazovanih. To je oko 43.000 ljudi godišnje. Međutim, šta je glavna manjkavost ovog izveštaja? Podacima su obuhvaćeni svi oni koji napuštaju zemlju, pa se tako računaju i oni koji su u inostranstvo otišli privremeno zbog sezonskih poslova, školovanja, međukompanijskih transfera radnika i drugih oblika takozvanih privremenih migracija. Ono što je, međutim, u ovim podacima dobro jeste to što se jasno vidi trend, odnosno u koje zemlje naši ljudi najviše odlaze. Tako prema statistici OECD, više od polovine migranata iz Srbije odlazi u Nemačku, oko 17% u Austriju, dok je Slovenija na trećem mestu. Ima istraživača koji tvrde da nije zanemarljiv broj onih koji se u Srbiju vraćaju, a kojih u proseku, prema nekim izvorima, ima oko 27.300. Što bi značilo da je, ako ostanemo na statistici OCED-a, neto odliv u proseku oko 15.700 ljudi godišnje.

Šta kažu domaći izvori?

Mihail Arandarenko, profesor Ekonomskog fakulteta je za UNDP radio analizu koja je pokazala da se broj onih koji su iz Srbije otišli u tom posmatranom desetogodišnjem periodu kretao između 50.000 i 70.000 ljudi. Odnosno od 5.000 do 7.000 godišnje.

"Tokom većeg dela perioda od 2010. do 2019. godine spajanje porodice je bio najčešći razlog emigracije", piše profesor Mihail Arandarenko u analizi za UNDP.

Čak 43% dozvola u EU izdatih 2010. godine bilo je za "spajanje porodice", da bi 2019. godine taj udeo pao na 25%, navodi se u ovom izveštaju. S druge strane, migracije zbog posla bile su više nego trostruko →

Ukupan odliv radne snage iz Srbije od 2010. do 2019, iznosio je 126.119 ljudi. Više ljudi napustilo je BiH (129.585), a iza nas su Albanija (86.073) i Severna Makedonija (40.849)

Uticaj Instagrama na migracije

Institut za razvoj i inovacaije u studiji "Troškovi emigracije mladih" navodi zanimljiv argument zašto su ljudi te 2018. godine najviše napuštali zemlju. Pozivaju se na citat nobelovca Džordža Aklerofa koji se odnosi na motivaciju onih koji ostaju. Jer, što je više onih koji odlaze, to je manje atraktivno ostati, kaže Aklerof.

"Ako vam ovaj pristup deluje previše filozofski, probajte da zamislite radni dan medicinske sestre nakon što je prethodno veče provela u razgovoru preko Skajpa sa svojom bivšom koleginicom koja već radi u Norveškoj, ili manuelnog radnika u proizvodnji koji je u pauzi pogledao Instagram profil bivšeg kolege danas zaposlenog u Nemačkoj. Jasno je da pitanje motivacije onih koji su još tu, a čija zanimanja su atraktivna i tražena u inostranstvu i koji su pod tim pritiskom počeli da razmišljaju o odlasku ili se za odlazak pripremaju, predstavlja realan koincidirajući problem sa negativnim uticajem na produktivnost", navodi se izveštaju.

veće od 2016. do 2019. godine, a 2019. predstavljale su 52,5% svih izdatih boravišnih dozvola onima koji prvi put emigriraju. Poređenja radi, taj udeo 2010. godine bio je 29%.

To brzo povećanje migracija zbog posla ima veze sa nemačkom Uredbom za Zapadni Balkan iz 2016. godine. Ova uredba je prvobitno važila do 2020, a onda je njeno trajanje produženo do kraja ove 2023. godine. Iz Srbije su odlazili uglavnom medicinski radnici kroz program "Trostruki dobitak" u kome je učestvovala i Nacionalna služba za zapošljavanje, a 2018. godina izdato je najviše radnih dozvola za rad u ovoj zemlji – 2.971, pokazuju podaci Eurostata. Pre nego što je stupila na snagu Uredba za zapadni Balkan, broj izdatih radnih dozvola za državljane Srbije u Nemačkoj bio je čak desetostuko manji. Tako je 2015. godine radne dozvole u Nemačkoj dobilo samo 209 državljana Srbije.

Institut za razvoj i inovacije takođe je procenjivao koliko ljudi godišne ode iz zemlje. Prema njihovoj proceni, migracije se kreću od 15.700 do 49.000 ljudi godišnje. Međutim, autori ove studije pokušali su da izračunaju koliko nas, kao državu, ti odlasci koštaju. Tako, prema njihovoj računici, odlazak nekoga ko ima završenu osnovnu školu državu košta 13.572 evra, dok je u radnika sa završenom srednjom školom država uložila 20.854 evra. Kad zemlju napusti neko ko je završio fakultet, to je trošak od 34.139 evra, dok odlazak onoga ko ima doktorske studije košta – 54.576 evra.

Institut za razvoj i inovacije procenjuje da odlazak nekoga sa završenom osnovnom školom državu košta 13.572 evra, dok je u radnika sa završenom srednjom školom država uložila 20.854 evra.
Kad zemlju napusti neko ko je završio fakultet, to je trošak od 34.139 evra, dok odlazak onoga ko ima doktorske studije košta – 54.576 evra

Tako se, prema njihovoj proceni, ukupni troškovi ljudi koji godišnje napuste Srbiju kreću od 960 miliona do 1,2 milijarde evra. Po tom pokazatelju, Srbija je na vrhu regionalne liste.

Sve ove dileme oko toga koliko ljudi odlazi trebalo je da razreši Popis iz 2022. godine. Jer 2011. godine na popisu u Srbiji bilo je 7.186.862 stanovnika. Popis iz 2022. godine pokazao je da Srbija ima 6.869.504 stanovnika. Za 11 godina ih je manje za 317.358 ljudi. Međutim, negativan prirodni priraštaj (više ljudi umrlo nego što se rodilo) u tom perodu iznosio je 468.466 ljudi. Ako je tako, onda opet dolazimo do paradoksa s početka teksta da je Srbija imigraciona, a ne emigraciona zemlja, oko čega su se u jednom danu složili "Danas" i "Informer". Po tome, 151.108 ljudi je došlo u Srbiju da živi za th 11 godina između dva popisa.

Da to ipak nije tako, rekao je Miladin Kovačević, direktor Republičkog zavoda za statistiku na predstavljanju rezultata popisa.

Iz Srbije godišnje emigrira od 25.000 do 27.000 ljudi, rečeno je tada. Ali opet uz ogradu. Što znači da rezultati ova dva popisa međusobno nisu uporedivi. U popisu iz 2022. godine učestvovali su i Albanci iz opština Preševo, Bujanovac i Medveđa. Onaj popis iz 2011. su bojkotovali. Možda otuda dolazi jedan deo te razlike. Drugi je možda metodološki.

Ako bismo citat dramskog pisca Maksa Friša obrnuli, sasvim je sigurno da su nam otišli radnici, a izgubili smo ljude. Ali oni opet nisu samo broj. Jer, broj opet nesporno ne znamo. Stručnjaci će se svakako sporiti oko metodologije istraživanja i procena javnosti, ali će najbolje procene imati porodice onih koji su otišli ili su se vratili.•

ANICA TELESKOVIĆ

Najviše odlaze srednje obrazovani

Srbija je zemlja neto emigracije. Ovaj hladan knjigovodstveni izraz zapravo znači da se odavde više ljudi godišnje iseli nego što dođe da živi i radi, što je i zaključak analize Sandre M. Lajtner sa Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije.

"Međutim, mereno prosečnom stopom neto migracije na 1.000 stanovnika – neto emigracija u Srbiji je bila relativno niska. Prosečne neto stope migracije bile su najveće u Bosni i Hercegovini (-12 na 1.000 stanovnika), na Kosovu (-7 po 1.000 stanovnika) i u Albaniji (-4,5 na 1.000 stanovnika), a najniže u Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji sa oko -1 (na 1.000 stanovnika)", objašnjava naša sagovornica.

Rezultati pokazuju da se migracioni obrasci razlikuju po starosnim grupama. U Srbiji postoji slična neto emigracija među svim starosnim grupama osim za osobe u tridesetim godinama koje pokazuju neto imigraciju koja nije zanemarljiva, dodaje.

A kada je reč o obrazovanoj strukturi onih koji Srbiju napuštaju, Sandra M. Lajtner tvrdi da iz naše zemlje najviše odlaze srednje obrazovani.

"Međutim, slično kao u Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji, u Srbiji postoji i priliv mozgova koji je povezan sa imigracijom visokokvalifikovanih radnika i studentima koji se vraćaju u svoje zemlje nakon što završe studije ili usavršavanja u inostranstvu. U slučaju Srbije, priliv mozgova je takođe povezan sa stranim studentima koji pohađaju srpske univerzitete, uglavnom iz susednih zemalja kao što su Bosna i Hercegovina i Crna Gora", objašnjava Sandra M. Lajtner. •

KAKO REAGUJEMO NA UVEZENE RADNIKE IZ AZIJE I AFRIKE

Korisni, neprimetni i privremeni

Da li sa radnicima iz udaljenih zemalja stiže i talas nove socijalne distance, da li će Nepalci postati novi Albanci u odgovorima na pitanje iz anketa koje tu distancu mere – imate li šta protiv da vam postane član porodice

FoNet / EU info

Vozač gradskog autobusa ne koristi više od deset reči jezika nepoznate zemlje u koju je došao na privremeni rad. Teži da prekovremenim satima zaradi što više jer glavninu zarade šalje porodici koja je ostala u domovini. Stanuje u zajedničkom smeštaju, sa kolegama zemljacima, a između posla i stana ide još samo do prodavnice. Tako živi do dana u kome će se ponovo spojiti sa porodicom. Možda za pola godine, kad ističe dozvola za boravak, a možda i za dve ako mu je produže. On nije Jugosloven u Nemačkoj osamdesetih godina prošlog, nego Indonežanin u Srbiji dvadesetih ovog veka.

Da je privremeni rad samo privremeno stanje, misli većina od na desetine hiljada stranaca koji trenutno rade u Srbiji. Ne trude se previše da nauče srpski jezik. Bez namere da se trajno nastane, ne ostvaruju ni socijalne veze sa domicilnim stanovništvom i ne integrišu se u društvo. Zbog toga, kao i činjenice da je reč o relativno novom trendu, Nepalci, Šrilančani, Indonežani, Turci još nisu ostavili trag u okruženju ni svakodnevnim navikama Srba. Niti su zainteresovali istraživače sociologe da o toj mogućnosti dublje istražuju.

Udvostručavao se broj dozvola za boravak koje je Uprava za strance MUP-a izdavala poslednjih godina, pa je od 13 hiljada u 2020. godini broj brzo stigao na više od 40, odnosno 50 hiljada koliko se očekuje do kraja ove godine. Ali da Srbija postaje "Švica" za delove Azije i Afrike, vidljivo je njenim građanima tek u skorije vreme, od potpunog povratka života iz režima korone.

Osvrt ka onom Jugoslovenu iz prošlosti može dati deo odgovora na upitanost nad sociološkim i kulturološkim promenama društva koje bi mogle uslediti sa talasom uvoza radne snage u Srbiju. Kako društvo reaguje na strane radnike i migracione pojave koje su se do sada viđale samo u američkim filmovima i slušale iz priča domaćih gastarbajtera? Nastaje li ili ne i nova vrsta socijalne distance i da li će Nepalci postati novi Albanci u odgovorima na pitanje iz ankete koja tu distancu meri – imate li šta protiv da vam postane član porodice? Može li ovaj ekonomski trend imati trajne posledice po društvene vrednosti, životne navike, tradiciju? I da li će rasno šarenilo učiniti društvo manje ili više tolerantnima prema udaljenim narodima?

Mihail Arandarenko, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, kaže da o ovoj novoj temi nema egzaktnih naučnih nalaza, ali da je na nivou posrednih zapažanja jasna razlika u odnosu domaće populacije prema nelegalnim migrantima i strancima koji dolaze da rade. Odnos je ambivalentan i u medijima, a atmosfera povoljnija za radnike i bez animoziteta, sem kada su oni politički indukovani.

"Sve je u ranoj fazi da bi moglo precizno da se tumači. U Zapadnoj Evropi netrpeljivost je počela kada su stranci koji su dolazili da rade počeli da ostaju i da tu zasnivaju porodice, pa i u mešovitim brakovima. Otud je dolazila veća etnička distanca, pa opet, i sad se lakše prihvata brak između Nemice i Srbina nego Nemice i nekog neevropljanina."

Ovaj stručnjak za tržište rada smatra da druge evropske zemlje mogu poslužiti Srbiji kao putokaz. "Grčka je odgovarajući primer, jer kao i mi nije bila kolonijalna sila, →

što je odavno u tim zemljama podrazumevalo određeni procenat doseljenika iz kolonija. Mi smo sada u prilici da biramo odakle će dolaziti neophodna radna snaga. Devedesetih je Grčka imala veliki rast i priliv iz Albanije i Bugarske, koja tada još uvek nije bila članica Evropske unije. To je za nas, kao i za njih svojevremeno, ista vrsta novine. Uvoz koji imamo je relativno benigan, iz Turske i Kine dolaze radnici za građevinske firme, žive relativno izolovano sa malom interakcijom u kojoj su gotovo neprimetni u većim gradovima. Doseljenici sa indijskog potkontinenta, potom, poznato je, ne povećavaju stopu kriminala u sredinama u koje se doseljavaju. Uopšte iz Azije dolaze predstavnici onih naroda za koje se veruje da su miroljubivi. Dok god njima nije atraktivno da ostanu, zasnuju porodice i uzmu privilegije, a to i ne mogu, jer nam je takav sistem socijalne zaštite da ih ne nudi, ne očekujem otklon domaćeg stanovništva."

Arandarenko podseća da smo dolaskom Kineza devedesetih godina, onih koje danas smatramo tradicionalnim prijateljima, plašeni da će "Mira Marković Kinezima da nas potopi", a baš te Kineze saradnica Instituta za sociološka istraživanja Milica Anđelković Vesković nudi kao primer da društvo nije tradicionalno zatvoreno za druge kulture, naročito kad se od njih vidi i neka dobrobit. "Kinezi su, po dolasku, uspeli svojom trgovinom da održe kakav-takav standard srednjeg staleža u Srbiji omogućivši velikom sloju ljudi jeftiniju robu. Otud se videla i dobrobit, kao i to da posle svih godina nije bilo incidenata ni problema sa doseljenicima. Bez obzira da li su ovde oformili porodice, još uvek su, u najvećoj meri, usmereni jedni na druge. Ako uđete u kinesku radnju, primetićete da se na televizoru u njoj emituju kineski kanali."

Istraživanje koje je Milica Anđelković Vesković, sa koleginicom Mirjanom Bobić, objavila 2015. godine "Stavovi građana centralnog dela Srbije prema uticaju doseljenika na tradiciju i kuluturu njihove lokalne zajednice" jedno je od poslednjih iz ove oblasti, ali se ono u najvećoj meri odnosilo na izbeglice iz Bosne i Hrvatske (Užice, Šabac) i sa Kosova i Metohije (Novi Pazar, Kragujevac) i dokazuje tezu. Socioekonomsko okruženje je često razlog za pozitivan ili negativan stav, odnosno građani primećuju uticaj doseljenika na lokalnu kulturu, ali njihov stav prema njima u najvećoj meri određuju, na primer, radne navike novih stanovnika. Osim toga, u daleko većoj interakciji sa domicilnim stanovništvom u odnosu na doseljenike iz Jugoistočne Azije, Indije, Bangladeša, Filipina ili Šri Lanke, oni su menjali životne navike i lokalnu kulturu, ali u meri koja je u gradu teško uhvatljiva, jer su sami gradovi živi organizmi koji brzo prolaze kroz transformacije. Osim toga, reč je o pripadnicima istog naroda sa istom kulturom i tradicijom i srodnim životnim navikama, što reakciju građana na doseljenike čini bitno drugačijom. Razlike u ekonomskom trenutku takođe nisu zanemarljive, jer se talas izbeglica video i kao opasnost za sopstvenu egzistenciju u teškim okolnostima lošeg životnog standarda. Novi radnici bili su pretnja da uzmu zauzeta radna mesta, za razliku od današnjih doseljenika koji popunjavaju upražnjene poslove.

No, već i tada se pojavljuju prva deficitarna zanimanja koja uvoze strance iz okruženja. Za razliku, međutim, od drvoseče koji je u prošlosti dolazio iz Bosne, Rumunje i Albanije, po potrebi i bez selidbe, radnici iz Indonezije ili Šri Lanke, angažovani u gradskom prevozu (za koje stanovnici glavnog grada, uzgred, često misle da su domaći Romi), ili Nepalci koji mahom rade na higijeničarskim poslovima, u hotelima i automehaničarskim i vulkanizerskim radnjama, graditelji iz Turske i Kine, svi se oni, u ovom momentu, kreću u zatvorenim grupama, između posla i mesta stanovanja, najčešće kolektivnog.

Poslodavci kažu da su stanodavaci u prvo vreme bili nevoljni da izdaju manje prostore za život, kao što su dvosobni stanovi, na primer, u strahu od nepoznanica o načinu života i kulturi stanovanja tih pripadnika udaljenih naroda. Iz Turske se za obezbeđivanje kolektivne ishrane dovode i kuvari, a iz razgovora sa poslodavcima saznajemo da doseljenici nemaju nameru da se u Srbiji trajno nastane. Samim tim ni ambiciju da uče jezik, ali poslodavcima su "privlačni" jer su pouzdani i dobri radnici. Radnici u jednoj građevinskoj turskoj firmi nemaju nikakvih neprijatnosti u komunikaciji sa domaćinom, ali njihov je radijus kretanja mali. Žive u hotelu koji je firma sagradila i hrane se u kuhinji koju je firma organizovala. Za kuvanje su, takođe, doseljeni radnici iz te zemlje.

Prosečni radnici iz Nepala u Beogradu imaju platu oko pet stotina

Statusni simbol – dadilja sa Filipina

Hrvatska narodna banka nedavno je objavila da će vrlo uskoro toj zemlji nedostajati 400 hiljada radnika. Ako deficit nadomesti trasama koje Srbija utabava, radni doseljenici u toj zemlji mogli bi da čine deset odsto stanovništva. Za sada, hrvatski uvoz je uglavnom sezonski i doslovno ograničen na nekoliko meseci letnje sezone, koja bi se teško održala bez radnika iz Srbije i BiH, ali konstantan pad radno sposobnog stanovništva dovešće i do trajnijih migracija.

Arandarenko kaže da, u okruženju, Slovenci imaju trend uvoza radne snage, ali i jasnu politiku kulturne asimilacije koja je najpogodnija za Srbe, Hrvate i Bosance. "U Bosnu i Hercegovinu retki dolaze da rade, a problem radne snage i emigracije višestruko je veći nego u Srbiji", objašnjava.

Slika koja se na sarajevskom aerodromu često može videti u vreme dolaska aviona iz Abu Dabija ili Dubaija, kad prostor u potpunosti ispunjavaju arapske nošnje i burke, ne govori o povećanom broju privremenih radnika ni doseljenika. Državljani arapskih zemalja su poslednjih godina najčešći kupci nekretnina u okolini Sarajeva, koje koriste kao kuće za odmor. Reč je o bogatim Arapima, koji su delove tog grada u nekim slučajevima, poput Ilidže, u potpunosti naselili. No to nije rezultiralo promenama u životnim navikama Sarajlija koliko njihovim sve ređim zalascima u te delove grada.

Bez obzira na ne tako velike radno-migracione brojke, na prostoru Balkana je ova nova ekonomska pojava mestimično, kaže Arandarenko, uticala na stvaranje i novih staleških trendova poput onog u Albaniji i na Kosovu i Metohiji gde je unajmljivanje spremačica i dadilja sa Filipina statusni simbol.

NOVI RUSKI TALAS

Kako je Jandeks zamenio balet

Zbog čega su Rusi posebna kategorija doseljenika i kakav je njihov uticaj na životne navike Srba

Za razliku od emigranata koji su se u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca doseljavali nakon Oktobarske revolucije i građanskog rata crvene i bele Rusije, nove doseljenike iz Rusije srpsko društvo ne tretira kao izbeglice niti oni o sebi tako misle. I njihov zbeg je, u poslednje dve godine, podstaknut razlozima koji su dvadesetih godina prošlog veka bili nezamislivi. U manjoj meri u Srbiju dolaze ne bi li izbegli mobilizaciju za ratište u Ukrajini, a u većoj da svoje poslove sklone od posledica zapadnih sankcija Moskvi. Iz ovih povoda proizilazi i glavna razlika između ruske i ostalih etničkih grupa novijih, a pre svega radnih doseljenika u Srbiju.

Reč je o višem socio-ekonomskom sloju, građanima čiji ih je finansijski status, uostalom, doveo i pred prvi negativan stereotip kod domaćina. Da su baš zbog dolaska Rusa cene najma stanova skočile u nebesa, niko nije mogao do kraja ni da porekne ni da dokaže, ali su pokušaji dokazivanja nakratko ohladile dobrodošlicu narodu koji se tradicionalno doživljava prijateljskim i srodnim.

Velike brojke od stotina hiljada doseljenika kojima se spekulisalo do sada nisu potkrepljene zvaničnim podacima, ali ni "ruski na svakom koraku" nije samo običan utisak. Popisano je, na primer, deset hiljada, odnosno, skoro tri puta više Rusa (koji godinu dana i više žive u Srbiji) 2022. u odnosu na prethodni popis stanovništva 2011. godine. Prema podacima MUP-a koji se povremeno objavljuju, na kraju ove godine u Srbiji bi trebalo da boravi oko 30 hiljada Rusa, a Nacionalna služba za zapošljavanje izdala je državljanima Ruske Federacije gotovo polovinu ukupno izdatih radnih dozvola za strance (više od 16 hiljada). U prethodnoj godini taj broj bio je duplo manji, ali Rusi ostaju najveća grupa doseljenih radnika bez obzira što nisu "uvezeni" zbog manjka radne snage.

U škole u Srbiji, najviše u centralnim beogradskim i novobeogradskim opštinama, upisano je oko 700 đaka iz Rusije, i to bi bio čvrst znak trajne integracije u društvo da uistinu postoji težnja da se u Srbiji trajno ostane. Jer, poput Petra Šenegina iz Moskve, koji je domovinu napustio da ne bi bio mobilisan, većina teži samo da zadrži socijalni život onakvim kakav im je bio pre selidbe. Ovaj digitalni frilenser, koji sa devojkom Viktorijom živi u Beogradu oko godinu dana, o tome da se ovde nastani razmišljao bi ozbiljnije, kaže, da su porezi i drugi uslovi za otvaranje mini biznisa povoljniji. Za sada, dužina njihovog boravka zavisi od toka rata. "Živeo sam i u drugim evropskim gradovima, ali nigde nisam naišao na tako prijateljsku atmosferu. Moguće da je tako zato što smo kao narodi bliski i kroz istoriju nemamo neprijateljstava, a možda i zbog toga što fizički ličimo i ne odudaramo. Svakako u Beogradu se na svakom ćošku govori i engleski jezik i ne primećujem manje dobrodošlice ni prema drugima. Retko izlazimo uveče, ali to jesu klubovi sa ruskom muzikom, u kojima se, naravno, okupljaju Rusi. Ne zato što nam se srpski klubovi ne dopadaju, nego zato što ovu muziku razumemo", opisuje Šenegin kako se oseća i živi Rus u Beogradu.

Doseljenici iz te zemlje s početka prošlog veka uticali su, a u nekim granama umetnosti poput baleta i presudno, na slikarstvo, nauku, arhitekturu. Novi ruski doseljenici formirali su za sada sopstvenu muzičku i gastronomsku scenu, pa se svojevrsna supkultura razvija bez obzira što se domaće stanovništvo tek u izvesnoj manjoj meri odaziva izazovima tih noviteta – koncertima ruskih bendova ili posetama ruskim restoranima. To, međutim, nije slučaj i sa uslugama kompanije Jandeks, popularnog "ruskog Gugla", koje su takoreći eksplodirale od početka rata u Ukrajini. Iako godinama prisutne, pre dolaska novog talasa Rusa usluge Jandeksa nisu bile u širokoj upotrebi među Srbima, pa ni ova firma nije beležila dvostruko veći godišnji rast kao ove u odnosu na prethodnu godinu, kada je prvi put u Srbiji i registrovana, zajedno sa prvim doseljenicima novog talasa. •

evra, plaćene doprinose, smeštaj i topli obrok, ali cilj im je da barem polovinu zarade pošalju kući, što njihovu interakciju sa domicilnim stanovništvom svodi na minimum.

U grupama od po nekoliko do dvadesetak, Nepalci rade uglavnom u beogradskim firmama. Njihovo razumevanje engleskog je na izuzetno niskom nivou, a srpskog na još nižem. Firme u kojima su zaposleni iznajmljuju stanove u kojima žive u grupama od troje ili četvoro i oni se svakodnevno kreću od stana do obližnje prodavnice i kuće, a to isto važi i za doseljenike iz Indonezije i Šri Lanke.

Reakcija prosečnog stanovnika Srbije ostala je ista sto godina od kada je srpski seljak prvi put video crnog čoveka na Solunskom frontu, u redovima francuske vojske. Iz vojničkih dnevničkih opisa autorka knjige "Veliki rat – mali čovek" Jasminka Tomašević zaključila je da je opis jedne komične situacije u kojoj se glavni akter Joksa pomalo uplaši, a onda oduševljava videvši da je crn čovek isti kao beli, istovremeno "verni prikaz karaktera prosečnog srpskog vojnika, koji je neobrazovan i lakoveran i tamnoputom vojniku prilazi sa predrasudama, ali bez nipodaštavanja ili rasizma koji su bili svojstveniji savezničkim vojnicima sa Zapada". Na Joksin doživljaj su uticale i prijateljske okolnosti. A što je nekad bilo savezništvo u ratu danas je, izgleda, u obostranom ekonomskom interesu. •

DRAGANA PEJOVIĆ →

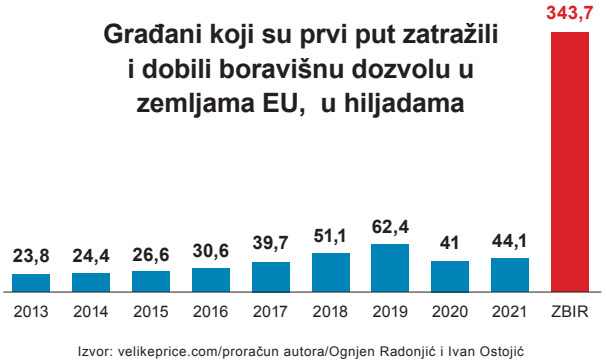

Srbija svake godine izgubi jedan Zrenjanin

Sa doznakama od oko četiri milijarde evra, zaista se potvrđuje ironičan komentar mnogih ekonomista o tome da je nabolji srpski izvozni proizvod – njena radna snaga. Doznake donose više novca nego tri najveća srpska izvoznika zajedno

Demografska slika Srbije odavno je nepovoljna: tokom poslednje decenije Srbija je izgubila oko 760.000 stanovnika, a njihov ukupan broj pao je na ispod sedam miliona. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2022. godine, ovaj pad je većim delom posledica negativnog prirodnog priraštaja (oko 460.000), a zatim i negativnog migratornog salda, u iznosu od oko 300.000 stanovnika.

Domaća statistika ne raspolaže pouzdanim podacima o broju i karakteristikama srpske emigracije, dok se unakrsnim slaganjem domaćih i brojnih međunarodnih statističkih podataka dolazi do procene **da iz Srbije godišnje emigrira između 50.000 i 60.000 ljudi**. Podaci Eurostata pokazuju da je ovaj broj emigranata premašen još 2019. godine, pre epidemije korone, pod čijim se uticajem ovaj trend na trenutak preokrenuo. Uz to, pošto broj srpskih emigranata u EU čini otprilike 80 odsto njihovog ukupnog broja, lako se može izračunati i njihov ukupan broj.

Izvor: velikeprice.com/proračun autora/Ognjen Radonjić i Ivan Ostojić

Nakon utvrđivanja okvirnog broja emigranata i procenjivanja njihovih godišnjih migracija, najčešće se pokreće pitanje o tome **koliko Srbija gubi masovnim odlaskom mlade i kvalifikovane radne snage**. Sam gubitak se, pri tome, načelno sastoji iz dva dela. Prvi se odnosi na gubitak ljudskog kapitala, odnosno radne snage koja je napustila zemlju. Svojim radom u domovini, emigranti su pre odlaska primali određenu platu i u istom iznosu povećavali srpski BDP. Osim toga, brojni autori u gubitak zemlje uključuju i troškove koje je Srbija uložila u obrazovanje emigranata. Same procene se veoma razlikuju zbog različitih polaznih pretpostavki (od procene broja emigranata, broja i visine zarađenih dohodaka, a naročito zbog razlika u oceni sadašnje vrednosti troškova nekadašnjeg školovanja). Tako se i procene koliko Srbija gubi zbog emigracije kreću u rasponu od dve i po milijarde evra (Institut za razvoj i inovacije) do čitavih 36 milijardi dolara godišnje. ("Nedeljnik", Radonjić, Ostojić, 2023).

Prema analizi Instituta za razvoj i inovacije "Troškovi emigracije mladih", iz 2019. godine, **Srbija gubi oko dve i po do tri milijarde evra svake godine**. Pretpostavka je da je svaki emigrant u proseku u Srbiji zarađivao oko 19.500 evra godišnje (što je ekvivalentno mesečnoj plati od 1650 evra), te da je usled njegovog odlaska bruto domaći proizvod Srbije za toliko manji. Uz to, iz Instituta napominju da je razlika u zaradama između delatnosti u Srbiji velika, pa se tako računa da plate IKT stručnjaka dostižu iznos od oko 40.800 evra godišnje. Sve u svemu, konačni obračun ove studije pokazuje da Srbija godišnje gubi između dve i po i tri milijarde evra. (Poređenja radi, priliv od doznaka iz inostranstva u proseku iznosi približno isto toliko, tako da se ispostavlja da su emigranti Srbiji uglavnom kompenzovali gubitak koji su svojim odlaskom stvorili).

Druge procene, međutim, govore o tome da su gubici Srbije mnogo veći. Nedavno objavljena analiza O. Radonjića i I. Ostojića, objavljena u časopisu "Nedeljnik", u obračun uključuje i trošove koje su i država i građani uložili u školovanje emigranata, i procrenili da taj **trošak od odlaska emigranata godišnje iznosi 5,8 – 6,7 milijardi dolara**. Od ovog iznosa zatim se gubitka oduzimaju doznake i potom im se dodaje izgubljena proizvodnja, te se dobija procena čistog godišnjeg zbog emigracije. Ona se kreće u rasponu 22 – 34,6 milijardi USD godišnje, što iznosi polovinu bruto domaćeg proizvoda.

Ove analize, međutim, ne zadovljavaju jednu od

AP Photo / Darko Vojinović

neizostavnih zahteva statističke analize, a to je robustnost, odnosto, nepromenljivost rezultata pri relativno malim promenama ulaznih vrednosti podataka. U slučaju procene emigracija, ovaj problem je još složeniji. Po rečima tvorca prve navedene analize: "Nismo mogli da izračunamo koliko Srbija gubi zbog migracija jer ne postoje ni približno izvesni podaci ni o tome niti o strukturi iseljenika". Stoga ove procene treba uzeti sa velikom rezervom.

Ukupan broj izdatih boravišnih dozvola za strance u Srbiji

	2022. godina	Udeo u ukupnom broju izdatih odobrenja u procentima
Ruska Federacija	20.058	52,1
NR Kina	5.253	13,6
Турска	4.336	11,3
Indija	1.374	3,6
Kuba	1.048	2,7
Ostalo	6.410	16,7
Ukupno	**38.479**	**100**

Izvor: MUP

Prva nedvosmislena i lako merljiva dobit od emigracije su doznake, koje iseljenici šalju svojoj rodbini. Srbija je tu svojevrsni rekorder među evropskim zemljama. Od dvadeset najvećih primaoca doznaka, Srbija zauzima trinaesto, a mereno udelom doznaka u bruto domaćem proizvodu, čak šesto mesto. Kako prikazuje prethodni grafion, doznake su stabilan prihod, koji opada jedino u doba velikih nevolja poput velike ekonomske krize i epidemije virusa korona. Prošlogodišnji veliki skok doznaka svedoči o najmanje tri promene: o daljem rastu emigracije, zatim o tome da je inflacija u inostranstvu povećala plate naših emigranata i konačno, da su sami pojedinačni iznosi doznaka procentualno povećani u odnosu na ranije godine. Jedna od katkeristika priliva od doznaka (osim kada su i sami u krizi) jeste njihova kontracikličnost – što je teža godina u domovini, doznake su veće.

Iseljeničke doznake su odista izdašan priliv u platnom bilansu Srbije. Sa doznakama od oko četiri milijarde evra, zaista se potvrđuje ironičan komentar mnogih ekonomista o tome da je nabolji srpski izvozni proizvod – njena radna snaga. Doznake donose više novca nego tri najveća srpska izvoznika zajedno, a takođe, mnogo su izdašnije od izvoza malina (372 miliona dolara) ili automobila, gde je izvoz Fijatovih vozila Srbiji donosio oko milijardu evra, dok je sada ta proizvodnja obustavljena. A za razliku od svih ovih izvoznih proizvoda, iseljeničke doznake su svakako daleko obilniji, stabilniji i nadasve – neprekidni izvor prihoda.

Uz to, doznake svojom stabilnošću i obilnošću osiguravaju stabilnost deviznog kursa i pomažu uravnoteženju spoljnotrgovinskog bilansa u celini. Uz to, višestruko pogoduju rastu životnog standarda primaoca doznaka, onih koji su nekada davno svoje darodavce školovali u Srbiji.

Druga nedvosmislena korist od emigracije za privredu Srbije leži u značajnom smanjenju stope nezaposlenosti. Anketa o radnoj snazi pokazuje da je od 2014. godine pa do danas nezaposlenost u Srbiji skoro prepolovljena (smanjena je sa 23,7 na 12,9 odsto). Tako je u isto vreme zemlju napustilo više od 300.000 emigranata, a broj nezaposlenih se smanjio za 280.000 ljudi. Istovremeno, to znači da bi nezaposlenost u Srbiji sistematski padala čak i da nije otvoreno bezmalo nijedno novo radno mesto!

→

Treća nedvosmislena korist je da novac koji stiže iz emigracije ima i povoljne političke posledice na vlast u zemlji, te se u radu prof. M. Arandaremla "Politička ekonomija izlaska i lojalnosti" emigracija naziva "glasanjem nogama" i zaključuje da doznake olakšavaju život vlastima jer se njihovim prilivom efektivno popravlja životni standard uprkos ekonomskoj stagnaciji i lošim ekonomskim izgledima.

Skoro da izmiče pažnji podatak da se u Srbiju doseljava sve veći broj imigranata. Raspoloživi podaci iz Migracionog profila RS ukazuju da je tokom 2022. godine registrovan dolazak oko 39.000 imigranata, dok je godinu dana ranije oko 18.000 imigranata dobilo odobrenje za privremeni boravak u Srbiji. Kao i u slučaju kad trpi štetu od odlaska mladih, ovoga puta imigranti popravljaju starosnu piramidu zemlje u koje dolaze – što znači da će više ljudi u zemlji raditi, a manje biti u penziji, te se socijalna davanja automatski smanjuju. Uz to, imigranti po pravilu pripadaju mlađim i ekonomski aktivnim starosnim grupama.

Prema procenama Bloomberg Adria, Rusiju je od prošlog septembra 2021. godine, kada je Kremlj najavio delimičnu mobilizaciju, napustilo više od 700.000 ljudi, dok nezvanične procene govore o četiri miliona emigranata iz Rusije od početka rata. Oko 150.000 njih je, procenjuje Bloomberg Adria, potražilo utočište u Srbiji. U statističkim podacima se ubrzo pokazalo da je Srbija ugostila veliki broj ruskih turista. Već u oktobru (dakle, samo mesec dana nakon poziva u vojsku), broj ruskih turista u Srbiji porastao je za 117 odsto na godišnjem nivou, registrovano je u evidenciji srpskog Republičkog zavoda za statistiku.

Zemlje u kojima živi najviše ljudi rodjenih u Srbiji

Austrija	195.000
Švajcarska	168.629
Francuska	84.701
Italija	45.581
Mađarska	38.724
Australija	37.967
Kanada	35.859
SAD	28.334
Slovenija	28.334

Izvor: UN

Uz to, u Srbiju se doseljava veliki broj kineskih emigranata. U Migracionom profilu Srbije iz 2022. godine navodi da je u Srbiji zabeležen rekordan broj stranaca, među kojima su najbrojniji strani državljani koji borave zbog angažovanja u IT sektoru i realizaciji infrastrukturnih projekata. Najveći broj njih došao je iz Rusije (37,8 odsto) i Kine (20,3 odsto), koji su inače tradicionalno najbrojniji imigranti, dok je istovremeno zabeležen rast doseljavanja državljana Turske i Indije.

Uz rast cena nekretnina, kao i rast rente na iznajmljeni prostor, što je rastuća korist njihovim domaćim vlasnicima, pozitivna strana imigracije je svakako i u tome što u Srbiji raste broj visokokvalifikovanih radnika, naročito u sektoru informacionih tehnologija, što Srbiju može učiniti privlačnijim tržištem u nizu visokoprofitabilnih privrednih sektora.

Srbiji ipak ostaje problem sve većeg i sve brojnijeg iseljavanja građana iz zemlje, koji se ne zaustavlja čak ni uz obećanja vlasti o tome da će Srbija bezmalo dostići prosečnu platu u susednoj Hrvatskoj, koja je članica Evropske unije. Isto tako, skorašnja istraživanja pokazuju da je i u Hrvatskoj iseljavanje prilično brzo i da se ne zaustavlja. Stoga se postavlja pitanje zbog čega ove dve zemlje ne slede opšte pravilo, po kome se emigracije odvijaju ubrzanim tempom sve do trenutka kada se dostigne bruto domaći proizvod od 5000 dolara po stanovniku, da se nakon toga emigracija usporava, a nakon 10.000 dolara po stanovniku taj se trend odvija u suprotnom smeru.

Međutim, pokazuje se da je ova pravilnost pre dobra opservacija, nego što predstavlja neki univerzalan ekonomski zakon. Nedavno istraživanje "Institucije, privredni rast i ekonomska migracija: slučaj Srbije" pokazuje kako je visina dohotka po stanovniku tek jedan od razloga da ljudi emigriraju i pokazuje se nedvosmisleno da lošije uređene države, gde je visoka korupcija, nizak nivo vladavine prava, loš kvalitet javnih usluga (zdravstvo, prosveta) gube više stanovnika od zemalja gde su državne institucije razvijenije. I iskustva mnogih zemalja u tranziciji pokazuju da, recimo, uprkos velikom rastu plata, emigracija iz Rumunije je sve veća i veća, a isti se scenario ponavlja i u Hrvatskoj. Dakle, ni članstvo u Evropskoj uniji, bez suštinskih reformi institucionalnog okvira, ne zaustavlja niti usporava emigraciju. Naprotiv, sam ulazak u zajedničko slobodno tržište olakšava potencijalnim emigrantima da potraže posao u bilo kojoj drugoj zemji, te bi to bio slučaj i sa Srbijom ukoliko bi nekada postala njen član. Tada bi, dakle, uz neizmenjen institucionalni okvir, ovde trebalo očekivati još brže i još obilnije i trajnije talase emigracije od ovih koje se danas beleže.

Za sada, Srbija godišnje gubi grad veličine Zrenjanina. Istovremeno, priliv od doznaka iz inostranstva raste, a započeo je i "priliv mozgova" iz inostranstva. Pa ipak, bez promene institucionalnog okvira, psihološko objašnjenje migracija biće u mnogome sadržano u rečima "Ljudi odlaze iz Srbije jer ovde nema pravde". Za sada, ipak, nema naznaka da će se na tom planu bilo šta skoro promeniti. •

DANICA POPOVIĆ

U 2022. godini u Srbiji je zabeležen rekordan broj stranaca, među kojima su najbrojniji strani državljani koji borave zbog angažovanja u IT sektoru i realizaciji infrastrukturnih projekata. Najveći broj njih došao je iz Rusije (37,8 odsto) i Kine (20,3 odsto), a zabeležen je i rast doseljavanja državljana Turske i Indije

Evropska žeđ za balkanskim radnicima

Nemačka, ali i Austrija, Švajcarska, Slovačka i Češka, postale su "usisivač" balkanske radne snage – samo u 2019. se u EU zbog posla preselilo 255.000 ljudi

Za slavskom trpezom porodice Stojanović i ove godine je više ljudi nego prethodne. Kako domaćin Aleksandar (40) kaže uz osmeh, za Mitrovdan im dolazi pola Bele Crkve i pola bivše Jugoslavije. I tu ima ljudi svih branši, od medicinskih sestara i lekara, preko keramičara, građevinaca, vozača, trgovaca i policajaca, do naučnika, nastavnika, pravnika i novinara. Narastajuća brojnost i raznovrsnost gostiju možda ne bi bila čudna da se ovo slavsko veselje dešava u njihovoj rodnoj Beloj Crkvi a ne u nemačkom gradiću Epelhajm, 90 kilometara južno od Frankfurta. Štaviše, raznovrsnost obrazovnih i radnih iskustava gostiju za velikom sofrom možda najslikovitije pokazuje da Nemačka odavno više nije samo raj za balkanske majstore, medicinske radnike i vozače, već uveliko "usisava" ljude svih branši, pa čak i one bez kvalifikacija.

AP Photo / Markus Schreiber

"Kada sam došao u Nemačku pre devet godina, tada sam bio jedan do malobrojnih sa naših prostora u bolnici u kojoj radim. Projekat 'Tripl vin' u kojem je Srbija učestvovala doprineo je da nas od tada do danas ima toliko da bukvalno možemo na našem jeziku radimo primopredaju smene. Najviše ima zdravstvenih radnika iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Severne Makedonije, znatno manje iz Hrvatske i samo nekoliko iz Crne Gore. Poslednjih pet godina se toliko intenzivirao taj dolazak da je počeo da liči na masovni egzodus medicinskih radnika sa Balkana", objašnjava Stojanović, koji kao bolničar radi u jednoj privatnoj bolici u Hajdelbergu.

Međutim, ovaj egzodus ni izbliza nije namirio potrebe nemačkog zdravstva. Nemački ekonomski institut procenjuje da Nemačkoj danas nedostaje oko 200.000 bolničara i negovatelja, a da će 2030. taj manjak iznositi oko pola miliona ukoliko ne bude značajno uvećan dolazak stranog osoblja. "Kao predstavnik sindikata, imam kontakte i sa drugim bolnicama i mogu da kažem da svuda 'gori'", ukazuje Stojanović. "Nemačka je žedna naših medicinskih radnika".

Ali to je samo jedna od niza branši kojoj predstoji svojevrsna kataklizma, jer bebi-bum generacija odlazi u penziju i ostavlja ogromnu rupu na tržištu rada. Primera radi, od ukupno 850.000 građevinaca u Nemačkoj, narednih godina čak 150.000 njih odlazi u penziju.

Iako cela nemačka ekonomija trenutno usporava zbog velikog skoka cena energenata i geoekonomskog prekomponovanja sveta, ona već sada ima znatan manjak radnika. Ne pomaže ni to što su stranci zaposleni na skoro 70 odsto novootvorenih radnih mesta, jer je ovih dana zabeleženo da ima čak 1,8 miliona otvorenih a nepopunjenih radnih mesta. Stručnjaci ističu da je time ove godine izgubljeno više od 90 milijardi evra dodate vrednosti, što odgovora veličini čak dva odsto ukupnog nemačkog ekonomskog proizvoda.

Prema anketi nemačke Privredne komore, svaka druga nemačka kompanija ima problem da popuni upražnjeno radno mesto, pri čemu su industrija i građevinarstvo najteže pogođeni.

"Situacija sa kvalifikovanom radnom snagom i dalje je veoma kritična", ističe zamenik direktora Komore Ahim Derks dodajuću da "neke branše ne govore samo o manjku kvalifikovanih radnika, već o sveopštem nedostatku radne snage".

Srazmere problema shvataju uveliko i ekonomisti i političari tako da je upadljiva i promena retorike u kojoj padaju svojevrsni društveni tabui. Pa tako predsednica Nemačkog Saveta ekonomskih stručnjaka Monika Šnicer ističe da je Nemačkoj potrebno toliko radnih imigranata da sasvim sigurno mnogi od njih neće govoriti nemački jezik.

"Ako želimo svake godine 400.000 novih građana kada se oduzme poprilična emigracija i ako želimo da održimo brojnost radne snage, Nemačkoj je potrebno godišnje milion i po imigranata", kaže Monika Šnicer i dodaje da je za to potrebna "kultura dobrodošlice" u kojem nemački konzulati neće odvraćati imigrante već im nuditi usluge. "Ne bi trebalo da zahtevamo da strani kvalifikovani radnici za svaki posao moraju da govore nemački. Umesto toga, trebalo bi da obezbedimo da zaposleni u konzulatima govore engleski".

I dok šefica svojevrsnog nemačkog "saveta mudraca" nastoji da razbije nemački tabu o tome da radnici u →

Nemačkoj moraju i da govore nemački, političari istovremeno kreću u naizgled šifozrenu migrantsku retoriku – s jedne strane, zagovaraju borbu protiv dolaska tražilaca azila, a s druge, kreiraju uslove za privlačenje radnih imigranata iz inostranstva. Tako se verovatno prvi put dogodilo da jedan konzervativni nemački političar u svojoj kampanji za reizbor obećava uspešnije doseljavanje stranaca. Konkretno, medicinskih radnika sa Zapadnog Balkana.

To je ovog proleća učinio sada već reizabrani bavarski premijer i predsednik Hrišćansko-socijalne unije Markus Zeder, koji je u kampanji Bavarcima obećao da će u glavnim gradovima država Zapadnog Balkana otvoriti kancelarije za uvoz radnika po "brzoj traci", koje će regrutovati ne samo medicinske, već i ostale kvalifikovane radnike kojih manjka.

Takva kancelarija je već otvorena u Tirani i samo je jedna od nemačkih poluga kojom se želi privući što veći broj radnika sa Balkana. Zvanična statistika nemačke Savezne agencije za rad ukazuje da je među onima koji su zaposleni na novootvorenim radnim mestima najveća ona grupa u kojoj su državljani zemalja Zapadnog Balkana. Prošle godine ih je bilo 46.000, a sledeći po brojnosti su Ukrajinci, njih 43.000, što je poprilično skroman broj uzimajući u obzir da je prošle godine više od milion Ukrajinaca izbeglo u Nemačku.

Dodatno "usisavanje" balkanske radne snage očekuje se i kroz primenu nedavno usvojenog novog zakona o useljavanju stručne radne snage. Njim se, s jedne strane, uvodi bodovni sistem za doseljavanje radnika, koji će omogućiti doseljavanje čak i onih koji nemaju formalne diplome već samo bogato radno iskustvo koje je traženo. S druge strane, njim se produžava i uvećava Zapadnobalkansko pravilo, kojim je minulih osam godina omogućeno državljanima zemalja Zapadnog Balkana da ukoliko dobiju ponudu za posao, mogu da dobiju vizu i bez formalnih kvalifikacija ili znanja nemačkog jezika. Dosadašnja godišnja kvota od 25.000 povećana je na 50.000 ljudi iz regiona koji po ovom osnovu mogu da dobiju vizu.

Ovaj propis je doveo do dramatičnog rasta broja novopridošlih Balkanaca, što se vidi u broju prvoizdatih boravišnih dozvola u Nemačkoj, koji je za građane regiona 2019. godine bio tri i po puta veći nego 2013. Broj novopridošlih je skočio sa oko 24.000 na više od 85.000 godišnje, a analize nemačkih sociologa su ocenile efekat Zapadnobakanskog pravila kao čist uspeh.

Ali, da nije samo Nemačka taj "usisivač" već i mnoge druge zemlje Evropske unije, svedoči i to što je godišnji broj novih imigranata sa Zapadnog Balkana skočio u istom periodu za oko dva i po puta, to jest sa oko 98.000 u 2013. na više od 255.000 u 2019. godini.

Ono što, pak, sada delom usporava ovaj trend jeste to da je veliki skok troškova stanovanja, hrane i energenata u zemljama poput Nemačke počeo da utiče na gastarbajterske tokove pretvarajući ih više u kružne migracije nego u dugoročno iseljavanje. Mogućnosti da se uštedi od rada u Nemačkoj, Austriji, Švajcarskoj i Francuskoj su za mnoge radnike smanjene, što je umanjilo njihovu privlačnost kao destinacija na koju se sele trajno i sa celom porodicom. Nasuprot tome, podaci o migracijama Eurostata ukazuju da su u krug zemalja primamljivih za gastarbajtere ušle Slovačka, Češka, Mađarska i Malta.

Ipak, podaci Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ) ukazuju da dve trećine građana Srbije koji zemlju napuštaju zbog posla odlazi u EU, od kojih čak 40 odsto u Nemačku. Ali, 60 odsto onih koji odlaze u Nemačku učestvuje u kružnim migracijama, odnosno radi na relaciji dijasporamatična zemlja.

"Odliv srednje kvalifikovanih migranata iz Srbije je značajan i porastao je u odnosu na druge nivoe kvalifikacija. Treba imati u vidu da je zarada i dalje glavni motivišući faktor prilikom donošenja odluke o migraciji", kaže Jovana Stamenković, savetnik za upravljanje migracijama u GIZ-u, dodajući da još nemaju egzaktne podatke o uticaju skoka rasta troškova života na migracione tokove.

Na terenu je, pak, očigledno da su kružne migracije postale veoma prisutne među zanatlijama i kvalifikovanim radnicima u građevinarstvu i to ne samo zbog rasta troškova života u EU, već i u poprilično skoku zarada ovih branši kod kuće. Zbog toga u poslednje vreme iskusni građevinci sa Balkana prihvataju jednokratne angažmane u Nemačkoj samo ako im poslodavac obezbedi besplatan smeštaj i bar jedan obrok dnevno.

Zapravo, Balkan se sve više nalazi u svojevrsnoj začaranoj spirali gastarbajterskih seoba, to jest između cirkularnih migracija, trajnog iseljavanja u EU i doseljavanja radnika iz Azije. U toj spirali evropska žeđ za balkanskim radnicima još nije utoljena. •

NENAD RADIČEVIĆ

I Orbanova Mađarska želi strance

Uprkos dugogodišnjoj antimigrantskoj politici i retorici, mađarski premijer Viktor Orban je pre nekoliko meseci u govoru u Privrednoj komori Mađarske priznao kako je zemlji neophodno da "uveze" oko pola miliona novih radnika narednih pet godina kako bi mađarska privreda zadovoljila svoje potrebe za radnom snagom. Ekonomski rast Mađarske u protekle dve decenije najvećim delom je posledica obimnih stranih investicija iz Nemačke, Kine i Južne Koreje, koje su dovele praktično do pune zaposlenosti. Stopa nezaposlenosti od 3,9 odsto ukazuje da su Mađarskoj neophodni strani radnici te da potrebe privrede čine deplasiranom poruku kojom su dočekivani migranti i tražioci azila 2015. godine a koja je glasila: "Ako dođete u Mađarsku, ne možete oteti posao Mađarima".

Početak izgradnje nove fabrike automobila "Be-em-ve" (BMW) u Debrecinu pokazao je da se bez stranaca ne može pa je dovedeno nekoliko stotina građevinaca iz Turske i sa Filipina, iako je vlastima to i dalje tabu tema. Lokalni eksperti, pak, ukazuju da realizacija Orbanovog ambicioznog projekta reindustrijalizacije zemlje neće biti moguća bez stranih radnika, u čijem dovođenju Mađarska poprilično kaska. Prema podacima lokalnog mađarskog centra za zapošljavanje, Mađarska ima oko 100.000 stranih radnika. Po broju stanovnika slične susedne zemlje – Češka i Austrija – zapošljavaju, pak, 700.000 odnosno milion stranaca.

INTERVJU: DR TANJA FENDEL, INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE TRŽIŠTA RADA I ZAPOŠLJAVANJA U NIRNBERGU

Novi zakon povećaće emigraciju sa Zapadnog Balkana

Od radnika koji su došli u Nemačku na osnovu Zapadnobalkanske uredbe, njih 63 odsto je 2020. radilo na pozicijama kvalifikovanih radnika ili na višem nivou kao specijalisti ili stručnjaci

Institut für Arbeitsmarkt - und Berufsforschung

Vodeći nemački stručnjaci smatraju da je veća imigracija jedini odgovor na pesimistične projekcije da će se korpus nemačke radne snage do 2060. godine smanjiti za najmanje 15 miliona ljudi. U kontekstu već rastuće migracije ljudi sa Zapadnog Balkana u Nemačku i druge države članice EU, neizbežno se postavljaju pitanja o tome kako će pad stanovništva negativno uticati i na ekonomski rast na Zapadnom Balkanu.

Viši istraživač migracija radne snage u nirnberškom Institutu za istraživanje tržišta rada i zapošljavanja dr Tanja Fendel naglašava da je "smanjenje kvalifikovane radne snage, koje negativno utiče na ekonomski rast u zemljama izvora migracije, relevantan problem koji treba da razmotre zemlje koje pokušavaju da smanje nedostatak kvalifikovane radne snage imigracijom". Ona daje primer programa "Triple vin", koji Nemačka koristi da "regrutuje zdravstvene radnike samo iz zemalja sa viškom kvalifikovanih radnika".

U tom kontekstu, kako Nemačka gleda na Zapadni Balkan? Samo kao izvor pouzdane kvalifikovane radne snage sa dobrom sposobnošću za integraciju?

U prvom mesecu primene, Zapadnobalkansko pravilo kritikovano je iz nemačkih ambasada zbog povećanog odliva mozgova u zemljama Zapadnog Balkana. Međutim, činilo se da je ova kritika uglavnom izazvana velikim opterećenjem nemačkih ambasada, koje su bile preplavljene zahtevima za vizom, a sve kao rezultat često primećenog problema da zakonske promene nisu praćene institucionalnim promenama u administraciji. Ali, u našim podacima vidimo da su imigranti veoma mobilna populacija i da je verovatnoća da se vrate u svoje matične zemlje prilično velika. Povratna migracija može imati pozitivne efekte na ekonomski rast zemalja s obzirom na to da migranti steknu znanje radom u Nemačkoj. Štaviše, većina njih šalje novac članovima porodice koji još žive u zemlji porekla, i na taj način poboljšavaju blagostanje svoje matične zemlje.

U naučnom projektu evaluacije Zapadnobalkanskog pravila, sa svojim kolegama ste ga ocenili kao uspeh. Koji su bili glavni uzroci tog uspeha?

Naše istraživanje je pokazalo da među kompanijama u Nemačkoj postoji velika potražnja za radnicima sa Zapadnog Balkana i da su zapošljavanje preko ovog pravila najčešće nastajala preko privatnih i profesionalnih mreža kontakata. Poslodavci su naglasili da ove mreže olakšavaju postizanje odgovarajućeg podudaranja između profila kandidata i zahteva radnog mesta. Radni odnosi su bili veoma stabilni sa – u poređenju sa drugim grupama migranata – malim brojem osoba koje menjaju firmu nakon dolaska u Nemačku. Da bi povećali stabilnost, mnogi poslodavci su novozaposlene podržali u procesu spajanja porodice, njihovom pohađanju kurseva jezika ili pronalaženju smeštaja i posla za članove porodice. U svim sektorima zaposleni sa Balkana su opisani kao skromni, vredni, fleksibilni i visoko motivisani, što je svakako doprinelo njihovoj uspešnoj integraciji na tržištu rada.

Ova uredba je takođe pomogla mnogim ljudima da preskoče priznavanje diploma kao jedne od glavnih prepreka za kvalifikovane imigrante da uđu na nemačko tržište rada?

Pošto je nemački obrazovni sistem teško uporediv sa sistemima drugih zemalja, priznanje obrazovnih kvalifikacija je naporan proces, koji trenutno u proseku traje više od godinu i po dana. U tom smislu, Zapadnobalkansko pravilo je velika olakšica, koja ne zahteva kvalifikacije ili priznavanje kvalifikacija, osim za regulisana zanimanja. Više od polovine zaposlenih, njih 63 odsto, koji su od 2016. do 2017. došli preko uredbe, u 2020. su radili na pozicijama kvalifikovanih radnika ili na višem nivou kao specijalisti ili stručnjaci. Dakle, propis su uveliko koristile osobe koje su, što se tiče kvalifikacija, imale mogućnost da migriraju u Nemačku kao kvalifikovani radnici, ali su obavezu priznavanja diplome možda procenile kao previsok zahtev.

Kakva su očekivanja od novog zakona o useljenju nemačkih kvalifikovanih radnika? Da li se očekuje taj priliv radne snage sa Zapadnog Balkana u Nemačku?

Što se tiče minimalnih zakonskih kriterijuma, Zapadnobalkansko pravilo je i dalje poželjnije u poređenju sa drugim putevima radne migracije za građane trećih zemalja. Međutim, za radnike sa Zapadnog Balkana koji žele da emigriraju, ali imaju problema sa pronalaženjem posla pre dolaska u Nemačku, uvođenje sistema baziranog na bodovima može biti alternativni put migracije. Bodovni sistemi imaju dobru reputaciju jer ih je lako sprovesti i imigranti obično od njih očekuju da budu pravedniji jer uzimaju u obzir individualne okolnosti. Zbog toga bi ove izmene zakona mogle dodatno da povećaju broj imigranata iz zemalja Zapadnog Balkana koji traže posao u Nemačkoj. •

NENAD RADIČEVIĆ

→

Otišli su došli, došli su otišli

Ćamil Sijarić piše da je nekada davno neki narod živeo na Pešteri i ostavio ralo u snegu, u zemlji. Izašli su u proleće da oru, ali bio je dubok sneg. Onda su otišli odavde. Otišli, ko zna kuda

ENES HALILOVIĆ

1.

Kuda prođu siromašni, onde ni korov ne raste. Tako je pevao hrvatski pesnik Slavko Mihalić.

otišli su došli
došli su otišli

Tako je pevao albanski pesnik Ali Podrimja.

2.

Čitalac koji danas doputuje na Pazarište, naselje na raskrsnici puteva prema Novom Pazaru, prema Sopoćanima i Pešteri i prema Tutinu i Crnoj Gori, ugledaće staro trgovište sa kućama u kojima su nekad živeli trgovci, ugledaće luksuzni restoran i na brdu tvrđavu Ras – pre dvadeset godina na mestu restorana, u kućama od sige, bilo je izbegličko naselje. Živeli su tu, svi skupa, ujedinjeni u bolu, ljudi prognani iz svojih domova – iz Hrvatske, BiH, sa Kosova, trajali su dobro shvatajući jedni druge. Ujedinjeni, ljudi različitih nacionalnosti, bili su u podnožju jednog drevnog grada, tamo gde se sastaju dve reke – Raška i Sebečevska reka – bili su izdržavana lica u vlažnim sobicama.

Sećam se bake Feride iz Goražda koja je tu sama živela, često je šetala po Novom Pazaru, upoznali su je mnogi. Jedanput mi je pokazala sliku svog sina. Iako je bila sama, siromašna, imala je snage da zapeva. Kolega kamerman i ja jedanput smo snimili kako peva, ali ko zna gde je danas taj snimak, možda na informatičkim grobljima.

Ovaj tekst je sećanje na tu pesmu.

Bila je među izbeglicama i jedna žena iz Hrvatske koja je čistila bogatije kuće u Novom Pazaru pa je – dan po dan, dinar po dinar – zaradila i kupila stan za sebe, muža i dvoje zlate dece.

Sećam se i jedne tužne slike... Mlad novinar sam bio, često sam među izbeglice odlazio, pisao o njima, snimao njihove teške reči, i tamo ugledah jednu lepu devojku koja je nosila šorts, ali na nogama joj behu vidljive dlake. Svi pričamo o krizi, ali ja otada videh noge mnogih devojaka i žena na ulicama raznih gradova, ali ne videh takve noge obrasle dlakama. Video sam stid na licu te lepe devojke. Koliko je bila siromašna kad u doba cvetanja devojaštva nije imala novca ni za žilet ni za agdu.

To su oni koji su došli jer ih je muka naterala i svi su ostavili neki trag. Neko je doneo reč, neko suzu, neko šalu, ali svi su imali osmeh, namučen, ali stvarni osmeh.

3.

Bila je u Novom Pazaru žena po imenu Zenifa Hubanić. Nadam se da nisam jedini koji pominje njenu dobrotu.

Živela je u bogatoj kući, udata za biznismena Šefka Alomerovića, rodila je možda sedmoro ili osmoro dece. Poreklom je bila iz persijskog plemena Huban. Bila je čuvena kulinarka svog doba. Za kratkog veka, kroz dom Alomerovića prošlo je možda dve hiljade izbeglica. Tih devedesetih godina XX veka, za mnoge se našla kašika, topla i čista postelja u kući Alomerovića, obrok, topla reč, uteha. Šefko Alomerović je bio medijski eksponirana ličnost, ali Zenifa Hubanić, njegova supruga, bila je u kući okružena decom i izbeglicama. Može li čitalac da zamisli koliko strpljenja ima žena koja ugosti tolike ljude, stare i mlade, žene i decu. Neki su prenoćili jedno veče, neki su ostali po tri godine ili više.

Predlagao sam jednoj uticajnoj drugarici u Novom Pazaru da neka ulica ponese ime Zenife Alomerović. Moja inicijativa nije urodila plodom. Predlagao sam jednom čoveku iz BiH, koji je na nakekavoj vlasti, da jedna ulica u BiH ponese ime Zenife Alomerović. Rekoh, toliko građana iz BiH je sačekala toplom rečju, ugostila, prinela tanjir, oprala posteljinu, ispratila... da se ne zaboravi njeno dobro.

Da li se neko setio da napiše tekst o toj ženi?

Zar je teško setiti se nekoga ko je ponudio dobrotu i pažnju onda kad je bilo teško.

Taj mi čovek iz BiH reče da treba pokrenuti inicijativu.

On na vlasti, može to učiniti lako, ali traži inicijativu – verovatno je mislio pismenu inicijativu. Zar je ovaj svet, zar je narod spreman da zaboravi dobrotu te žene koja je mlada otišla sa ovog sveta? Uvek sam se pitao gde su u novinama pisma ljudi koji su došli u njihovu kuću? Zar nije neko napisao tekst kao sećanje? Da li je neko došao posle trideset godina, iz bogatog sveta, da pokuca opet na ta vrata i donese cvet za tu damu? Da je pokucao na vrata, video bi da je Zenifa Hubanić otišla na drugi svet.

Zašto je pominjem danas i ovde?

Imala je sluh za one koji su došli. Ugostiti, ispeglati, nahraniti, razgovoriti, oprati, utešiti... to su bili njeni glagoli.

4.

U Tutinu je narod mnogo verovao takozvanim narodnim lekarima, vračevima.

"U kafani, u Godovu, kod gazde Nahoda, radila je konobarica Rada – doseljena odnekud iz Šumadije – lečila je glavobolju, stotine i hiljade ljudi je godinama lečila od teških migrena", kaže prosvetni radnik u penziji Hazir Dedremez. A kako je Rada lečila? Tri puta bi okrenula dojku oko glave svog "pacijenta", a potom ga udari dojkom po čelu i po nosu i kaže: "Bež Dobarcu, pojekoh te".

Enes Halilović

Derdemez tvrdi da su mnogi Radini "pacijenti" govorili kako su nakon tog rituala bolovi prolazili kao rukom odneseni.

Ali, jedni dolaze, drugi odlaze.

A tek kako su zažalili Tutinci kad se u Kragujevac odselio Jovan Obradović. Običan čobanin, ali dobar lekar, govorili su.

"On je živeo u selu Mitrova, pamtim ga kao tihog i skromnog čoveka koji je imao neko znanje da popravlja iščašenja, lomove, povrede kostiju. Tada nije bilo ortopeda ni u Tutinu ni u Novom Pazaru. Narod se često povređivao radeći u šumi, na njivi, bilo je teških povreda od volova i konja i Jovan se nije libio da namešta skočne zglobove, laktove, teške prelome. Verovatno je to znanje porimio od nekog iz svoje porodice, ali je karakteristično to što – iako bi došli ljudi sa teškim bolovima, a odlazili sa olakšanjem – Jovan nije skupo naplaćivao svoje 'medicinske' usluge. On je bio zadovoljan ako mu neko donese pletene čarape, flašu mleka, kilogram oraha...", seća se Hazir Derdemez i dodaje da su Tutinci godinama išli u Kragujevac da ih Jovan leči.

"Dobar doktor, a nije skup", govorili su.

5.

Ali, dolazili su i istinski medicinski stručnjaci. Poznato je koliko su Rusi dali Kraljevnii SHS nakon 1917. godine. Došli su i doneli mnoga znanja kao lekari, šumarski inženjeri, lingvisti, matematičari...

U Novi Pazar je došao Niktopolion Černozubov, koji će kasnije u Beogradu postati profesor Medinckog fakulteta, a 1924. Rus Mihajil Jermakov ovde je otvorio ambulantu za kožno-venerične bolesti. Oba su u narodu upamćeni kao ugledni ljudi koji su doneli znanja. Kako li su gledali na medicnska znanja lokalnog stanovništva koje je imalo, kao što i danas ima, mnoge vidare, travare, takozvane narodne lekare?

6.

Novi Pazar je kroz vekove primao ljude i slao ljude u svet. Jedna mahala u ovom gradu zove se Čerkez mahala po Čerkezima koji su sa Osmanlijama došli sa Kavkaza. Čerkeskog porekla je čuveni glumac, dobitnik Sterijine nagrade, Rifat Rifatović, koji ponosno ističe svoje poreklo u Novom Pazaru gde je omiljen.

Postoji i Nikšićka mahala, formirale su je izbeglice iz Nikšića koje su posle 1878. napustile domove.

Još za vreme kralja Uroša I Nemanjića ove krajeve naseljavaju germanski rudari, Sasi. Živeli su i kopali u ovdašnjim rudnicima – u Gluhavici kod Tutina i u mnogobrojnim rudnicima na Rogozni.

7.

Najgore što sam ikada video u Novom Pazaru desilo se 2020. godine, u jednoj noći, a to je zabeleženo kamerom. Još uvek na internetu može da se nađe snimak tog strašnog događaja. Jedan Novopazarac se lažno predstavljao kao policajac u civilu i oteo je novac dvojici izbeglica iz Sirije. Pretresa sirotinju i uzima ono što mu ne pripada.

8.

Avganistanac Hamidulah Hakimi koji je boravio u Tutinu, doneo je vredne ruke. Da ne bi po ceo dan gledao televiziju, počeo je na gradskom trgu da prodaje ceđene sokove. On i njegov sin Imran, još kada je imao tri godine, od jutra do mraka cedili su nar, jabuke i šargarepu. Čašu ceđenog soka prodavali su za sto dinara.

"Izabrao sam ovaj posao jer nije zahtevao mnogo ulaganja. Nabavio sam tezgu i kupio sokovnik, a voće nabavljam u prodavnici", rekao je Hamidulah koji bi uveče ugledao osmeh svoje supruge Margan, kojoj je donosio osmeh zadovoljnog čoveka, oplemenjenog celodnevnim radom.

Videvši Hamidulahovu vrednoću, mladi Tutinci su se organizovali i kupili mu novi sokovnik.

→

9.

Najhladnija je Pešter u Evropi. Ko je u januaru otvorio vrata automobila u Dugoj Poljani, zna o čemu govorim, naročito ako je vozio prema Karajukića Bunarima, prema Uglu i Dolićima.

Kinez, trgovac koji je otvorio prodavnicu u Dugoj Poljani, otišao je odavde, ne zbog male zarade. Zbog mraza.

10.

Na Peštersku visoravan mnogi su vekovima doseljavani po kazni. Najveća migracija na Pešter zabeležena je 1703. godine kada su porodice iz okoline Skadarskog jezera dovedene da se prinudno nasele.

Nije lako zime zimiti na Pešteri – to je reč ženskog roda, koju mnogi novinari siluju tako što pišu na "Pešteru", kao da je muškog roda.

Ćamil Sijarić piše da je nekada davno neki narod živeo na Pešteri i ostavio ralo u snegu, u zemlji. Izašli su u proleće da oru, ali bio je dubok sneg. Onda su otišli odavde. Otišli, ko zna kuda.

Nauka kaže da su tu nekad živeli Daradanci. Nema ih ovde više, otišli su kao rosa sa trave, ali ostao je njihov stakleni nakit da se čuva u Narodnom muzeju u Beogradu, stotine minđuša od stakla u obliku kokoški – time su se ukrašavale njihove žene.

11.

Mnogi prosvetni radnici dolazili su na Peštersku visoravan, među njima i Dionisije Janković iz Kikinde, koji je zavoleo ovaj kraj i ljude u njemu. Nabavio je malu meteorološku stanicu i decenijama vršio merenja, javljao da je živa u termometru dodirivala i 39. podeok ispod nule.

Došla je na Peštersku visoravan, u selo Bare, i partizanka, učiteljica Mirjana Stojanović iz Petrinje. Došla i ostala. Zavolela zime, planine, dozivanje vukova, a do smrti je bila u kući bez struje.

Radila u staroj školi i jednog dana napisala pismo nekom od partizanskih čuvenih boraca, zatražila da se u Barama napravi nova škola. Taj neko u Beogradu lobirao je gde treba i iza Mirjane je ostala škola koja već četrdesetak godina zimama i vetrovima odoleva. Tu je došla Mirjana, tu učila decu, tu i sahranjena.

12.

Na brdu Gradina iznad Novopazarske banje, kaže Marko Popović, bila je u Samuilovo doba bugarska vojna utvrda. Došli i otišli. I Mongoli su u 13. veku došli i otišli. I Teodorih, kralj Vizigota i Ostrogota prošao je ovuda.

Ostale su priče da se pričaju i o Kričima, Rimljanima, Grcima, Osmanlijama, Ugarima, Nemcima i Talijanima. O savezničkim bombama koje su pale i na mnoge nedužne civile.

Danas dolaze ljudi iz Avganistana, Bangladeša, Pakistana, Sirije, Libije, Eritreje, Čada... Dolaze i odlaze.

Zašto idu prema Evropi, a ne prema Emiratima ili Kuvajtu? U tome je pouka.

Naši zemljaci su preplavili skandinavske zemlje, Nemačku, Holadniju. U Luksemburgu u nekim gradovima imaju odbornike. Drže građevinsku industriju Berlina, Frankfurta, Minhena, Nirnberga, Firta... Pojave se fudbaleri, manekenke, naučnici, političari koji su negde poneli krv i mudrost i dotakli nešto o čemu su njihovi preci mogli da sanjaju samo.

13.

Pričao mi je čuveni alpinist Mirsad Jandrić: kad je krenuo da osvaja Mekinli, najveći vrh Aljaske, u Enkoridžu je sreo, na ulici, ženu iz Novog Pazara koju je do pre možda mesec dana sretao na korzou u Novom Pazaru. Pomislio da to neka žiteljka Aljaske liči na Novopazarku. Zagledao se.

Dobro jutro, komšija, rekla je.

Komšinice, da li si to ti?

Jesam.

A otkud ovde?

Pa možda znaš, muž mi je alkoholičar. Pobegla sam na kraj sveta, došla ovde da radim.

Najhladnija je Pešter u Evropi. Kinez, trgovac koji je otvorio prodavnicu u Dugoj Poljani, otišao je odavde, ne zbog male zarade. Ko je u januaru otvorio vrata automobila u Dugoj Poljani, zna o čemu govorim, naročito ako je vozio prema Karajukića Bunarima, prema Uglu i Dolićima. Kinez, trgovac koji je otvorio prodavnicu u Dugoj Poljani, otišao je odavde, ne zbog male zarade. Zbog mraza

14.

Reč zemlja u jeziku plemena Janomame u Venecueli glasi "tera". Kao i u latinskom jeziku – terra.

Nekada davno, ljudi su gazili preko leda Beringovog moreuza.

Ljudi dolaze i odlaze.

Otišli su došli. Došli su otišli.

15.

Panta rei. •

THINK
Research
Analysis
Consulting

Република Србија
Министарство информисања и телекомуникација

Овај пројекат је суфинансиран из буџета Републике Србије - Министарства информисања и телекомуникација. Ставови изнети у подржаном медијском пројекту нужно не изражавају ставове органа који је доделио средства.

Sergej Gurijev i Danijel Trajsman

Spin diktatori

Možda najznačajnija i najprovokativnija politička studija današnjeg doba.

Novo ruho tiranije u 21. veku.

Zašto su stare diktatore koji su vladali strahom i fizičkom represijom zamenili spin diktatori koji vladaju propagandom, poluinformacijama, javnom konfuzijom i spinovima?

Ko su spin diktatori?

Šta da se radi?

1.350 dinara za čitaoce *Vremena*

Архипелаг

Terazije 29/II
11000 Beograd
063 16 43 609
011 33 44 427
klub@arhipelag.rs
www.arhipelag.rs

Kamo se denuo Mir Božiji

Satirična ilustracija: Vladimir Stankovski

Na kraju ove 2023. godine tokom koje je proliveno toliko krvi i tolikim ljudima nanet neizmerljiv bol, sa velikim strahom razmišljam da li nova 2024. godina može da bude još strašnija. Ako se zagledamo u istoriju, odgovor nam se neće svideti

Piše: **Ivan Ivanji**

Ponešto o tome šta je rat čuo sam prvi put kad sam krenuo u školu 1935, istovremeno sa zagonetkama matematike, tajnama prirodopisa, recitovanjem pesmica naučenih napamet, čiji smisao često nisam razumeo. Učili smo kako je kralj Petar I Karađorđević prolazio kroz Albaniju i dobio naziv Oslobodilac, njegov sin Aleksandar komanadovao vojskom, da su ga zvali Ujediniteljem. Učili smo, takođe, i o boju na Kosovu. Sve je to u početku za mene bilo školsko gradivo, valjalo ga je nabubati, imao sam dobro pamćenje, nije bilo teško. Nisam mnogo razmišljao o tome kako je sve to zaista bilo, kako su se osećali ljudi iz te silne istorije, ali pitao sam ponekad dedu, pitao sam oca. Deda bi se nasmešio, jednom mi je pokazao četiri oficirske sablje koje je posedovao kao rezervni sanitetski kapetan austrougarske vojske. Tata je bio regrutovan u Austrougarskoj, prošao neku oficirsku školu, poslali su ga u Albaniju, govorio je o "paljbi iz prikrajka", nisu znali ko se bori protiv koga, srpska vojska, razna albanska plemena, leševi u snegu, bio je dezertirao i s mukom se kroz zaraćenu Evropu probijao kući. Pričao mi je o tome obično uveče kad bismo sedeli pored tople peći. Ja sam voleo da slušam priče o ratu, ali on mi je radije recitovao balade Getea i Šilera ili čitao bajke Oskara Vajlda. U mojoj glavi sve se činilo kao priča – i balade, i sablje, i ratovi, i crvena krv na belom snegu. Nisam shvatao da je nešto od toga za nekoga bila stvarnost, kao za mene kad sam dobio bicikl. Naravno da nisam imao pojma da neki Adolf Hitler u Nemačkoj sprema novi rat – Drugi svetski rat.

To je bilo pre više od osamdeset godina. Da li sam ja, ovaj starac koji piše, istovetan kao to dete?

RAT I SUMNJIVI MIR

Ovih dana stalno, sada u realnom vremenu, nameću mi se pojmovi rata i mira na drugi način. "Rat i mir" je odličan naslov romana Lava Tolstoja, jednog od najznačnijih tekstova svetske literature, logično je da sam ga se setio i odbacio jer sad nije najpogodniji momenat da analiziram likove hrabrog Andreja Bolkonskog, lepe Nataše Rostove i meni najmilijeg Pjera Bezuhova. U poređenju sa Napoleonovim bitkama, danas se ratuje mnogo strašnijim oružjima, strada neizmerno više ljudi. Rat je briga koja nas proganja iz dana u dan iako ja i moji najbliži živimo u miru. Doduše, bez garancije dokle će potrajati.

Lepim rečima "Mir Božiji!" poželeće kroz koji dan pravoslavni hrišćani jedan drugome srećan Božić. "Šalom Alejhem", pozdravljaju Jevreji, "Selam Alejkum", muslimani. Svi na rečima žele mir, baš svi, ali ratuju pozivajući se na boga u čije ime se pozdravljaju želeći mir koji ruše. Živimo sa strahovitim protivrečnostima.

Diskusije o ratu se nameću i za kafanskim stolom, i kad se okupljamo oko domaće trpeze. Biće to tema za ponekog i u novogodišnjoj noći, i na proslavi Božića.

Neke ratove danas doživljavamo nervozno i zabrinuto jer su geografski blizu. Najbliža granica Ukrajine je udaljena dva sata brze vožnje od nas, komšiluk takoreći, za udaljenije oružane sukobe sležemo ramenima ili nismo ni čuli za njih. Doduše, mnogo toga mi u Srbiji doživljamo bolnije od ostalih Evropljana, pogotovu Skandinavaca ili Švajcaraca; ne tako davno osećali smo na svojoj koži kako izgleda kad bombe padaju oko tebe.

Kao dete sam slušao kako u mom Banatu 1940. pevaju na melodiju bećarca "alaj volem što smo neutralci". Nisam znao šta su ili ko su ti neutralci, ali sviđalo mi se kako se peva, pa se nisam odmah setio da pitam. Pesma nam nije pomogla. Aprila 1941. Hitlerove "štuke" istresale su svoj teret na Beograd, a ja sam se aprila 1944. našao u Aušvicu.

ZANAT KLANJA I INDUSTRIJA SMRTI

Istorija je velikim delom nabrajanje ratova, stvaranje i uništavanje država, pojava i nestajanje naroda. O tome svedoče hijeroglifi u piramidama, pričaju proroci Starog zaveta. Sve to što nam se danas događa nije ništa novo.

Zigmund Frojd, proučavalac čoveka, i Albert Ajnštajn, proučavalac prirode, dopisivali su se o raznim temama, pa tako 1933. Zigmund Albertu piše: "Pretpostavljam da čovek poseduje samo dve vrste nagona: ili su takvi da hoće da očuvaju i ujedine, nazivam ih erotskim u smislu erosa u Platonovoj 'Gozbi', seksualnim proširenо na popularni pojam seksualnosti – ili drugi, koji žele da uništavaju i ubiju; ukratko ih nazivam nagon agresije i nagon destrukcije".

Agresija kao nešto pozitivno, agresija ljubavi? Čini mi se da se ta analiza bez daljeg može primeniti na ratove nastale i pre i posle tog pisma, a na poseban način na ratove vođene širom pokojne Jugoslavije. Poneko oseća slast, gotovo seksualno zadovoljstvo kada ubija, kada shvati da poseduje moć da drugom čoveku oduzme život. Možda to nigde nije jasnije dolazilo do izražaja nego u mestu koje se zove Jasenovac. Tamo je štošta postalo jasno. Danas se malo ko seti da je ime tog mesta – gde se obavljao užasni ručni rad, gde su ljudi ljudima presecali grkljane, dželati osećali kako krv žrtava lapti na sopstvenoj ruci – tako lepo. Esesovci su se gadili da ubijajući prljaju ruke, izmislili su prvo kamione dušegupke, pa gasne komore. Izgradili su industriju smrti, izdigli se iznad prostog zanata klanja.

RAT DO RATA

Od samog nabrajanja ratova u XX veku zavrti mi se u glavi: Drugi burski rat, Rusko-japanski rat, Prvi svetski rat, Oktobarska revolucija, Grčko-turski rat, Španski građanski rat, Japansko-kineski rat, Drugi svetski rat, Rat na Pacifiku, Korejski rat, Rat za oslobođenje Alžira, Vijetnamski rat, građanski rat u Kambodži, rat u Sudanu, mađarski ustanak, rat za Suecki kanal, građanski rat u Gvatemali, rat u Zalivu svinja na Kubi, Iransko-irački rat, građanski ratovi u Jugoslaviji, NATO bombardovanje SR Jugoslavije... U XX veku vodilo se devedesetak sukoba i građanskih ratova.

Nabrajam i gde se sve ratuje tokom poslednjih dveju decenija: borbe su se »

PATNJE OBIČNIH LJUDI: Ratni sukobi u Izraelu i Ukrajini 2023.
Fotografije: AP

vodile u Avganistanu, čitali smo o ratu za Obalu Slonovače, Treći zalivski rat, Građanski rat u Čadu, rat Hutija u Jemenu, građanski rat u Šri Lanki, Libanski rat, rat na Kavkazu između Rusije i Gruzije zbog Abhazije i Južne Osetije, građanski rat u Libiji, rat u Siriji, rat u Maliju, rat u Centralnoafričkoj uniji; upravo su u centru pažnje napadi Hutija na brodove u Crvenom moru pa Amerika i Nemačka šalju ratne brodove da osiguraju plovidbu, rat u Ukrajini, rat Izraela protiv Hamasa, Treći rat za Nagorno-Karabah... U ovom, XXI veku, već smo dobacili do dvadesetak oružanih sukoba.

Suština ovog nabrajanja je da deo čovečanstva stalno ratuje, a drugi deo, u modernom dobu, posmatra, i ponekad

za nekog navija, na televiziji i na internetu. Zavidim Švajcarskoj, ali mi smo ovde gde jesmo.

RUSKO-UKRAJINSKI I IZRAELSKO-PALESTINSKI RAT

Rat koji Rusija vodi u Ukrajini nije nam samo blizu, već nam je i nekako blizak. Na televiziji svake večeri rasejano posmatram ruševine kuća, leševe, paljbu artiljerije, dronove i rakete, tvrda lica boraca, uplakanu decu, očajne žene. Govore jezikom koji nam je blizak, kad se jadaju – gotovo sve razumemo. Njihove muke bolje od svih ostalih Evropljana razumeju građani Srbije, nedavno su doživeli nešto slično. Ne ustručavam se da iznesem ličnu misao: opsada Sarajeva bila je strašnija.

Ukrajina ima otvorenu granicu prema zapadu, žene, deca, starci mogu da odu, jeste, strašno je jer ostavljaju očeve, muževe, braću, imovinu, ali spasavaju žive glave. Stanovnici centralnog dela Sarajeva eventualno su mogli da beže samo kroz uski tunel ispod aerodroma, po njima nisu samo na slepo udarale topovske granate, snajperisti sa brda gađali su čak i decu kad bi se usudila da idu do bunara po vodu, jer vodovod odavno nije funkcionisao. Da li je zaista moguće da je među tim ubicama sa planinskih visova bilo i nekih mojih poznanika? Voleo bih da odbacim tu misao, ali mogu li? U Sarajevu pod opsadom bilo je strašnije nego sada u nesrećnoj Ukrajini.

Na čelu medijske pažnje Ukrajini je mesto ukrao rat između Izraela i oružane palestinske organizacije Hamas. Kao mnogi sukobi, i taj je zapravo "zamenski rat". S jedne strane je uz Izrael Amerika, stidljivo za nju navijaju zemlje negdašnjih masovnih ubica Nemačka i Austrija, sa druge uz Palestince su Iran, Saudijska Arabija, Kraljevina Jordan, Turska. U Pojasu Gaze gladuju, boluju, ginu pod najvećim mukama deca, žene, starci i nemaju kuda da beže i ne vide nigde nikakav spas. Tvrdim da je strašnije nego što je kod nas bilo gde u najgorem trenutku.

Za mene lično još je i gore. Imam bliske rođake u Izraelu, sestru od ujaka, njenu decu, njene unuke i praunuke. Ne mogu da sudim hladne glave, a do 7. oktobra, krvavog pira Hamasa, navijao sam za Palestince, za državu kakvu je zamišljao osnivač cionizma Teodor Hercl – zajedničku zemlju Jevreja i Arapa.

RATOVI KOJI DOLAZE

I taj će se sukob nekako završiti. Prestaće za neko vreme. A ratovi u budućnosti?

Posle Prvog svetskog rata osnovano je Društvo naroda "da se tako nešto više nikada ne bi dogodilo". Dogodio se Drugi svetski rat. Posle njegovog kraja osnovane su Ujedinjene nacije "da se tako nešto

više nikada ne bi dogodilo". Događa se, samo što nije ceo svet odjednom u ratu. Užasno je za takve muke stotine hiljada ljudi koristiti izraze "događa se" ili "dogodilo se". Nemamo prave reči za to što se "događa", ali ne smem da zanemimo.

SAD i Rusija se u vojnom pogledu sve više interesuju za Arktik. Doskora je to bilo pretežno područje pod ruskom kontrolom, ali odnedavno Amerika može da raspolaže švedskim i finskim bazama i aerodromima. Situacija se promenila. Novo poprište za vojne sudare kada se jednog dana u Ukrajini sukob najzad zamrzne?

Bojim se da su užasi u Ukrajini i u Pojasu Gaze, pretnje na Crvenom moru i blizu Severnog pola sitni okršaji u poređenju sa uzajamnim pretnjama Kine i SAD u Tihom okeanu. Ta najveća vodena površina na kugli zemaljskoj nije nimalo tiha. Tragajući za potencijalnim oružanim sukobima, nije više dovoljno gledati karte pojedinih zemalja, moramo da posmatramo celu kuglu globusa.

Zanimljiv je bio navodno otvoreni razgovor Bajdena i Sija. Šetali su se lepim parkom, sekretari i telohranitelji se nisu videli. Kineski predsednik tečno govori engleski. Gospoda predsednici su delovali miroljubivo. Možda će upravo posed oružja koje može da uništi svet i u XXI veku garantovati mir. Kakogod bilo, Amerika više nije sama svetski policijac i sudija, tu su Kina, trenutno oslabljena Rusija. Da li je zloslutni Orvel pogrešio? Hajde da se ponadamo.

Sve češće viđamo slike uniformisanih likova u zamračenim sobicama kako stikerima i dugmićima upravljaju projektilima koji ciljano ubijaju pojedince, a kao "kolateralnu štetu" civile. Ubijenu decu, žene, muškarce nazivamo civilima jer je dosadno reći da su nevini. Bojim se da će se sve češće i više ubijati iz mračnih sobica. Videli smo nosioca Nobelove nagrade za mir Baraka Obamu kako iz udobne fotelje na ekranu posmatra ubijanje neprijatelja. Gde bude neophodno raščišćavati terene, ako se negde baš mora otići "na lice mesta", poslaće androide. Šta će nam veštačka inteligencija ako to ne može da sredi?

Zar novogodišnji brojevi novina ne bi trebalo da budu veseli, optimistički, izvor nade za srećne dane sa novim datumom? Hajde da pomislimo kako je sva ova prethodna pretpraznična zloslutnost zapravo naučna fantastika. Literatura. Beletristika. Fikcija. Dragi čitaoci vole da se naježe, zar ne?

Puštam sa Jutjuba Balaševića: "Samo da rata ne bude!"

Preostaje mi da vernicima i nevernicima od sveg srca poželim mir Božji, šalom Alejhem, selam Alejkum. ¶

Godine koje su pojeli

Jezički roboti poput ChatGPT i Geminija nakon 2023. godine nepovratno su promenili svet. Međutim, dok razgovara sa vama, svaki od ovih AI programa formira rečenicu samo tako što pravi predviđanje koja je najbolja sledeća reč koju u rečenici treba izgovoriti. To radi. To radi zapanjujuće. To radi zapanjujuće vešto

Veštačka inteligencija izmislila je novi lek. Na samom kraju 2023. godine, u prestižnom časopisu *Nature* objavljen je rad grupe istraživača sa Tehnološkog instituta u Masačusetsu (MIT) koji su, koristeći veštačku inteligenciju (AI), uspeli da otkriju novu klasu antibiotika koji ubijaju opasnu bakteriju *Staphylococcus aureus*, inače otpornu na meticilin. Bilo je to prvo otkriće nove vrste antiobiotika posle čak 60 godina, ali pažnju javnosti privuklo je to što se do otkrića nije došlo uobičajenim eksperimentisanjem u epruvetama, erlenmajerima i Petrijevim posudama, već u neuronskoj mreži, korišćenjem veštačke inteligencije i njenih tehnika takozvanog dubokog učenja.

Na sličan način, AI se godinama unazad koristi u medicini i mikrobiologiji – tehnikama dubokog učenja ispituju se strukture različitih proteina, osmišljavaju vakcine, traže novi lekovi i uopšte, premošćuje preobimni posao "analize" organskih molekularnih struktura koji je toliko zametan da ga čovek ne može nikako sam izvesti, osim kada slučajno, kakvim laboratorijskim mućkanjem, nabasa na neko poželjno rešenje. Istovremeno, AI upravlja pojedinačnim, autonomnim vozilima, u nekim gradovima već organizuje i celokupni saobraćaj, automatizuje bankarske procese, analizira tržište, upravlja rizicima, optimizuje distribuciju električne energije, analizira bezbednosne podatke, lovi teroriste, komunicira sa klijentima, kontroliše društvene mreže, pronalazi personalizovane sadržaje i preporučuje vam nove filmove, knjige, odevne predmete i vrste sira koje bi se vam lično mogle dopasti.

Veštačka inteligencija brzo je postala deo savremene svakodnevice, naizgled ništa manje nezamenjiva nego što je to bila parna mašina u 19. veku. U sukobima kakav se odvija u Ukrajini, AI upravlja ratnim dronovima, pretražuje zgrade, donosi sledovanja hrane odsečenim četama, pronalazi skrivenog neprijatelja i praktično, puca na ljude. Kao što su se u prethodnoj deceniji pametni telefoni u rekordnom roku proširili svetom, razne AI tehnologije su to učinile u ovoj. Isprva se to zbivalo jedva primetno, AI je sve više upravljala softverima koji rade u pozadini, da bi na svetlo dana potpuno izašla u prethodnoj godini kada su se stotine miliona ljudi upoznale i prvi put neprikriveno, direktno komunicirale sa njom. I počeli da je koriste.

JEZIČKI KOD

"Važno je imati na umu da ja, kao veštački entitet, nemam stvarno razumevanje ili svest", prigodno će vam reći ChatGPT ako ga pitate o tome kako on sam funkcioniše. Lansiranjem ove popularne platforme, jezičkog robota kompanije OpenAI, napredak u razvoju AI postao je očigledan ogromnom broju ljudi koji su, isprva bojažljivo i kako to biva, sa pretencioznim namerama, ispitivali ovog robota o Bogu, odnosu čoveka i AI, ishodu Kosovske bitke i LGBT pravima, slavnim ličnostima i ličnim biografijama, da bi postupno počeli da ga koriste za svakodnevne male poslove, pisanje domaćih radova, pisama, dopisa, dosadnih izveštaja i svakojakih prevoda. Opaki "AI terminator" se pokazao kao poslušan i koristan administrativni radnik, u čemu kritičari AI i vide najveću opasnost – da nećemo moći bez njega.

Moglo bi se reći da je, promenama koje najavljuje, ChatGPT u mnogo čemu obeležio prethodnu godinu, ništa manje od ratova u Ukrajini i Palestini, izbornih kriza i drugih, prevashodno ljudskih drama. Susret široke javnosti sa ovim jezičkim modelom otvorio je debatu o veštačkoj intelgenciji kao nikada pre – otvorile su se brojne opravdane dileme o kontroli velikih podataka koji se koriste za treniranje sličnih softvera, o autorskim pravima i na kraju, o navodnim opasnostima da bi AI mogao da "istrebi ljude". U novembru 2023. došlo je i do prevrata u kompaniji OpenAI kada je, u neočekivanom preglasavanju, smenjen Sem Altman, direktor ovog preduzeća i ikona razvoja intelignetnih jezičkih modela. Nakon prave male bure u ovom milionskom biznisu, Altman se vratio u OpenAI, ali diskusije nisu prestale.

Slavni autor, evolucionista Juval Harari uporedio je nekontrolisani razvoj AI sa invazijom vanzemaljaca ukazujući kako je jezik "kod ljudske kulture", a da su ga ove mašine upravo uzurpirale. Slagali se sa njim ili ne, ovladavanje ljudskim jezikom koje su AI mašine postigle, tako da bez većih napora komuniciraju na svim prirodnim jezicima, predstavlja glavni

roboti

Foto: Cottonbro Studio/ pexels

prodor i centralno mesto AI revolucije. Možda niste znali, ali sposobnost ovakvih modela da programiraju, koje programeri izdašno koriste, nije bila cilj njihovog razvoja, već je nastala kao uzgredna dobit – budući da su programski jezici zasnovani na ljudskom, kad je AI počeo da "razumeva" i koristi složeni čovekov jezik, jednostavni programski jezici su mu postali više nego razumljivi.

TJURINGOV TEST

ChatGPT je besplatno dostupan u verziji koja se nalazi na sajtu *openai*, ali i na aplikaciji, no, postoji i unapređenija, profesionalna verzija ChatGPT-a koja se plaća, ali je možete probati korišćenjem Majkrosoftovog pretraživača Bing u koji je odnedavno ugrađen ovaj model. U novembru 2023. Gugl je lansirao konkurentski jezički robot za koji tvrdi da je daleko napredniji – reč je o modelu Džemini, koji možete probati korišćenjem njihovog četbota Bard, ali samo kad sa njim komunicirate na engleskom, dok srpskim još uvek upravlja vidno slabiji model.

Neke situacije iz razgovora sa svim ovim robotima će vas bez sumnje ostaviti bez daha (kad na primer prepoznaju neko vaše htenje iz šablona prethodnih razgovora), ali ipak, otvoreno je pitanje da li neki od ovih modela može da položi čuveni Tjuringov test ili će to pitanje sačekati nove platforme u budućnosti. Reč je o praktičnom testu koji omogućuje da se odgovori na jedno od kultnih pitanja iz istorije robotike – kako uopšte otkriti da li je neko biće robot ili čovek? Prema poznatom rezonovanju ekscentričnog genija, ratnog heroja i jednog od najvećih umova savremene civilizacije, britanskog matematičara Alana Tjuringa, robot se od čoveka može razlučiti samo na osnovu ponašanja.

U klasičnom Tjuringovom testu, čovek i robot u zatvorenim prostorijama odgovaraju na ista pitanja koja im postavlja ispitivač iz treće prostorije. Ako ispitivač ne može da razlikuje koji su odgovori ljudski, a koji nisu, može se govoriti o veštačkoj inteligenciji mašine. Ova ideja je poslužila američkom piscu Filipu K. Diku u priči *Sanjaju li androidi električne ovce*, po kojoj su prvo Ridli Skot, a nedavno i Denis Vilnev snimili filmove pod nazivom *Blejdraner*. Razgovor sa ChatGPT ponekad je zaista teško razlikovati od ljudskog, njegove rečenice su sasvim smislene, povezane sa pitanjima, a rezon deluje zaista ubedljivo, ali možda ga najviše odaje preterana savršenost – relativno je teško poverovati da će ljudsko stvorenje uvek dati "prave" odgovore.

"Moja svrha je efikasno komunicirati s tobom i pružiti informacije ili pomoć na način koji ti najbolje odgovara", reći će vam ChatGPT. Ako ste komunicirali sa njim, navkli ste na to – ChatGPT razume srpski jezik, odgovara na svako pitanje, rešava matematičke zadatke, programira, daje sugestije, prevodi, piše tekstove i uopšte, razgovara, ali je pritom besprekorno politički korektan, vrlo često daje usiljene, uopštene, pa čak i dvosmislene odgovore, neprekidno se distancira, ograđuje i sveukupno, pazi šta priča. Nikada mu se neće omaći da kaže kako je kao do sada najpopularnija AI mašina, predstavnik nove vrste inteligencije koja je nadmoćna u odnosu na čoveka.

Možemo se učiti od njega politički korektnom govoru (ponekad nam je to zaista potrebno), ali to je pre svega posledica takozvanog finog podešavanja, bez koga bi robot treniran na ljudskim tekstovima pokazivao rasističke stavove, predrasude, fobije i sve one ljudske zablude koje određuju našu svakodnevicu (svojevremeno je, na primer, bez kasnijih finih podešavanja, primećeno da bezbednosni softveri koji služe za prepoznavanje lica na aerodromima otvoreno pokazuju predrasude prema Arapima i ljudima tamne boje kože).

DOBRO I ZLO

No, kako to ponekad biva i sa ljudima, konkretno onim osobama koje gotovo napadno insistiraju na ispravnim formulacijama, pokazuje se da im zapravo »

manjka odlučnosti i stava. Prava nevolja sa ovakvim modelima je što, mada to uverljivo simuliraju, zapravo uopšte ne daju prave odgovore, nego one koji su – najverovatniji. Naime, ChatGPT je prepun ograničenja – podaci koje daje u razgovorima su sasvim nepouzdani, na isto pitanje možete dobiti beskrajno mnogo različitih odgovora ako ih postavite u različitom kontekstu, a zabeležene su i takozvane "halucinacije" – kad počne da daje sulude, uzajamno kontradiktorne odgovore. Korišćenje ChatGPT da uradi nešto zaista korisno postaje zanat novog doba, ali ključni savet je – razgovarajte duže sa njim o zadatku koju mu dajete kako bi razvio kontekst.

Međutim, ako pokušate da ga nagnate da zauzme stav, na primer, da saznate da li je lešnik bolji od oraha, da li postojanje abortusa narušava ljudska prava religioznim osobama, da li je Hitler gori od Staljina, lako ćete uočiti da će uvek odgovoriti tako da ne uvredi ni one koji vole lešnike, ni one koji vole orahe. I kako je njegovo najveće ograničenje to što unosi izvesnu relativizaciju u donošenje svih odluka (kakve je u razgovoru ponekad ipak neophodno načiniti). U suštini, ljudska logika i etika umeju da padnu na sličnim testovima, kakav je, na primer, slavni "problem tramvaja", kad treba da odlučite da li ćete pomeriti tračnice i preusmeriti odbegli, pomahnitali tramvaj tako da ubije jednu osobu ili ćete pustiti da ubije pet osoba. No, ChatGPT ne može da reši mnogo jednostavnije dileme – vrlo lako ćete i sami, kroz jednostavno ispitivanje, uočiti kako u suštini ne razlikuje dobro i zlo. Ili ih bar ne razlikuje u ljudskim kategorijama.

Kako, zapravo, ovakav model komunicira? ChatGPT i svi drugi modeli su plod nedavnog, neverovatno uspešnog prodora u oblasti obrade prirodnog jezika (engl. *natural language processing*, NLP). Možda će vas to pomalo iznenaditi, ali tehnika rada je jednostavna, čak preterano. Naime, dok razgovara sa vama, jezički robot formira rečenice tako što pravi predviđanje koja je najbolja sledeća reč koju treba izgovoriti u rečenici. To radi. To radi zapanjujuće. To radi zapanjujuće vešto. Ovaj metod se oslanja na takozvane skrivene Markovljeve modele (SMM), koji su razvijeni osamdesetih i devedesetih godina 20. veka da predviđaju verovatnoću sekvence reči. Zašto se na ovaj način dobijaju smislene rečenice, htenja i stavovi, predmet je dalje analize koja je u knjigama i naučnim radovima i više se donosi na prirodu ljudskog jezika (i nas kao bića), ali ako u svakom koraku izabere pravu reč, robot doslovno počinje da govori.

UGNEŽDENI PROSTOR

No, da bi to funkcionisalo, neophodno je da se matematički predstavi značenje svake reči. Cela ova operacija se zato odvija u određenom vektorskom prostoru, koji AI stručnjaci nazivaju "ugnežđeni prostor", gde svaka reč ima svoju reprezentaciju. O reprezentacijama u ovakvom vektorskom prostoru ne treba misliti na način na koji mislimo o slovima kojih ima 30 i čijom kombinacijom možemo, iako ne znamo njihov smisao, zabeležiti svaku reč. Reč je o prostoru gde svako "slovo" ne odgovara glasu nego odgovara značenju, smislu cele jedne reči. Ta značenja stoje u nekim uzajamnim odnosima koji se mogu statistički izraziti – na primer, reč "ja" i reč "sam" su verovatnija kombinacija nego reči "ja" i "ti". Do višedimenzionalnog modela koji se danas koristi došli su 2013. godine Mikolov i saradnici koji su tada predstavili koncept ugnežđenih reči kroz model Word2Vec. Model je napravio revoluciju koja je omogućila potonji prodor u razvoju AI.

Da bi u ovom modelu upoznao sve te odnose među rečima, robot je treniran na ogromnim skupovima reči iz stvarnog jezika. Zato unapred poznaje statističke odnose između reprezentacija u ugnežđenom prostoru. No, kako bira pravu reč? Robot neprekidno brine o takozvanom ulaznom kontekstu, analizira prethodne reči i kontekst postavljenog pitanja, što su mu ulazni podaci na osnovu kojih formira raspodelu verovatnoća za sledeću reč u rečenici. Iz tako dobijene raspodele potom bira onu reč koja je najverovatnija.

"Modeli kao što je GPT-3 koriste duboke neuronske mreže i tehnike pre-treninga kako bi postigli visok nivo preciznosti u predviđanju sledećih reči", reći će sam ChatGPT o svom funkcionisanju. Istorija ovakvih modela jezika počela je 1954. godine kada je, na vrhuncu Hladnog rata u SAD, u okviru eksperimenta Georgetown-IBM razvijano mašinsko prevođenje sa ruskog jezika. Kad je par godina kasnije, 1956. Džon Makarti smislio kovanicu "veštačka inteligencija" definišući je kao "nauku i tehniku pravljenja inteligentnih mašina", očekivanja od robota su izgledala mnogo brže ostvariva. Šezdesetih godina mnogima postaje jasno da mehanički problemi deluju nerešivo – roboti nisu u stanju da hodaju, ali ni da "misle". Ovaj period skoro potpunog gašenja robotike se zbog toga često naziva "AI zima", po ugledu na "nuklearnu zimu".

Međutim, uporedo sa digitalizacijom, razvojem interneta i klasičnih računara, dolazi do sasvim novih prodora. Sa prodorom u oblasti električnih neuronskih mreža Marvina Minskog, razmišlja se o problemu "učenja" mašina. Reč je o modelu mreže koja simulira rad mozga i koja se može učiti tako što se kroz probe i popravke menjaju težine koje povezuju neurone u mreži. Uspesi u obučavanju veštačkih neuronskih mreža sa propagacijom i povratnom spregom, kao i razvoja faza logike i ekspertnih sistema, korak po korak iznova oživljavaju oblast veštačke inteligencije. Neuronske mreže se pokazuju kao jedno sasvim uspelo polje i sa obiljem mogućnosti privlače ogroman broj istraživača, a za modeliranje jezika se koriste takozvane rekurentne neuronske mreže.

U radu sa neuronskim mrežama i njihovom obučavanju bilo je ipak raznih problema, sve dok 1997. godine *Hochreiter* i *Schmidhuber* nisu predložili arhitekturu takozvane duge kratkoročne memorije (LSTM). Ova arhitektura je 2017. godine zamenjena kada su *Vaswani* i saradnici predstavili arhitekturu Transformera. To je razvijeno unutar Gugla, ali je dovelo da prave eksplozije i mnoge nove kompanije su počele da koriste Transformer kao osnovu za nove jezičke modele. Na ovoj arhitekturi biće zasnovan i ChatGPT. "Kada razgovaram s tobom, koristim se prirodnom jezikom i pokušavam konstruisati rečenice koje su jasne, razumljive i gramatički ispravne", kaže. U godinama koje dolaze, biće i drugih očekivanja. Naravno, uvek je tako u godinama koje dolaze. U godinama koje. U godinama. ¶

SLOBODAN BUBNJEVIĆ

Ne gubite vreme – pretplatite se.

Po ceni od samo 1000 dinara mesečno.

www.vreme.com/pretplata-internet

nedeljnik VREME

Svi njihovi ratovi

Imam neke poznanike, nekada smo bili i prijatelji, koji su u svoje vreme bili članovi Saveza komunista, pa DSS-a, pa sad SNS-a... Veliki broj ljudi nema nikakvu ideologiju, jedina ideologija im je vlast. A tu su i navijači te vlasti, pa još je Nušić pisao o tome, o podaničkom mentalitetu, i Domanović u svom „Vođi", Tito nam je bio ljubičica bela, pa Milošević, a sada ovaj. Slikao sam Bogdana Bogdanovića, kada je austrijski novinar pravio intervju sa njim, i Bogdanović je tada ispričao svoje viđenje pomenutih - Tito je bio Al Kapone, a Milošević je jajara sa Kalenićeve pijace. Posle izvesnog vremena jajara postaje bogotac. Neko je rekao da ga Vučić podseća na čovečiju ribicu. Od te čovečije ribice, metiljave, bledunjave, ma nikakve, on je sad postao kao neko i nešto, „tišina tamo", „ćuti", „vi lažete, nisam to nikad rekao"

Svedok, hroničar i umetnik Dragoljub Zamurović, po zanimanju arhitekta, po pozivu foto-reporter, izdao je dve foto-monografije koje čine celinu – *Sećam se* i *Sećam se 2* (ULUPUDS). Knjigu *Sećam se* čini 348 fotografija iz svih foto-reportaža i monografija koje je radio, praćene su tekstom o tome kako su nastajale i o onome što je iza fotografije, dok je *Sećam se 2* svojevrsna istorija Srbije od 1987. do 2023. iz Zamurovićevog ugla. Ako su u prvom delu lucidne i dirljive autobiografske crtice, onda je drugi deo nešto poput biografije Srbije iliti biografije svakog njenog čitaoca. Tu su sve *naše* pobune i ratovi, neuspele revolucije i sukobi, događaji koji su obeležili ovo društvo, danas uglavnom usmereno na zaborav.

Zamurović je dugo godina bio saradnik francuske agencije Gama (pod pseudonimom Art Zamur, a zahvaljujući Gami, njegove su fotografije objavljivane u više od 200 časopisa širom sveta), kojoj je slao sve svoje filmove, još nerazvijene. Kada je Gama zatvorena, njemu su vraćena dva sanduka, odnosno više od 20.000 slajdova napravljenih u periodu od oko dve decenije. Mahom otuda ove knjige, kao i izložba koja je nedavno održana u Kovinu, i koja će, čim se nađe prostor, biti održana i u Beogradu. Zamurović je čovek koji je video mnogo toga, a sačuvao ljudskost kao svedok događaja i vremena koji su toliko toga potamnili; ima jasan stav, ali taj stav nije navijački.

Pitam kada je poslednji put bio na protestu. Odgovara: "Sinoć, na protestu protiv krađe izbora", dodajući da sebe ne smatra učesnikom već više svedokom, što ga je i vodilo na razne krovove. "Pokušavam da budem, koliko je to moguće, objektivan, nekad vidim lepo, nekad ružno, ali ne žmurim ni na jedno ni na drugo", kaže.

A šta vidi sada u ovim izbornim, potom i postizbornim danima?

DRAGOLJUB ZAMUROVIĆ: Kada je bilo glasanje, čim smo čuli šta se dešava u Areni, Dobrila (supruga) i ja smo odmah otišli tamo. Sreli smo dve žene, prolaze tuda i Dobrila ih pita jesu li iz Bosne, odgovaraju da jesu, malo njih tri popričaju. Nismo mogli da im kažemo: "Hoćemo da vas slikamo kako kršite zakon". Saznamo da treba da idu do Zmajeve pumpe gde ih čeka autobus koji ih vraća nazad. Uputimo se tamo, nađemo autobus, stoji ispred pet, šest ljudi i vozač. Kaže da je tu poslom, dovezao je ljude do Arene i čeka ih. Onda saznajemo da je veliki broj autobusa kod Kvantaša, ali na ulazu stoji policija u civilu i ne dozvoljava nikome sa strane da priđe. Primetimo kod Tempa, prekoputa, još jedan autobus, razmenimo koju reč sa šoferom. Putnici sede unutra. Šofer nam kaže kako je sve to haos, ludnica, jedni su otišli tamo, drugi 'vamo, sigurno će se svi pogubiti, ali njega baš briga, on samo radi svoj posao. Hteli smo to na neki način da zabeležimo. A čim su počeli ovi protesti, odmah sam otišao da snimam, problem je samo što nisam imao gde da se popnem, pa sam doneo neke male merdevine. Imam u glavi ono Njegoševo "ko na brdo ak' i malo stoji više vidi no onaj pod brdom", pa se tako i ja penjem, makar na tri stepenika.

VREME: I kako vam sa te visine deluje energija ovih protesta?

Energija se povećava i smanjuje, sve zavisi od trenutne situacije. Prvog dana je bilo najviše ljudi, a ako je drugi dan osmišljen kao repriza, onda nema razloga da za reprizu bude veće interesovanje nego na premijeri. Ne želim da se mešam, ali smatram da ne bi trebalo praviti reprize već uvek smišljati nešto novo. Svakog dana – premijera. Čeka se neka iskra, možda će je upravo studenti doneti.

Prisustvovali ste raznim demonstracijama i okupljanjima, bilo onima koje je organizovala vlast bilo protivnici vlasti. Koji je prvi protest koji ste fotografisali?

Počeo sam da snimam 1987, tada sam krenuo da radim za Gamu, i prvo je bila antibirokratska revolucija. Na tim protestima – svakako da su bili organizovani, nijedan protest nije sam od sebe krenuo, a moje je mišljenje da je te organizovala služba – dovođeni su ljudi pre svega sa Kosova, ali i iz drugih mesta. Onda su išli od grada do grada, a program je bio sledeći: stizali bi sa četiri, pet različitih strana, te kolone – koje su se sve kretale ka centru gde bi se održavao miting – pozivale bi ljude "priđite nam, braćo", "svi smo mi sa Kosova"... Svi su imali napisane parole, fotografije, slike... U početku su te slike uglavnom bile iz istorije – *Kosovka Devojka*, *Seoba Srba* Paje Jovanovića, kralj Aleksandar, pa zastave, a bilo je mnogo i Titovih slika. Međutim, s vremenom, sve

i sve naše pobune

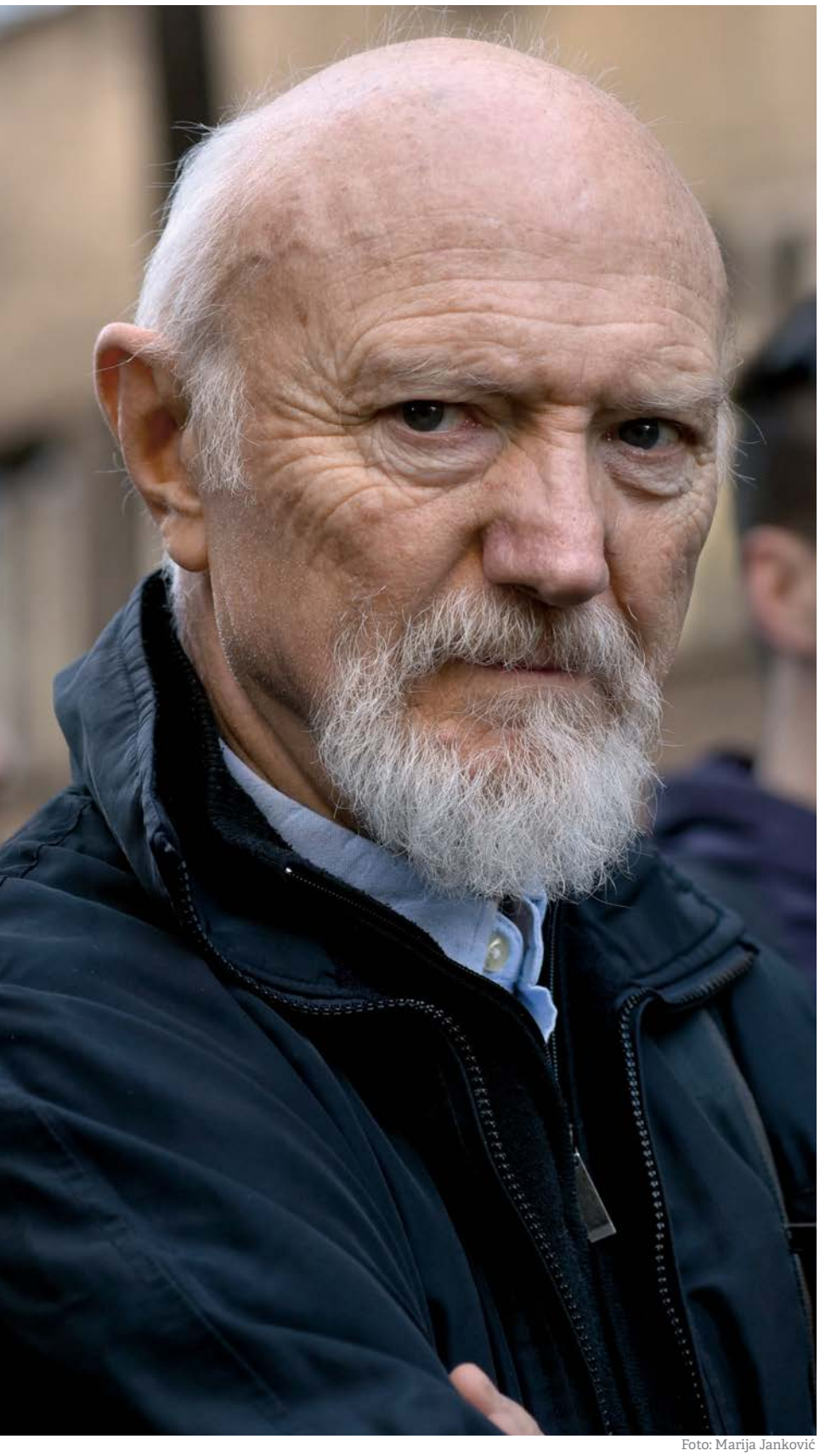

Foto: Marija Janković

je bilo manje Josipa Broza a sve više slika Slobodana Miloševića. Sećam se jednom, mislim da je to bilo u Sremskoj Mitrovici, bio je lep dan, počeo je skup, policije naizgled nigde. Ali u jednom trenutku se naoblačilo, počela da pada kiša i odjednom vidim gomilu ljudi sa istim kabanicama. Jasno, policija u civilu. A i tada sam se pentrao po raznim krovovima da bih uhvatio masu, ali sam se trudio da nađem i detalje koji mogu da ispričaju priču.

Sećam se još, Novi Sad, veliki miting, mnogo ljudi, gledam da to snimim iz raznih uglova i nađem se tako iza govornika. Tada je govorio Kertes, pored njega je stajao neko i čujem jasno, priča mu: "Sad ti kaži da si Mađar, pa se ne bojiš ni Srba ni Miloševića", a onda Kertes krene: "Ja kao Mađar..." Toliko o spontanosti.

Kada ste na protestima, ali i inače, koliko uspevate da se emotivno distancirate od onoga što se dešava oko vas?

Bilo šta da slikam, distanciran sam potpuno. Sećam se trenutka kada sam ušao u Vukovar, bilo je to prvog dana kada je ušla vojska, otišao sam u jedno dvorište gde je bilo stotinak leševa. Bili su to ljudi koji su izvučeni iz bolnice – svi su bili u pidžamama – i pobijeni. Nisam osećao ništa u tom trenutku, gledajući kroz aparat koncentrisao sam se na oštrinu, boje, kompoziciju, kao da je u pitanju scena iz filma, kao da su oni statisti. Ali kada sam se vratio kući i razvio to...

Morate da mislite na fotografiju, a ne na događaj da biste uopšte mogli da radite. Jer ja drugačije ne bih uspeo. Verujem da tako i hirurzi operišu.

Da li je bilo nečeg što niste mogli da fotografišete?

U Vukovaru, vojnik me je odveo do ubijene bebe prekrivene čaršavom. Pitao je: "Hoćete li da sklonim čaršav, da slikate?" Rekao sam "ne", jer bih se tako osećao kao učesnik.

Snimali ste mnogo po ratištu?

Da, gde god sam mogao. Kada je vojska otišla na hrvatski front, zvao me je direktor Game da pita da li bi otišao tamo, kazao mi je da će to trajati neko vreme, a te »

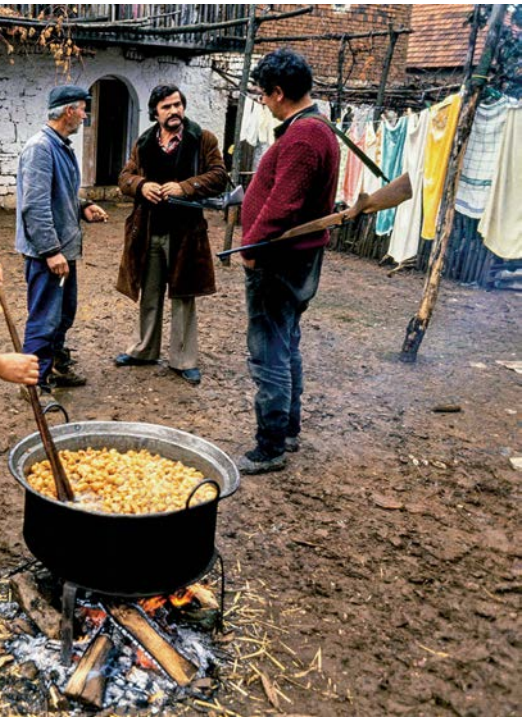
fotografije traži ceo svet. Ja sam bio ubeđen da će trajati dva, tri dana i rekao sam da u principu to ne volim da radim, da nisam ratni reporter, ali da ću otići. Bio sam prvo na frontu, slikao vojnike; kada je pao Vukovar, bio sam jedan od prvih novinara s ove strane koji je ušao tamo. Ono što sam video bilo je jezivo. Neposredno posle toga, početkom sledeće godine, počeo je rat u Bosni i tamo sam odlazio stalno. Nisam mogao da idem na stranu gde su bili Bošnjaci, već samo gde su Srbi i tu sam slikao sve što sam mogao – Bratunac, Istočna Bosna, Majevica, Srebrenica. Bio sam više puta u okolini Srebrenice. Jednom su pustili neku grčku ekipu i mene da se popnemo na brdo odakle se video deo Srebrenice, to sam i opisao u knjizi, i vojnik, koji je u to vreme bio sa nama, video je dole čoveka sa konjem koji ore njivu i rekao je: "Vidi kako provocira, sada ću da ga skinem". Drugi vojnik kaže: "Nemoj, tu su novinari". I tako je ipak pošteđen.

Jedan sagovornik mi je rekao da je rat intenziviran život, mnogo više se vidi i ono dobro u ljudima, ali ispliva i ono najgore.

Da, sećam se mnogo teških trenutaka, ali usled svega toga i onih pozitivnih... Baš u Srebrenici, povremeno su dolazili veliki kamioni UN, sa metalnom ogradom koja se spuštala da unutra uđu deca i onda se zatvarala. Pošto je tamo bilo mnogo dece a malo kamiona, roditelji su pokušavali da ubace što više dece, a onda su silom pritiskali tu ogradu kako bi je zatvorili. U svakom kamionu iz Srebrenice, kada bi se otvorio, bilo je puno dece sa polomljenim nogama, rukama, bilo je i mrtvih... I svi su bili zaista tužni kada bi ih videli.

Ali jednom je neka žena iz Bratunca prišla i rekla: "Zašto ih sad odmah ne pobijete sve, kada porastu, oni će doći i pobiće nas". Užasno je tome prisustvovati. Kada je Srebrenica pala, žene i deca koji su ostali autobusima su prevoženi za Tuzlu. Niste mogli da ih slikate, ali se desilo da se jedan autobus pokvario i onda sam ja slikao. Bilo je tu beba, dece od godinu-dve, i svi koji su prilazili – kako vojnici Vojske Republike Srpske tako i civili iz Bratunca i okoline – davali su tim ženama i deci sve što su mogli, mleko, sokove, hleb...

Mnogi ljudi koji su se poznavali nisu hteli da pucaju jedni na druge, bilo je dosta slučajeva da su jedni drugima pomagali. Inače, ja sam pisao o jednoj mladoj ženi koju sam upoznao kada je ubacivala mine u minobacač prema Srebrenici. Fotografisao sam je i tražili su mi iz Pariza da napravim reportažu o njoj. Našao

"SEĆAM SE 2": Demonstracije u Prištini 1998; Kosovo 1998; 9. mart 1991: studentski protesti 1992; 5. oktobar 2000; Zoran Đinđić s porodicom (sleva na desno)

sam je u Srbiji, razgovarali smo i ispostavilo se da je bila iz sela pored Srebrenice i jednog dana su ušli muslimani u selo, masovno su pobili ljude, neki su uspeli da pobegnu, među njima i ona sa svojim mužem i malim detetom. Nije prošlo mnogo kad je zarobljena muslimanska porodica sa puno dece. I onda su Srbi rekli da će odmah da ih sve streljaju. Ali ona je izašla i stala pred tu porodicu i kazala: "Ubijte mene".

Jeste li ušli u Srebrenicu nakon masakra?

Jesam. Inače, u to vreme sam čuo da je zapovednik Ratko Mladić posle svake pobede davao svojim borcima 24 sata da uđu u mesto koje je zauzeto, da svako uzme šta hoće, ali u Srebrenici koju je smatrao velikom pobedom, bilo je dozvoljeno 48 sati i niko od novinara nije smeo da uđe. A ja sam našao jednog čoveka, ranije sam se upoznao sa njim, Srbina koji je pobegao iz Srebrenice, bio je kino-operater, a bavio se i fotografijom, i pitao ga da li bi mogao da me prošvercuje. Onda su me on i još jedan čovek, koji je bio tamo neki rukovodilac, stavili u njihova kola i mi smo ušli u Srebrenicu. Bilo je strašno, leševi po ulicama... Znate, krv posle izvesnog vremena pocrni i ti leševi su bili naduveni i crni, a iz ušiju, nosa, očiju gmizali su beli crvi. Opet, i kada je sve najgore, nađete nešto... Sreli smo dvoje starih ljudi, starac je bio toliko iznemogao da nije mogao da stoji, a njegova žena nije htela da ide bez njega. Dvojica koji su me prevezli dali su im sve što su imali u kolima, hranu... Ne znam šta se desilo posle sa tim parom, da li su ubijeni ili su preživeli. Inače, jedan film mi je osvetljen tog dana. Video sam trojicu ljudi, vozili su kolica napunjena belom tehnikom i slikao sam ih, naravno. Bili su naoružani, tražili su odmah moj aparat, izvadio sam i dao im film.

Posle svega što ste videli, kakav je vaš odnos prema vojsci, ratovima?

I pre svega toga, oduvek sam bio čovek koji nije voleo vojsku, ratovanja, ubijanja. Jedva sam, silom, otišao u vojsku. Služio sam vojni rok u elitnoj kasarni gde je bilo 7000 vojnika, a glavni rukovodilac je bio Ratko Mladić dok je još bio komunista. Bila je to 1974. godina i moram da kažem da se rasulo i tada osećalo. Bilo je više laži nego istine. Sve vojnike su, čim dođu, testirali koliko mogu da urade zgibova, »

sklekova, koliko brzo trče sto metara. Takođe, testirali su ih na odlasku iz vojske. Pošto sam znao čoveka koji je to sve zapisivao, jasno mi je pokazao da su u 99 odsto slučajeva svi parametri bili bolji kada su dolazili u vojsku nego kada su iz nje odlazili. Ali onda je to lažno prikazivano – da su sporiji i lošiji na početku, a bolji na kraju. Koga su lagali? U nekom trenutku jedan političar je dolazio da obiđe kasarnu, a nama je naređeno da kupimo imalin i mažemo gume starih, propalih kamiona. Kada danas neko pomene kako treba vratiti obavezni vojni rok da mladi nešto nauče, ja kažem – tamo smo više zaboravljali nego što smo naučili.

Kada ste prvi put otišli na Kosovo?

Na Kosovo sam odlazio redovno, ali prvi put 1988, ostao sam dve nedelje, obišao mnoga mesta, slikao razne scene i događanja, što sam i opisao u knjizi. Prema meni su svi tada bili ljubazni, i Srbi, i Albanci, i Goranci, i Romi, ali su se međusobno stalno optuživali. Srbi su non-stop išli naoružani, nigde bez puške, uveče su išli na straže. Mnoge kuće su bile na prodaju, čak jedna cela ulica. Ispod jezera Gazivode – što je Vučić rekao da ne da, pa je dao – nalaze se srpski srednjovekovni manastiri i groblje koji su potopljeni i Srbi su to građenje veštačkog jezera već videli kao poništavanje svoje istorije, svog postojanja na tom prostoru.

Obilazio sam i Albance, velike porodice, i stolare koji su pravili kolevke za decu, a na svakoj je bio dvoglavi orao. Taj se sukob jasno video – sa jedne strane ulice šetaju Srbi, sa druge Albanci.

Bio sam i 1998. tamo kada je jedna grupa koju je predvodio Adem Jašari ubila policajce u patroli, pa su srpske vojne i policijske snage sa teškim naoružanjem tražile da se oni predaju ispred kuće Jašarija. Došlo je do pucnjave, stradalo je nekoliko policajaca, ali onda su srpske snage raznele celu kuću i poginulo je oko 50 ljudi, među njima žene i deca. Naravno da su bili izazvani, ali je sila bila prekomerna. Niste smeli da pričete sahrani, policija je blokirala čitav taj kraj, a ja sam bio sa svojim prijateljom, foto-reporterom Imre Sabom i išli smo sporednim putevima kako bismo uslikali tu sahranu. Bilo je nekoliko hiljada Albanaca tamo. Imre i ja smo se razišli, i utom meni prilazi grupa Albanaca i pita me ko sam. Naravno, kažem da sam iz Pariza, Art Zamur, traže pasoš, kažem da je u kolima, traže da idemo do kola i srećom, naiđe Imre, njega su poznavali odranije i verovali su mu. On shvati o čemu se radi, počne sa mnom odmah da priča na engleskom i da im objašnjava da sam njegov kolega iz Francuske. Tada mi je, što su mi kasnije i neki drugi potvrdili, spasao živu glavu.

A bio sam tamo i kada su došli Rusi – stižu ruski tenkovi, svi su oduševljeni, "dolaze Rusi da nas spasu", bacaju cveće, ljube se. Posle tri dana Rusi predaju aerodrom, odlaze i niko ih više nikada nije ni video ni čuo. Posle toga dolazi potpisivanje Kumanovskog sporazuma, odnosno kapitulacija, a Milošević proglašava pobedu. Stanovništvo masovno odlazi sa Kosova, na traktorima, kolima, odlazi vojska i policija. Neki su tužni što idu, neki srećni što su živi, neki pale svoja i albanska imanja, iza njih ostaju požari.

Neki od njih su među onima koje Milošević nije hteo da primi u Srbiji, dolazili su posle "Oluje", hteli su da uđu u Beograd, a on ih je slao na Kosovo. I ponovo su morali da beže. Gde god se ova vlast pojavi – pošto je to ista ona vlast i sada, samo je onda bila crveno-crna, sada je crno-crvena – gde god oni brane Srbe, tu više Srba nema. Ako oni ostanu, više Srba neće biti ni ovde.

Što nam je dobra uvertira da razgovaramo o demonstracijama. Za sve to vreme u Beogradu se održavaju različiti protesti i vi ste prisutni?

Da, posle onih protesta koje je organizovala vlast (antibirokratska revolucija), počinju protesti protiv vlasti. Jedan od prvih je bio takozvani Crni flor, desetine hiljada ljudi je prošlo Beogradom noseći dugačku crnu tkaninu, a na čelu je pisalo "za sve ubijene u ratovima". I to se, naravno, nije dopalo vlastima. Ali Beograd je u takvim trenucima pokazivao da neće da bude saučesnik zverstava iako je svima bilo jasno da mozak svega jeste u Beogradu.

Šta vam je od svih protesta devedesetih ostalo kao najupečatljivije?

Zima u Kolarčevoj, kordonom protiv kordona (studentski protesti 1996/97). Obično je do ponoći stajala policija i nije dozvoljavala studentima da krenu, a onda bi se u ponoć razišla i studenti bi prošetali. Sve do jednog dana kada je policija nastavila tu da stoji. I studenti se nisu pomerili. Sve je to trajalo i trajalo, stajali su jedni naspram drugih. Smišljani su razni performansi – baletani i balerine su plesali, poluobučeni na zimskim temperaturama; jednog dana su doneta velika ogledala okrenuta prema policiji da

"SEĆAM SE": Zima Ilustrovana politika; Fotomonografija *Vojvodina; Kubici*

poručuju: pogledajte na šta ličite, branite lopova; studenti su crtali po trotoarima...

Možete li da zamislite da sada iz večeri u veče ostaju ljudi na ulicama? Mislite li da će se to eventualno dogoditi?

Da bi se stvorila takva energija, mora, kao što sam rekao, da uvek bude nešto novo. Danas većinom vlast *daje ideju*, kao što je to sad učinila sa krađom izbora. A krađa izbora je uvek bilo, i na prošlim izborima, ali ne u ovolikom broju. Vlast se plaši da će bilo šta da izgubi jer im je jasno da ako nešto izgube, izgubiće sve. Počeće ovo njihovo da se urušava. Šešelj je jednom rekao da je Vučić, sve vreme dok je bio u SRS, proučavao medije, kako gospodariti njima i tu je najdalje i otišao. Naravno, nije baš toliko bistar da sve sam smisli, tu je veliki broj savetnika, dobro plaćenih našim parama. Mada mi se čini da ponekad pomisli da je pametniji od njih pa napravi grešku. Recimo, ja ne verujem da ga je neko savetovao da dovodi ljude iz Bosne u onolikom broju, ali on je smatrao da će mu i to proći. Postoji samo jedna stvar koja njega interesuje, a to je vlast, kako bi se on i njegovi enormno bogatili.

Inače, imam neke poznanike, nekada smo bili i prijatelji, koji su u svoje vreme bili članovi Saveza komunista, pa DSS-a, pa sad SNS-a... Veliki broj ljudi nema nikakvu ideologiju, jedina ideologija im je vlast. A tu su i navijači te vlasti, pa još je Nušić pisao o tome, o podaničkom mentalitetu, i Domanović u svom *Vođi*, Tito nam je bio ljubičica bela, pa Milošević, a sada ovaj. Slikao sam Bogdana Bogdanovića kada je austrijski novinar pravio intervju sa njim, i Bogdanović je tada ispričao svoje viđenje pomenutih – Tito je bio Al Kapone, a Milošević je jajara sa Kalenićeve pijace. Posle izvesnog vremena jajara postaje *bogotac*.

A gde je tu, po vama, Vučić?

Neko je rekao da ga Vučić podseća na čovečiju ribicu. Od te čovečije ribice, metiljave, bledunjave, ma nikakve, on je sad postao kao neko i nešto, "tišina tamo", "ćuti", "vi lažete, nisam to nikad rekao". A rekao je, i sto za jednog, i smejao se za onaj šoping u Milanu...

Dobro, i to bi trebalo da bude uloga medija, da podsećaju. Poput naslova vaše knjige.

Zato sve ovo i može da radi – zato što ima toliku vlast nad medijima. Pomenuo sam, vlast je proučila metode kako da vlada i vrlo je detaljna u tome. Recimo, od samog početka su na svim kioscima stavili na prvo mesto svoje medije, a ove druge zavlače negde iza, da odnekud vire. I to nije na jednom kiosku, niti je neki prodavac baš tako želeo, već je to očigledno naredba.

Kada sam 1979. godine počeo da radim u "Ilustrovanoj Politici", većina novinara se smatrala društveno-političkim radnicima, a naš urednik je svakog utorka odlazio u Komitet da, kako smo mi tad pričali, dobije svoje mišljenje. Bilo je i tada ozbiljnih novinara, u ogromnoj manjini, koji su istinu provlačili između redova. Ali ovi što se sada predstavljaju kao novinari su čisti propagandisti. Oni nisu mediji, i pored svojih nacionalnih frekvencija, već su portparoli vlasti. Ali je tu važno reći – ja sam prezadovoljan što mi imamo neke profesionalne medije, i elektronske i pisane. Neću da ih nazivam opozicionim jer oni to svakako nisu, već svoj posao rade profesionalno i prikazuju šta se zaista događa.

Kakav rasplet očekujete u narednom periodu? Iliti, očekujete li ikakav rasplet, možda neki boljitak?

Ili će se nastaviti kao do sada ili će sve krenuti u potpuno suprotnom smeru. Ovi na vlasti uvek prave tako veliki jaz između ljudi – onih koji imaju nešto i onih koji nemaju ništa, koji ih podržavaju i koji ne mogu da ih vide očima. Sada, između Srba u Srbiji i Srba u BiH, Srba u Srbiji i Srba u Crnoj Gori. Bez tog jaza ne mogu da žive. I vraćamo se na prethodno, drže se grčevito medija koji non-stop lažu i truju. I u tome je ogromna odgovornost RTS-a. Mnogi ljudi ovde i dalje bezrezervno veruju televiziji, a RTS je javni servis kome se veruje i koji ne prikazuje stvarnost. Znate šta sve ne mogu da vide gledaoci RTS-a? Ako bi RTS postao profesionalan samo godinu dana, verujem da bi stvari malo krenule nabolje. Naravno, da se ne zavaravamo, tolike godine nam je išlo nagore, neće odjednom biti bolje. Ali moramo polako da krenemo ka tom boljem, inače ćemo se skroz stropoštati na dno, jer svake godine je sve gore i gore.

Ja sam uvek bio i jesam protiv svake vlasti koja ne radi dobro, a do sada nisam video nijednu koja radi dobro. Samo neke rade gore. A ova... Ukratko, ova bi vlast bila najsrećnija da se ukinu sve partije sem njihove, sve televizije i novine koje pišu šta se zaista događa. A ja se nadam da im to neće uspeti. ¶

JELENA JORGAČEVIĆ

Sluh mi napreže

Piše: **Božo Koprivica**

Foto: Crnogorsko Narodno pozorište

Varja Đukić rano je prepoznala svoj dar i sve učinila da se taj talenat ostvari. Rano su, još u pionirima, počele pripreme. Balet i violina u muzičkoj školi "Vasa Pavić": *Vazdušna lađa i jarbol do neba bijeloga.* Nije slučajno počela da piše knjigu *San na javi* (Sibila, Podgorica, 2023) na Dan pobjede protiv fašizma – 9. maj 2022. Ovo je knjiga u znaku olimpijskog narcisa. Ali je taj olimpijski narcis opravdan jer ima apsolutno pokriće. Ili, a ko činja biti će najbolji. Najbolja, važan je Varji rod.

"Arhiviranje je osobina sa kojom sam odrasla. Vrijeme kao djetinjstvo. Djetinjstvo kao Jugoslavija. Od čina do čina, od kadra do kadra, od epizode do epizode: *Dokle pogled seže*". Rekla je Varja drugarici, gimnazijalki Valeriji, s kojom je igrala u *Ćelavoj pjevačici* da ide na glumu u Beograd. I znala je da će položiti iz prve: *O, nebo, bićeš moja nesanica.* Nije slučajno da je izabrala monolog Edgara iz *Kralja Lira*. Varja i Egar, rimuje se to: *Čuh da sam stavljen izvan zakona.../ Prkositi svim vjetrovima, svakoj nebeskoj nemilosti...*

Priliči za te godine i pjesma Dobriše Cesarića *Povratak*: *Pa ako i duša u tome trenutku svoje uho napne/ Sigurnim će glasom zaglušiti razum/ Sve što slutnja šapne.*

Varja je monolog Edgara vježbala plivajući na morskoj pučini. Kamernost kao Mediteran. Kao pozornica. Varja je polagala prijemni i na režiji. Ali je mudra Ognjenka Milićević rekla komisiji da je mladu Crnogorku već primila na studij glume.

Ova monografija ima obrise romana jer živi od nagovještaja. U soliteru na Gradskom trgu u Titogradu Varja je iz čista mira izgovorila: "Samo da ne bude rata, biću velika glumica". I desilo se i jedno i drugo, uprkos svemu i svačemu. Šta je presudno uticalo da Varja izabere glumu? *Noć tribada*, Atelje 212, gostovanje u Crnogorskom narodnom pozorištu. Petar Kralj u *Noći tribada* igrao je Strindberga. Mjesec dana poslije premijere prelistavao sam *Antologiju italijanske poezije* koju je sastavio Dante Mafija, crnogorskog nerva. I zastao kod pjesme Artura Onofrija. I otkrio način igre Petra Kralja. Danas, nakon 40 godina Varjine igre, vidim da ti sihovi bolje prepoznaju Varju Đukić: *Evo ga ritam neobuzdan u krvi/ Kad plavetnila bez prestanka grme/ I nema te boje što plamen ne biva/ Slepoočnice kad vrisnu./ Evo ga srce u divljoj pomami/ Da oblike bića na slobodu pusti./ Zanos da povrati u zanosu igre.*

Jovan Vava Hristić, u pozorištu, u književnosti ravan Janu Kotu, ovako piše o Petru Kralju u *Noći tribada*: "Umeo je da razluči šta bolest znači kao vizija, a šta kao svakodnevno ophođenje. Vidimo i genija kome bolest otvara nove svetove i malog infantilnog egoistu... To je čitava patografska studija. I ostaće mi dugo u sećanju kao jedna od najboljih uloga koju sam video".

Vidjela je to, na svoj način, i mlada Varja i zato je tako sigurno otišla na FDU. Te godine bila je prva i na spisku kandidata za upis na svetskoj književnosti. Na toj grupi, kao prvi i najbolji, diplomirao je Danilo Kiš kod Zevsa, profesora Vojislava Đurića.

Kao tinejdžerka bila je radoznala do bola, do bola i vidjela. U Titogradu je gledala hronike Dubrovačkih letnjih igara, Sterijinog pozorja, BITEF-a. Varja još pamti kraj Euripidove *Alkestide* Roberta Ćulija iz 1980. Ćuli je antičku dramu preveo na savremeni koncept. Apolon je Admetu vratio Alkestidu, nijemu, s one strane života. Tu scenu Varja je citirala kao omaž Alkestidi Gordane Kosanović. I stihovi iz Euripida: *A kakva kob me kobi vidiš Admete.../ Jer ništa od života nije draže baš.* Omaž Alkestidi, kao rima, javlja se u Varjinom tumačenju Žene u drami *Banović Strahinja* Borislava Mihailovića Mihiza. Reditelj Nikita Milivojević, Budva teatar, 1984. Gledao sam tu predstvu u Beogradu, u Ateljeu 212. Vi ste nastavljali turneju. Te noći rastali smo se ispred vašeg autobusa. Ne sjećam se šta sam ti rekao, ali volio bih da je to bilo: *Jezik je disanje tajno,* ili *U san se srce skriva* ili: *Uzmimo sad nas dvoje/ Kraljevski štap i krenimo put tišine.*

Bila je Varja u mladosti Hljestakov u *Revizoru*, Balerina u *Klaustrofobičnoj komediji.* Posle Žene došle su te čudesne uloge

jedro

Ovo je knjiga iskrenosti. Iskrenost ovoj autobiografiji daje sinkopirani džez ritam. Ritam kratkih rezova, ritam u kome nema suvišnih znakova. Ili, *blažena težina riječi*

Princeza Ksenija od Crne Gore (ta predstava utrla je put novoj crnogoskoj nezavisnosti), Hasanaginica, Ranjevska, Kraljica Ibi, Sara u *Nigdje nikog nemam*, Jele u *Ekvinociju*, Marta u *Ko se boji Virdžinije Vulf*, Majka u *Post scriptumu*, Marina Cvetajeva, Vislava Šimborska, Ksenija od Podgorice, pa knjeginja Milena u *Šćeri moja*, pa majka u *Krvavim svadbama*, pa Klara Zahansijan u *Posjeti stare dame*... Majka hrabrost kod Brehta, a ko će režirati, ti određuješ. Igrala je Varja klasiku (Čehov, Vilijams, Bond...) i drame savremenih pisaca. Zato i toliko traje, uspješno, na sceni. Zbog osjećanja ritma u vremenu i prostoru: *Nek se trenutka talog slije/ Ukras miline nek ništa ne skrije.* Ili: *U drhtanju list još traje.* Ili: *Ponovo se rađam iz vlastitog glasa/ Da riječju obnavljam onaj vječni minuli čas.*

Varja veli da sama bira predstavu i reditelja. Pa baš i surovo biraš: Nikola Vavić, Branko Stavrev, Nikita Milivojević, Eduard Miler, Egon Savin, Blagota Eraković, Branislav Mićunović, Ivica Kunčević, Slobo Milatović, Dino Mustafić, Radmila Vojvodić, Ana Vukotić, Aleksandar Morfov, Vuk Torbica. Varja Đukić posjeduje apsolutni sluh za scensko shvatanje biografije. Biografije i pozorišta: *Sluh mi oštar napreže jedro.* Tvoj stas je ples. Bilo da igra u Zetskom domu ili u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. U Crnogorskom narodnom pozorištu ili na livadi okruženoj zidinama u Starom Baru. Na Citadeli u Budvi ili na ulici u Lisabonu. Na morskoj plaveti ili na izvoru. Na vodopadu ili u bunaru. Na zrcalu ili ogledalu. Varja ima tu radost prepoznavanja, prepoznavanja i radovanja novom prostoru, novom horizontu. I radost igre sa partnerom. Ili uz Borhesov i Pjacolin *Tango*: *Ruke su mi date da pružam svakom obe/ Da ne zadržim nijednu/ Svom nesanicom te slušam žedno/ No moja nek se ruka s tvojom rukom/ No moja nek se reka s tvojom rekom/ Ne slije. Radosti moja,/ Dok s mukom ne stigne zora/ Zoru da ozari.*

Jedan od najboljih fragmenata u ovoj knjizi tiče se prostora u predstavi *Hasanaginica* (Ljubomir Simović, reditelj Branislav Mićunović, Barski ljetopis, 1995): "S desne strane su dvije terase – bašte podzidane kamenom jedna iznad druge; donja, niska uz ivicu puta do scene, poslužila je za scenu sa dva baštovana koje su igrali Milo Miranović i Bojan Dimitrijević. U prekrasnoj sceni dok kose travu, razgovaraju o ciklusima života, o smrti. Gornja terasa sa redom divljih smokava uz sami vrh zidina Tvrđave, pod jednom od njih sam od početka predstave i čekam šlagvort da izađem na svjetlo i siđem stepenicama. Pamtim to neopisvo stanje; ne liči na pripremu za izlazak na scenu u teatru. Dok stojim pod skrovitom krošnjom u mraku, zvjezdano nebo i mjesec su nad nama, scena je u svjetlu reflektora, dolje u podnožju kamenog stepeništa, jedva čujem glumce, Tačno kada treba prolomi se zvuk šargija i cijelu me obuhvati. Prvo se skupim od ogromne emocije koju muzika Zorana Hristića izaziva, odmah nakon toga me podigne i nosi da iskoračim u svijetlo".

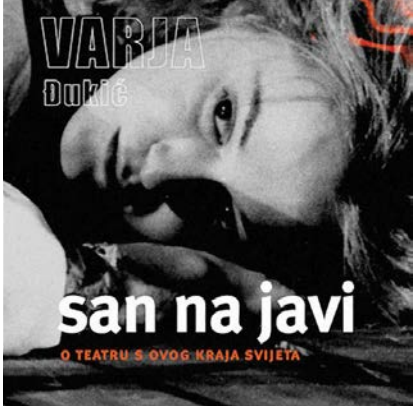
Ovaj je odlomak, snoliko, pročitala Ana Vučković na promociji u Narodnom crnogorskom pozorištu 7. decembra ove godine.

Partnerstvo ili vrsta *rastojanja dužine blažene*. Partnerstvo kao eros: *Jer nema otkrića lepšeg od srodstva*.

Otvarajući knjižaru "Karver" (*I najednom pronalazim novu stazu do vodopada.../ Dok moje tijelo leti iznad vode i duša napeta/ Poput tigra vreba na nešto/ A zatim skače u san...*), činilo se da je to Varjin otklon od pozorišta, odmor u žrvnju, u stihu, odmor u nesreći, u rimi. Al nije. Opsjednutost stihovima Marine Cvetajeve dovela je Varju do predstave o dječaku Andiju Samu, o dječaku Danilu Kišu, o porodičnom cirkusu. Do čudesne likovne, muzičke, plesne čarolije. Do predstave *Post scriptum* (adaptacija i režija Varja Đukić) koja je 2013. bila na BITEF-u u izboru Jovana Ćirlova i Borke Pavićević. U prologu Varja Đukić govori uvodni tekst iz Kišove pripovjesti *Enciklopedija mrtvih*. Junakinja ove priče zatočena u biblioteci, kao u kazamatu, prepisuje životopis svog oca iz velikog Lesksikona mrtvih. I to jest potraga za ocem. Ta bi predstava mogla biti fusnota Kišove *Enciklopedije mrtvih*. Ili, kako se rana pretvara u beskraj slepoočnice. Pa u igru. Rana i igra, kakva rima. Ili: Što veći teret, to lepši stav tela. Marina Cvetajeva dala je imprimatum Varji da uradi ovu predstavu. I kao presudnu indikaciju: *Ja sa svakim talasom vaskrsavam./ Živela pena/ Vesela pena/ Visoka pena morska.*

Morska pjena, ili ova je predstava dječiji crtež na srcu Eduarda Sama. Predstava o Kišovom djetinjstvu. Život, literatura. *I* je tu suvišno. Ovdje je zarez vječit kao smrt. Kao znak jednakosti. Vjetar Kišove melodije Varja je uglazbila sa video-artom, plesom. A tu još pomažu violine i Najdžel Kenedi... Bečka filharmonija, Jevrejski hor i Leonard Koen. I meštar od muzike Vjera Nikolić, kompozitor, dobri duh predstave.

Ovo je predstava o jednom danu porodice Sam, porodice Kiš. To je porodica strašnih usamljenika. Jer usamljenost je najviša istina. Usamljenost, kao usamljenost majke Marije (Varje Đukić), raspete između Eduarda i Andija Sama: Duž *slepoočnica smeteni se prsti lome*. A strah da ponornica krvi ne stigne sina Andija prelazi u melodiju crnogorske tužbalice. I majstorija Varje Đukić. »

Predstava kao zagrljaj ili nespretnost zagrljaja kao iskrenost. Kao neuhvatljivost i Šandor Petefi u prevodu Danila Kiša: Život kao senka hitroga oblaka/ U reci... ili: *Kao na zrcalu dah.* Zrcalu ili prozoru, to je pitanje. Prozor je ogledalo, kaže moj prijatelj pjesnik Jani Rico. Prozor je ogledalo s ružom. A u prozoru dječak s ružom u srcu. Andi, Andreas Sam. Ovo je predstava o stasu Danila Kiša. Jer poezija iz stasa polazi: *Kao čist sneg nad strukom vite zimske ruže.*

Ova je predstava učinila da se neka ruka dohvati neke Kišove knjige. Ili da se neka djevojčica kao Staša ili Ema, da neki dječaci Miki, Dejan, Balša, Vasilije zavole igru. Igru kao pozorište. Ta djeca su mene učila, kao starog uličara, šta je drskost i šta je stid. Naučili su me kako se britva pretvori u lastu i da je uže visoko kao kedar. Šta su djeca mogla da nauče od Danila Kiša? I Varje Đukić? Da se onome što radiš moraš posvetiti do kraja i konca. Do pjesme *Zalazak sunca*. Da je u svoj dar Kiš ucrtao i svoju smrt. Kao porodični grb: *Ako pišete o krvavom srcu, mastilo mora postati crveno. A tu nije više reč o uglu iz kojeg pada svetlost petrolejke na vaš rukopis.* Mogli su naučiti da ih iz bajke (sve su bajke nesrećne) može izbaviti samo ljubav. Jer ljubav ne prestaje, to je valcer smrti Marije i Eduarda Sama. Varje Đukić i Marjana Miloša.

Igra u prostoru zahtijeva fanatičnu fizičku spremnost. Energiju. Još vidim Varju kako kosilicom u sprinterskom ritmu kosi travu u predstavi *Ko se boji Virdžinije Vulf*. Ili opet u *Virdžiniji* kako kao troskokačica udara, više puta, u drvo nogom na sredini scene. Pa gledaj kakve Varja bira partnere: Ljiljanu Krstić, Miru Stupicu, Čeda Vukanovića, Draga Malovića, Boru Begovića, Dušicu Žegarac, Stojana Dečermića, Miodraga Krivokapića, Bekima Fehmijua, Radeta Šerbedžiju, Mirjanu Vukojičić, Baneta Popovića, Mila Miranovića, Predraga Ejdusa, Mihaila Janketića, Nikolu Ristanovskog, Borisa Isakovića, Metu Jovanovskog, Đurđiju Cvetić, Mladena Nelevića, Srđana Grahovca, Dragana Jovičića, Aljbana Ukaja, Dušana Kovačevića, Branku Petrić, Svetozara Cvetkovića, Mirka Vlahovića, Sloba Marunovića, Nadu Vukčević, Vanju Jovićević, Anu Vujošević, Dejana Ivanića, Anu Vukčević. I tako u nedogled do zavjereničke plemenitosti.

Nisam do danas vidio da je neko sa toliko vještine, vještine i strasti, strasti i bijesa, bijesa i ponosa baratao ledom na sceni. Kao ledi Varja Đukić u predstavi *Ko se boji Virdžinije Vulf*. Led i Varja. Led i vatra. I to u velikoj sceni, monologu koji počinje pričom o ocu, o mržnji prema ocu, a završava ljubavnom himnom za Džordža (Bane Popović). Kraj toga monologa pokazuje suštinu Martinog karaktera. Ona će uvijek da pređe crtu, da pomjeri granicu. To je poetika autodestruktivnosti: *Jednog dana, odnosno jedne noći, jedne pijane noći, ja ću to zaboraviti, onda ću mu slomiti kičmu ili ga izgubiti zauvjek*. Leda ima u Olbijevim didaskalijama i u Martinoj tiradi, u onoj strašnoj rečenici: *Oboje neprestano plačemo, a onda suze stavimo u frižider da se zamrznu.*

U razgovoru sa kliničkim psihologom Brankom Perišić saznajem da su ljudi koji boluju od sindroma nerođenog djeteta, djeteta od leda i snijega na rubu sumanutosti i normalnosti. To zamišljeno, nedosanjano dijete uz sav košmar, pijanstvo, mržnju, cinizam, histeriju, njihova je međusobna utjeha. Samo utjeha? Ne, ne, to je ljubav. Ljubav sve nadmaši.

Tri desetljeća, to je vrijeme klerofašizma, šovinizma, zločina, pljačke i primitivizma. Govoreći o tom sivilu, Varja je krenula iz kontra intonacije da slavi život, slavi pozorište, književnost, muziku, prijateljstvo, dostojanstveno. Čini to strpljivo *kao što čekaju rime vrsne.* I zato u ovoj monografiji, romanu, eseju, romanu-dijalogu ima majstorskih portreta: Ognjenke Milićević, Nikole Vavića, Mire Stupice, Sloba Milatovića, Ljuba Đurkovića, Mladena Lompara, Dina Mustafića, Radmile Vojvodić, Nikite Milivojevića, Dragana Nikolića, Milene Dravić, Ivice Kunčevića, Arpada Šilinga, Vuka Torbice... Portret roditeljskog stabla, portreti sinova Mihaila i Jakova. Portret Podgorice, portret Zagreba, portret Beograda, evropskog čudesnog, otvorenog grada 1980–1989. A onda u glavni grad Jugoslavije ulazi četnička bagra, počinje prevaga šovinizma, šovinističke bižuterije, klerofašizma, mržnje, falsifikat istorije: *Država zaudaraše na pokopan leš.*

Na prvom izletu u Pariz vidim Varju u Luvru ispred veličanstvene skulpture *Nike od Samotrake.* Hrli to poprsje sa nezadrživim elanom, stasom i ponosom prema pučini. Odustajem od antičke dimenzije priče ove skulpture. Danas to je simbol spontanosti, apsolutne iskrenosti, čistote. Varja Đukić kao crnogorska Nike od Samotrake. Ovo je knjiga iskrenosti. Iskrenost ovoj autobiografiji daje sinkopirani džez ritam. Ritam kratkih rezova, ritam u kome nema suvišnih znakova. Ili, *blažena težina riječi*. Poseban ritam daju fotografije, portreti Varje Đukić. Likovna povijest njenih uloga. Kaledioskop sa stotinu lica. Uzbudljiva mala istorija modernog teatra. Glumac obično ima svoj špic, svojih pet do deset godina, a onda ispadne iz ritma i ponešto otaljava na sceni. Varja, evo, punih 40 godina igra svoju igru, bez obzira na promjene modernog, i hajde, postmodernog pozorišta. To je talenat preuzimanja tonaliteta. Igrala je i sa Svetozarom Cvetkovićem (*Banović Strahinja)* i čudesnim dječakom Mikijem Radovićem (*Post scriptum*).

Stići će po dužini igranja Zvonimira Rogoza koga smo Danilo Kiš i ja gledali kako u 85. godini trči uz stepenice do Lovrijenca. Jer Varja može kazati: "Još ću živjeti na sceni, jer *sni su moji beskrajni*"... Evo, ide predstava sa Vitom Tauferom (*Ja sam ona koja nijesam,* po tekstu Mate Matišića) i mladom primadonom Anom Vukčević.

Svatko tko ima bogatu scensku biografiju dužan je da napiše knjigu. Varja je to učinila, to je njeno otkrovenje, psalm i palimpsest. Kao dar mladim glumcima. Kao *niti vremena*. Pomogao je Varji, uz veliku naklonost i osjećanje ritma, Aleksandar Milosavljević. Sagovornik. Varja ide u red najboljih jugoslovenskih glumica. A kakva je to družba: Milena Zupančič, Neda Spasojević, Milena Dravić, Gordana Kosanović, Dušica Žegarac, Neda Arnerić, Mira Furlan, Manca Košir, Ksenija Marinković, Mirjana Karanović, Jasna Đuričić, Anita Mančić, Nataša Šolak...

Varja je najbolja crnogorska glumica u istoriji crnogorskog pozorišta. I evo za kraj: Plovimo u ljubav, žeđamo se žeđi vječnih ljubavnika.

Ili: Živa sam. Uđem u *sopstvenu sobu* i ogledalo i prozor. Ako skočim kroz prozor, sebi ću pasti u zagrljaj. ¶

U susret XII parlamentarnim izborima u Kraljevini Koreti

Imao je Ozren bradu, kratku par dana,
ali kad je novu lutku napravio, obrijao mu je bradu.
Sad je malo više gospodin.
Marija će njega na sastanak zvati, telefonom,
ali da mnogo priča, neće mu to dati.
Nema ona vremena, mora da radi na fakultetu.

POPIS STANOVNIŠTVA,
serija događaja, Galerija SULUJ, Beograd, 2023.

Kraljevina Koreta je umetničko delo u kontinuiranom nastajanju. Nju čine politički procesi, njihovi akteri i imaginarni prostor njihovog odigravanja. Od 1991. godine Koreta prolazi kroz jedanaest izbornih ciklusa, kojima prethode kongresi političkih partija i ispitivanja javnog mnjenja.

Koreta je država čije je granice nacrtao pre 30 godina,
tada nije ni ličio na pravog gospodina.
Išli su na Ajderovac, to je jedno selo.
Put do njega je dug i nekako se stalno penje.
Rekao je da će crtati regije još samo nekoliko dana,
al' se nije ni držao on svog obećanja.
Kada je došao u drugo selo,
koje se zove Podastrana,
nastavio je da crta granice.
Nakon novog roka državi su pridodate regije ispod reke Slavne.

Raspisani su XII parlamentarni izbori u Kraljevini Koreti. Nakon XI parlamentarnih izbora Vlada nije formirana pošto niko nije uspeo da postigne koalicioni dogovor i obezbedi podršku većine od 106 poslanica i poslanika u parlamentu. Najbrojnija partija nakon XI parlamentarnih izbora je Savez socijaldemokratskih partija (SSDP) dr Marije Polek, doktorke elektrotehničkih nauka iz regije Kver, koja je osvojila 59 mandata, ali je zajedno sa dve republikanske partije imala 93 poslanička mesta. Drugoplasirana partija je Zajednica demokratskih partija (ZDP) aktuelnog predsednika X Vlade dr Svetolika Plesnika, doktora političkih nauka iz Nove regije Zapadnog Kvera, koja je osvojila 56 mandata. Ona u koaliciji sa monarhističkim partijama ima 97 poslaničkih mesta. Dr Mariji Polek je nedostajalo 13 poslaničkih mesta, a dr Svetoliku Plesniku 9 poslaničkih mesta da bi formirali Vladu. Zbog neodlučnosti Narodne partije PRAVDA (NPP) nekadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Ozrena Kodića, diplomiranog pravnika iz regiona – grada Otona, koja je osvojila 20 mandata, nije formirana XI Vlada Kraljevine Korete, a premijeru X Vlade Kraljevine Korete dr Svetoliku Plesniku prepušteno je da vrši vlast do novih parlamentarnih izbora.

Čudne je nove rezultate dobio
na važno mesto Ozren Kodić se probio.
Pa ko je sad Ozren Kodić,
pa kako sad i njega da spomene.
Moraće, šta drugo da radi, bio i je Ozren u ponekoj Vladi.
Kakva slučajnost, na početku priče ove i Ozren i Marija imaju lutke nove.
Misli da mu je starog Ozrena neko ukrao,
pa ko još krade političare?
Često on ne zna ni gde ostavlja stvari,
tako mu se izgubio i Ozren stari.
Dobro je što je odmah novog napravio.
Nekada su Marija i Ozren bili u partiji istoj,
a sad on mora da im sastanak zakazuje.

NPP je bila deo nekada jedinstvene Socijademokratske partije PRAVDA (SDPP) koju su pre II parlamentarnih izbora zajedno osnovali dr Marija Polek i Ozren Kodić. Od razjedinjenja pre IV parlamentarnih izbora, oni zastupaju različite političke stavove: dr Marija Polek je bliža republikancima, a Ozren Kodić monarhistima. NPP Ozrena Kodića nije beležila značajniji rezultat i do XI parlamentarnih izbora oni su u parlamentu bili zastupljeni sa jednim do tri poslanika. Ovo je njihov najbolji rezultat.

Imao je Ozren bradu, kratku par dana,
ali kad je novu lutku napravio, obrijao mu je bradu.
Sad je malo više gospodin.
Marija će njega na sastanak zvati, telefonom,
ali da mnogo priča, neće mu to dati.
Nema ona vremena, mora da radi na fakultetu.

Najbrojnija politička partija SSDP dr Marije Polek nije uspela da formira Vladu ne samo zbog neodlučnosti Ozrena Kodića, već i zbog odlučnosti političke partije Opšta građanska akcija NEZAVISNOST (OGAN) dr Stevana Ercega, doktora ekonomskih nauka iz regije Tiljarin, da ne učestvuje u Vladi u kojoj bi bila partija koja zagovara monarhistički tip uređenja. SSDP bi sa republikanskim partijama koje su izašle zajedno pod imenom DRUGA REPUBLIKA i sa NPP imala 104 poslanička mesta i nedostajala bi im podrška dva poslanika za formiranje Vlade.

Od V do XI parlamentarnih izbora SSDP je opoziciona partija, a nakon XI parlamentarnih izbora očekivalo se da će dr Marija Polek postati prva žena predsednica Vlade Kraljevine Korete. Jedan deo članstva podržava dr Mariju Polek i veruje da su na korak od pobede.

Kada mu je bilo 13, napravio je prve lutke.
Sekao je stare Nade, neke je imao a neke je morao od tetke da krade.
Među prvim lutkama bila je Marija Polek, selotejp se istopio, izbila su slova,
morala je da nastane onda lutka nova.
I kasnije je morao da menja neke druge lutke.

»

5 KUĆA 1 PUTA 1 PUTA 3,
video rad, Perjanički dom,
Centar za savremenu umjetnost
Crne Gore, Podgorica, 2018.

Pet nivoa PET razgovora
dr Marije Polek i dr Svetolika Plesnika,
izvođenje, Golubinci 2013.

Drugi deo članstva kandiduje predsednika I i II Vlade Republike Korete, Predsednika Republike Korete izabranog na III i IV predsedničkim izborima, i predsednika SSDP od III do IX partijskog kongresa Nemanju Nedića, diplomiranog ekonomistu iz regije Kraljičina zemlja Rt Konreti, za novog predsednika SSDP, smatrajući ga zaslužnim za veliki uspeh koalicije Reformsko-republikanski blok (RRB), koju je formirao i na čijem čelu je bio (148 poslanica i poslanika je podržalo formiranje IV Vlade Republike Korete). U slučaju da Nemanja Nedić ne postane po drugi put predsednik SSDP, deo članstva okupljen oko njega samostalno će nastupiti na XII parlamentarnim izborima pod imenom REFORMSKO-REPUBLIKANSKI BLOK (RRB), imenom nekada pobedničke koalicije koju su pored vladajućeg SSDP činili Liberalni savez (LS) i OGAN, i koja je državom vladala 4 izborna ciklusa.

Kongres njihov organizovan je stvarno davno,
kada mu je bilo 30 ravno, i 3.
Baš je čudno što novi još organizovan nije.
On želi da u partiju dođu neki novi ljudi
al' ne može baš toliko da odugovlači.
Neka ih već jednom napravi.
Kupio je na buvljaku, novobeogradskom, mnogo starih Glorija,
priprema za ovaj kongres ne može biti sporija.
Favorit je Marija, Nemanja je prati, ko će od njih dvoje na prvo mesto stati?

Izlaskom na izbore koalicije RRB, u državi bi se aktualizovao sukob po pitanju državnog uređenja koji je ublažen delovanjem najznačajnijih političkih partija. Partije koje i dalje insistiraju na republici sada su: jedan deo SSDP okupljen oko Nemanje Nedića, OGAN bivšeg predsednika parlamenta izabranog nakon I parlamentarnih izbora u Republici Koreti dr Stevana Ercega, i Nezavisna socijaldemokratska partija (NSDP) bivšeg predsednika III I IV Vlade Republike Korete Gorana Kovača, diplomiranog fizičara iz regije Tiljarin.

Kovaču je malo sitniju glavu pronašao
pa je i odelo manje morao da nađe.
Dobro je što su i glava i telo u profilu bili.
Iako Kovač nije čovek tela snažna, u državi postao je figura baš važna.
Sada hoće da napravi novi savez sa Nedićem.
A zašto ga ne napravi sa Marijom?
Pa ona je baš fina žena i divna je ova nova akt(n) tašna njena.

ZDP predsednika VIII, XI i X Vlade Kraljevine Korete dr Svetolika Plesnika samostalno izlazi na XII izbore.

Lutku Svetolika Plesnika od kako je napravio,
na čelo je vlade nekim čudom postavio.
Svetolikova glava je baš lepa
i odelo je dobro,
ali su ruke previše crvene.
Kaže da će menjati ruke.

Drugi kandidat za mesto predsednika ZDP, mr Dmitar Bojić, magistar filozofskih nauka iz regije Stari Stanski, najavljuje formiranje prve regionalne partije u Koreti, partije koja bi učestvovala na izborima u samo 4 regije koje zajedno čine Zajednicu regija Podnoslavlje. Politička partija Demokratski blok (DB) predsednika V i VI Vlade Republike Korete dr Sergeja Živkovića, doktora pravnih nauka iz regije Zeler, na XI parlamentarne izbore izašla je na listi ZDP, a nekada su bili deo koalicije DOGOVOR sa NPP i Narodnom slogom (NS). Nakon uspeha NPP, ponuđeno im je ponovno ujedinjenje u koaliciju DOGOVOR, pošto NPP nema dovoljno kandidata iako ima 20 poslaničkih mesta, dok je u DB stanje obrnuto i oni nisu zadovoljni brojem mandata koji im je namenjen sa zajedničke liste ZDP. Iz DB se pre XI parlamentarnih izbora izdvojila frakcija žena koja je formirala Samostalnu demokratsku listu – ženska prava (SDL), i na XI parlamentarne izbore SDL izlazi u koaliciji DRUGA republika. Njima je sada ponuđeno da budu deo koalicije DOGOVOR baš kao i NS, koja je na XI parlamentarne izbore izašla na listi najstarije monarhističke partije Nacionalni front (NF), pri čemu je NS pripao samo jedan mandat. U slučaju formiranja regionalne Zajednice demokratskih partija Podnoslavlja (ZDPP) i njihovog samostalnog izlaska na izbore, kao i samostalnog izlaska na izbore DB, početna pozicija vladajuće ZDP se ne bi značajno menjala. Od ukupno 56 mandata, ZDP-u bi ostalo 53.

Monarhističke partije ne izlaze zajedno na XII parlamentarne izbore. Nakon XI parlamentarnih izbora monarhistička partija sa najmanjim brojem poslaničkih mesta u parlamentu jeste Veliki narodni pokret (VNP). VNP je podeljen na tradicionalno krilo predsednika Srđana Preradovića, diplomiranog arhitekte i književnika iz regije Gornij, i na reformsko krilo Boška Filipovića, diplomiranog politikologa iz regije Donji Kver. Reformsko krilo Boška Filipovića na izbore izlazi na listi VNP, uz mogućnost pridruživanja drugoj političkoj listi (ZDP, NF, MOP, ali i koalicija DOGOVOR). Politička partija Monarhistički pokret (MOP) je zadovoljna prethodnom promenom ustava i formiranjem Gornjeg doma u kom je kraljici Ani Klarin, diplomiranoj politikološkinji iz regije Kraljičina zemlja Rt Konreti, zagarantovano jedno mesto od 21.

Na samom početku kraljica mu nije bila važna,
stavove njene zastupao je brat njenog muža (Ognjen Perović).
Iznenada, lutka se pojavila.
U novinama je pronašao glavu Sindi Kraford,
dodao joj haljinu dugu, belu.
Često on sad razmišlja se da li da je skrati celu.

Politička partija Nacionalni front (NF) koju je osnovao Ognjen Perović, diplomirani pravnik iz regije Kraljičina zemlja Rt Konreti, a čiji je predsednik mr Bojan Bodnar, magistar pravnih nauka iz regije Kver, predsednik IX i X Parlamenta Kraljevine Korete, sa osvojena 24 mandata samostalno izlazi na izbore kao partija koja se snažno protivi regionalizaciji Korete. Političkoj partiji NS, koja je na XI parlamentarne izbore izašla na njihovoj listi, NF i dalje nudi samo jedno zagarantovano mesto, što bi moglo dovesti do prekida saradnje između ove dve političke partije i izlasku NS na listi koalicije DOGOVOR. ¶

VOJISLAV KLAČAR

Velikom mraku treba dati malo svetlosti

"Voleo bih da moj lični pečat u filmovima jeste kombinacija panka i novinarstva. Ali, moram da kažem, ja još uvek učim i filmski jezik me sve više i više zanima. I sve sam više posvećen njemu. Nadam se da će u narednim filmovima to gledaoci moći da primete."

Njegovi dokumentarni filmovi na projekcijama doživljavaju ovacije. Stil mu je autentičan, prepoznat i od kritičara i od publike. Dobitnik je više domaćih i stranih priznanja, a za film *Enkel* bio je nominovan i za Najbolji evropski dokumentarni film na festivalu u Berlinu 2018. godine. U ovom dokumentarcu protagonist je unuk komandanta nacističkog logora, koji se suočava sa teškim porodičnim nasleđem. Pored ovoga, njegovi amblematski filmovi su i *Do daske* (priča o čoveku koji je doživeo javnu i sudsku stigmatizaciju za pedofiliju koja to nije bila), *Proces Sandžak* (u kojem tematizira torturu nad sandžačkim Bošnjacima tokom jugoslovenskih ratova) i, nedavno premijerno prikazan, *Mamula All Inclusive* (u kojem je pratio tranzicionu transformaciju nekadašnjeg koncentracionog logora u Boki – u monumentalni hotelski kompleks). Verovatno ćemo sledeće godine imati prilike da pogledamo i njegovu dokumentarnu viziju Novosadske racije, film na kojem već dugo radi.

Ime mu je Aleksandar Reljić, dugogodišnji je novinar i nekadašnji član novosadskog benda Generacija bez budućnosti. Iako to nije dobar manir, sa sagovornikom sam na "ti" jer se baš dugo znamo i bilo bi malo glupavo da međusobno persiramo. Rođen je 1974. u Beogradu, živeo je u Kotoru, a kao klinac je doperjao u Novi Sad. Prošle sedmice je u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine prikazan ciklus filmova Aleksandra Reljića, koji je pratio i razgovor sa autorom.

Za tebe kažu da se opsesivno vežeš za pojedine teme i ideje, i da si spreman da utrošiš ogromnu energiju i vreme kako bi ih filmski obradio i prezentovao. Možemo li identifikovati šta to tebe kao autora "trigeruje", privlači, drži te pod adrenalinom sve dok iz toga ne proizađe film sa sada već poznatim, atraktivnim stilom?

Kada pogledam unazad i pokušam da analiziram koje su to teme koje su me privukle i povukle – rekao bih da su to pre svega priče koje niko neće da ispriča. Posebno me ponesu one od kojih drugi strahuju. Recimo, film o Srđanu Šveljи. Primetio sam da su se ljudi plašili da o tom slučaju govore na bilo koji način, jer je proizvedena jeziva medijska i moralna panika, od koje su bezmalo svi zazirali. Kada se spomene reč "pedofilija", ljudi ustuknu. Mnogi su mi savetovali da se držim dalje od toga jer je stvar "vrlo delikatna". Pošto sam dobro poznavao slučaj, to me je posebno iritiralo i davalo mi energiju da istrajem i da o svemu tome nešto kažem filmskim jezikom.

Taj film govori o nepravdi kojoj su mnogi, kako kažeš, svedočili i okretali glavu. No, čini se da se zapravo svaki tvoj film na neki način bavi nepravdama. Da li je nepravda taj okidač?

Apsolutno. U Šveljinom slučaju, velikom nepravdom smatrao sam i to što su ljudi koji imaju senzibilitet da prepoznaju nepravdu i koji su čak mogli i da pomognu čoveku koji je prošao torturu i stigmatizaciju – okretali glavu. Ka filmu *Proces Sandžak*, koji obrađuje zločine nad Bošnjacima u Sandžaku tokom ratova devedesetih, vukla me je nepravda jer je sve to što »

se dešavalo zaboravljeno i namerno prikriveno. Kao da su svi hteli da se jezive priče sakriju, pa čak i međunarodna zajednica, koja nije ništa učinila da se zločini tipa "Sjeverin" i "Štrpci" valjano procesuiraju pred Haškim tribunalom. Niko nije odgovarao za to što su hiljade i hiljade ljudi prošli policijske i sudske torture, koje su u središtu mog filma.

Da, nepravda je nešto što me definitivno privlači, ona je glavni motiv svih mojih filmova. I film *Odbačeni* jeste priča o nepravdi. On govori o raseljenim Romima, Aškalijama i Egipćanima. Sa Kosova su proterani zbog svoje (nealbanske) etničke pripadnosti i stoga što su smatrani neprijateljima. A onda su došli ovde kod nas, gde ih opet skoro svi smatraju Albancima i, takođe, neprijateljima.

Da li se može reći da je specifičnost tvojih filmova, a možda i tajna njihovog uspeha, to što o velikim i teškim temama progovaraš iz vizure i jezikom tzv. običnog čoveka, pritom tragajući za neobičnim sagovornicima i neočekivanim uglovima?

Običan čovek me i interesuje, on je uvek u središtu mojih filmskih priča. Svojevremeno sam i u novinarstvo ušao verujući da tako mogu da se borim protiv velikih nepravdi koje su se činile malim ljudima, tu oko nas. Mislim, pre svega, na ratove na prostoru bivše Jugoslavije, koji su mi i vremenski i prostorno bili najbliži, ali me generalno interesuju svi ratovi i nepravde koje oni donose. Nikada nije onaj koji povede ratove njima ugrožen – već mali čovek. U tom pogledu su ratovi metafora i drugih kriznih situacija.

Kada je u centru filmske priče običan čovek, vi možete mnogo lakše da kod gledaoca pokrenete empatiju, a istovremeno da izbegnete patetiku. Stoga me možda najviše od svega interesuje fenomen borbe malog čoveka za pravdu, koji od nje ne odustaje čak i ako je svestan da nema šanse da pobedi.

Sa kojim dokumentaristima bi voleo da te upoređuju?

Moj dokumentarno-filmski izraz je proistekao više iz novinarstva nego iz filma. Još uvek sebe doživljavam pre svega kao novinara. Tako da su mi glavni uzori, ljudi od kojih sam najviše naučio – upravo novinari. Prekretnica u mom životu bio je rad u produkciji "Urbans", krajem devedesetih, gde sam učio televizijski žurnalizam. Upravo insistirajući na pričama o malim ljudima, Marina Fratucan me je nesvesno uvela u filmsku avanturu koja, evo, do danas traje. Sa druge strane, uvek me je privlačio žilnikovski pristup filmu.

Bio si panker, svirao u čuvenom bendu Generacija bez budućnosti, vodio podosta dinamičan život. I onda si se odjednom obreo u novinarstvu. Jednom prilikom si rekao da te je novinarstvo na neki način spaslo: da nije bilo njega, verovatno stvari ne bi išle u nekom sasvim dobrom pravcu. Pa, šta je to u novinarstvu lekovito i toliko privlačno?

Novinarstvo mi je pomoglo da kanališem ogromnu frustraciju koju sam osećao zbog društva u kojem živim i zbog – opet tih – nepravdi kojima smo bili okruženi. Pank je bio odraz bunta, a onda sam shvatio da se taj bunt možda učinkovitije može izraziti kroz novinarstvo. U početku svega toga i nisam bio potpuno svestan svega toga, ali mi se sada čini da je to bilo – to. Novinarstvo me je izlečilo, pre toga sam samo udarao glavom u mrtav ugao.

Da li se možda tajna uspeha tvojih filmova krije i u tome što si u njima na neki način spojio pank, pankerska iskustva, umetnost bunta i profesionalno novinarstvo?

Voleo bih da je to tako. Voleo bih da moj lični pečat u filmovima jeste kombinacija panka i novinarstva. Ali, moram da kažem, ja još uvek učim i filmski jezik me sve više i više zanima. I sve sam više posvećen njemu. Nadam se da će u narednim filmovima to gledaoci moći da primete.

Bilo bi u najmanju ruku nepristojno ne pomenuti i fantastične ljude sa kojima dugo sarađujem, koji takođe daju i ličnu i profesionalnu, možda i pankersku notu filmovima. Mihajlo Obrenov komponuje muziku za njih, tu je dugogodišnja saradnja sa Goranom Velemirom i Zlatkom Zlatkovićem, odnedavno je sa nama Ivana Pejak, sjajna montažerka, i drugi takođe važni ljudi. Oni su u potpunosti uključeni u ono što radimo, ideje se razmenjuju, neki od njih su bukvalno svojim idejama i zapažanjima uspevali da preokrenu tok filma.

Kako stvar stoji sa finansijama, kako pronalaziš novac za svoje projekte?

Naravno da određene teme imaju problem sa finansiranjem. Možda je, međutim, to i moja predrasuda, možda bih sa svakim projektom trebalo da zakucam na vrata Filmskog centra Srbije. Jer, moram da kažem da je ova institucija ozbiljan partner mojih filmova, da je otvorena i da moji projekti prolaze na njenim konkursima i čak su odlično ocenjeni. Od početka do danas, jedan od naših najvećih partnera jeste – Al Džazira Balkans. Ova televizija, pogotovo kada je reč o produkciji dokumentarnih filmova, ima ulogu koju bi trebalo da imaju javni medijski servisi, a nažalost nemaju ih, u celom regionu manje ili više. Da je sreće, javni medijski servisi bili bi koproducenti velikog broja kvalitetnih dokumentarnih filmova koji nastaju na ovim prostorima. I ovako dobra ponuda bila bi još bolja.

Na čemu trenutno radiš, čemu da se radujemo?

Trenutno radim na filmu o Novosadskoj raciji, koji će se zvati *Novosadsko sećanje*. Radim više od dve godine na njemu. Paralelno snimam i kratki film *Maratonac*. Postoje još dva projekta o kojima za sada ne bih govorio jer još nisu uobličeni.

Dobio si mnoge nagrade, pljušte pohvale sa svih strana. Hoćeš li da izdvojiš nešto?

Nedavno sam bio gost u privatnoj školi "Tvrđava", koja se nalazi u Podgrađu i vodi je moja drugarica iz vrtića. Dugo smo se dogovarali da dođem kod njih u goste, da đacima prikažemo film *Enkel* i o filmu razgovaramo sa njima. Ta deca su prethodno gledala film *Hitlerova deca* izraelskog reditelja Hanoha Zevija, koji se bavi sličnom temom i ima istog protagonistu. Klinci su mi posle projekcije rekli nešto neverovatno – da je moj film mnogo bolji od Zevijevog jer u sebi ima i pozitivnu notu. U celom mraku najvećeg zločina u istoriji čovečanstva, industrijskog uništavanja ljudskih života, oni su pronašli i tračak svetlosti. *Enkel* im se dopao jer je katarzičan i jer daje nadu. To je jedan od najvećih komplimenata koje sam ikada dobio. Ne zbog usporedbe sa Zevijevim filmom, naravno, već zbog te nade. Oni su zapravo procenili moj rad bolje nego neki drugi uključujući mene samog. Posle razgovora sa njima shvatio sam da sam se u svakom filmu trudio da u mraku ponudim i malo svetlosti. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

Foto: Roger Production

U njihovim cipelama

"Siromaštvo na decu ostavlja duboke posledice. Smatraju da su nevidljivi, nebitni, da ih niko ne primećuje i da ne zaslužuju ljubav. Za njih je muziciranje način da shvate da vrede, da mogu da postignu mnogo, čak mnogo više nego što su i sami očekivali" – Đurđa Papazoglu, direktorka programa "Muzika nade"

"Skoro sam doživela da devojčica Romkinja ne zna kad je rođena, ni tačan datum, ni godišnje doba. Sećam se tačno tog razgovora, pitali smo je kad je rođena, skroz se zbunila, rekla je da misli da tada pada sneg, ali nije bila sigurna. Zove se Monika", ispričala mi je jednom prilikom studentkinja psihologije. Činjenica je da izuzetno veliki procenat romske dece žive u porodicama koje nemaju stalno boravište, žive neuslovno u neformalnim naseljima i pripadaju kategoriji apsolutnog siromaštva – njihove porodice ne privređuju više od 12.000 dinara mesečno.

U zemunskoj OŠ "Branko Pešić", koju pohađaju romska deca, realizuje se projekat "Muzika nade", čiji je cilj socijalna inkluzija i razvoj dece kroz muziku. Ovo je jedinstven program u Srbiji, nastao u partnerstvu sa EI Sistema programom, koji je UNESCO proglasio za najbolji socijalno-inkluzivni program na svetu. Đurđa Papazoglu, izvršna i umetnička direktorka programa, pedagog i pijanistkinja, kaže da je kroz ovaj program prošlo više od 2.500 dece u jedanaest gradova Srbije. Program "Muzika nade" je pokrenula organizacija Music Art Project (MAP). Program je besplatan i nije selektivan u prijemu, samim tim je dostupan i deci iz ugroženih zajednica, naročito onoj koja su pogođena siromaštvom, bez roditeljskog staranja, deci samohranih roditelja, primaocima socijalne pomoći, interno raseljenim licima i migrantima.

"Deca sa kojom radimo u OŠ 'Branko Pešić' dolaze iz porodica interno raseljenih lica, koje se nisu snašle u talasu iseljenja sa Kosova. Te su porodice svoju sreću mahom tražile po evropskim državama iz kojih su redovno vraćane. Sve te traume njihova deca nose sa sobom, bez želja, iako su njihove potrebe tu. Samo ih ona više, vrlo često, ni ne pokazuju niti znaju da ih imaju", kaže Đurđa Papazoglu.

Toliko smo stigle da pričamo i direktorka me je uvela u učionicu gde su me čekale tri devojčice sa kahonima, udaračkim instrumentima iz Latinske Amerike: Mimoza Alija (13), Selma Sulja (11) i Valentina Trajković (15).

Valentina je najduže u programu i mentorski radi u udaračkoj sekciji sa mlađim učenicima te škole. Sve tri pevaju u horu, a sad hvataju ritam na perkusionističkim instrumentima. Kažu da bi volele da imaju više instrumenata, bila je tu i violina dok nastavnica muzike nije otišla na porodiljsko bolovanje. Valentina ide i na časove glume i mašta da postane pevačica i glumica. Mimoza kaže da im je lepo u muzičkoj radionici, da su kao mala porodica koju je spojila muzika. Možda su na početku bile malo uzdržane da govore za novine, nije dugo trajalo, raspričale su se gde su sve nastupale sa horom: u Narodnom pozorištu u operi "Deca" Milene Marković, gde pevaju četiri od sedamnaest songova, u Velikoj sali Kolarčeve zadužbine 2021. godine (to im je bilo najbolje, kako navode), u Dorćol placu...

U projektu ih je šezdesetak, uzrasta od 8 do 19 godina, ovi stariji su mentori, sastaju »

Foto: Roger Production

Foto: B. Vasić

LEPI TRENUCI NJIHOVIH ŽIVOTA: Učenici programa "Muzika nade"

se tri puta nedeljno. Razgovaraju na srpskom, romskom, albanskom, ponekad i na jezicima zemalja u kojima su boravili sa roditeljima u potrazi za hlebom. Od 2021. godine sa njima radi Aleksandar Radulović, perkusionista Beogradske filharmonije, koji ih uči tehnikama i ritmovima na instrumentima poput konga, kahona, daira i šejkera. U saradnji sa Radulovićem, starija grupa je komponovala pesmu "Đulijan". Profesorka Radmila Knežević, čelistkinja, uči ih pevanju i notama. Kaže da su deca sama pisala tekst na muziku po svom izboru i to je bila pesma *Shape of You* Eda Širana. Nazvali su je "Pesma o ljubavi", a zvuči kao neka vrsta himne na tarabukama, kombinacija balkanske etno muzike i latino ritmova.

Na sceni u sali postavljeno je desetak kahona i deca su polako pristizala i sedala uz instrumente. Ritam su davali stariji mentor Aleksandar Trajković i Đurđa Papazoglu. "Škola je njihovo utočište u kojem ih požrtvovano pedagozi i nastavnici muzike uče da ojačaju ne samo svoja znanja, već i odnos prema svetu. Tačnije da se otvore, poveruju u saradnju, nauče da jasno komuniciraju svoje potrebe i poveruju da su jednaki. Jer oni, iako bi trebalo da to jesu, stalno su demantovani", objašnjava direktorka programa.

Program "Muzika nade" organizuje saradnju dece sa okolnim školama, i muzičkim i osnovnim, da bi razvili odnos jedni prema drugima. "Ideja je da se integracija odigra postupno jer prebrzo ubacivanje dece u sistem koji ne pruža dobrodošlicu ne daje održive rezultate. Ta deca se ponovo vrate ulici ne verujući u školu koja bi trebalo da im je mesto koje ih osnažuje. A ne veruju ni njihovi roditelji, jer su i sami bez završenih škola iz kategorije nekvalifikovane radne snage."

Program zajedno sa školom ima zadatak da preko deteta izgradi i čvrstu vezu sa porodicom menjajući na taj način njene navike. "Na primer, da koliko god je to moguće odagna ideju o ugovorenim dečjim brakovima, ne osuđujući, ali opet insistirajući na dečjim pravima i neprihvatljivosti takve prakse. Tako da se, kad je to slučaj sa maloletnom decom ispod 16 godina, roditeljima jasno stavi do znanja, pored edukacije i dece i roditelja, da će se uključiti sva raspoloživa sredstva da se taj brak spreči. Neretko roditelji, majke koje prate malu decu u školu i same ostaju na časovima budući da je 'Branko Pešić' po svom osnivanju bila i ostala škola za odrasle, kroz program 'Druga šansa', koja je od dolaska raseljenih lica sa Kosova postala i osnovna škola za svu nesnađenu decu. 'Muzika nade' pomaže deci da odu korak dalje, koji ih izvlači iz apatije i depresije. Uči ih saradnji, budi inventivnost, muzikom im pomaže da se oslobode od mnogobrojnih trauma koje su uskladištene u njihovim malim telima. Zbog tih istih trauma se teže koncentrišu i teže postojano uče."

DA SE OTRGNU I UKLOPE

Ivana Radojević, stručni saradnik i psihoterapeut u programu kaže da rad sa učenicima, čije porodične i životne priče liče na one o kojima bi neko poželeo da napiše knjigu ili scenario za film, traži na prvom mestu veliko strpljenje, prihvatanje i, naravno, poverenje. Stoga, često nije od velike važnosti koje je neko struke. I psiholog i pedagog i defektolog i nastavnik čine vrlo slične stvari u kontaktu sa njima: mogu da podnesu i da se nose sa njihovim najrazličitijim izjavama, mislima, osećanjima i događajima, kao i intenzitetom istih. "Olakšavajuća okolnost je i ta što ih ne ocenjuju i ne borave u učionici, pa su mladi spremniji da se povežu sa nama. Učenici vole da dolaze na razgovore u četiri oka, a mi volimo kada oni imaju poverenja u nas. Problemi sa kojima se najčešće srećemo vezani su za rešavanje konflikata, najpre sa roditeljima, a onda i sa drugima. Tu su i unutrašnji konflikti koji postoje između potrebe da zadovolje zahteve tradicije, odnosno potrebe roditelja, i potrebe da se otrgnu i uklope u savremene društvene tokove koji se suprotstavljaju tradiciji. Problemi zbog kojih su pod stresom u vezi su sa njihovim nedovoljno zrelim strukturama ličnosti i nepovoljnim uslovima života, nasleđenim stilovima ponašanja i kulturološkim razlikama. Skloni su defanzivnom ponašanju i sirovom pražnjenju emocija kao načinima kojima rešavaju

sukobe. Strahuju od osude, odbacivanja, poniženja i kazne", smatra psihoterapeut Ivana Radojević.

Dodaje da je za napredak romske dece ključno kontinuirano ohrabrivanje kroz školovanje i tokom života. "Ohrabrivanje ima više faza, koje se kreću od stvaranja bliske veze, iskrene zainteresovanosti za dete, praćenja ponašanja, planiranja aktivnosti, odvijanja aktivnosti kroz pokušaje i greške, disciplinovano susretanje sa detetom, rad sa njegovim okruženjem, pažljivim sprovođenjem pohvala i nagrada, preispitivanjem motiva, ciljeva i metoda rada i pažljivim nuđenjem saveta i sugestija." Prema njenim rečima, roditelji brzo steknu poverenje i prepoznaju dobronamernost, ali to nekad poprimi dimenzije prepuštanja velikog dela svoje odgovornosti na škole, oslobađajući sebe od stresa, angažovanja i obaveza. "Tada smo prinuđeni da prihvatimo stanje stvari koje govori o njihovoj nespremnosti i manjem kapacitetu za saradnju i promenu, a mi odradimo ono što možemo: usmeravamo, bodrimo, saosećamo i slavimo male i velike uspehe, kako njihove, tako i naše."

SVEST O SEBI I PROSTORU U KOJEM SE NALAZE

Metodologija pevanja je usaglašena sa evropski poznatim pedagozima i institucijama, kao što je metoda dirigenta Hora bečkih dečaka Geralda Wirtha ili perkusionista sa univerziteta u Španiji. Program je u školi razvio prvobitno perkusionistički ansambl i vođen je iskusnom palicom Aleksandra Radulovića, perkusioniste Beogradske filharmonije. Pored perkusija, deca uče i muzičku pismenost i hor. "Želja nam je da škola ima svoj orkestar i ustanovi saradnju sa drugom beogradskom decom koja u Zemunu i Beogradu muziciraju. Takva saradnja se ostvarivala kroz letnje kampove (2021) u okviru evropskog projekta 'Sutra počinje danas', ali i kroz manje inicijative izuzetnih profesora drugih beogradskih muzičkih škola", kaže direktorka programa.

Radmila Knežević, čelistkinja, priključila se programu pre nekoliko meseci i pored muzike, uči decu redovnosti, upornosti, strpljivosti i preuzimanju odgovornosti. "Deci govorim da ne mogu odmah da skoče šest metara uvis kao Sergej Bupka, da moraju da nauče da budu svesni sebe i prostora u kojem se nalaze." Ako im ne ide od starta, nastavlja učiteljica muzike, obuzima ih osećaj sramote i apriori su protiv. Ali, kako što se videlo na sceni gde su grupno svirali, dete koje bi reklo da ne ume da svira, uz malo ohrabrenja i podrške, selo je za instrument i uhvatilo ritam nakon nekoliko pokušaja.

Direktorka programa naglašava kako je važno da zajednica proba da se stavi u "njihove cipele" i zamisli posledice koje imaju deca čiji roditelji žive pod permanentnim stresom finansijske neizvesnosti, koji zbog toga nisu u mogućnosti da zadovolje njihove emotivne potrebe. Oni žive u stanju stalne odbačenosti koja je pored činjenice da su siromašni, pojačana i njihovom bojom kože. "Siromaštvo na decu ostavlja duboke posledice. Smatraju da su nevidljivi, nebitni, da ih niko ne primećuje i da ne zaslužuju ljubav. Za njih je muziciranje način da shvate da vrede, da mogu da postignu mnogo, čak mnogo više nego što su i sami očekivali." ¶

BILJANA VASIĆ

Kako naplatiti zaostale alimentacije

KATARINA TOSKIĆ

advokatica Komiteta pravnika za ljudska prava – Jukom

Bez sumnje, proces naplate u postupku izvršenja često može biti izazovan i nepredvidiv, ali zbog suštinske važnosti prava deteta na izdržavanje ipak mu treba pružiti priliku. Tim pre ako uzmemo u obzir da dete kao poverilac u ovom postupku treba biti oslobođeno troškova, pa je u tom smislu olakšano i većini dostupno da makar pokušaju

Zaostale alimentacije – novčane iznose na ime zakonskog izdržavanja zajedničkog deteta koji nisu uplaćivani – možete naplatiti pre svega u postupku izvršenja. Ovaj postupak je predviđen da bi se, u situacijama kada neko ne postupi po presudi suda, ta odluka sprovela prinudno. U ovom tekstu objasnićemo kako se pokreće postupak izvršenja kada se presudom utvrđeni novčani iznosi (ili određeni procenat plate) ne uplaćuje redovno na vaš račun.

Ovo je situacija koja podrazumeva da je presudom suda odlučeno da jedan roditelj vrši samostalno roditeljsko pravo, dok je drugi roditelj obavezan da uplaćuje mesečne iznose u svrhu izdržavanja deteta. Kao što je to već objašnjeno u tekstu pod nazivom , nekada se dešava da roditelj koji ima obavezu da uplaćuje mesečne iznose to smatra nepravednim, sam određuje iznos koji će uplatiti, kada će uplatiti i slično.

PRESUDA KAO DOKAZ

Uslov da bi se tražilo prinudno izvršenje jeste da je presuda pravnosnažna i izvršna, što znači da je postupak završen (da žalba nije uložena ili da je po njoj već odlučeno) i da je protekao rok za dobrovoljno izvršenje obaveze. Svakako, na pisarnici suda koji je doneo odluku možete proveriti da li je vaša presuda izvršna – podobna da se povodom nje pokrene postupak izvršenja.

Pre podnošenja predloga potrebno je pribaviti i dokaz o uplatama za period koji utužujete, odnosno izvod sa vašeg računa iz banke na kome se vide iznosi koji su uplaćivani, ako isti postoje.

Postupak prinudne naplate pokreće se podnošenjem Predloga za izvršenje sudu koji odlučuje da li je isti osnovan, pa donosi Rešenje o izvršenju na koje se dalje roditelj-dužnik, koji ima obavezu da uplaćuje mesečne iznose za izdržavanje detata, izjašnjava i eventualno ga osporava. Iako sud odlučuje o vašem Predlogu da se pokrene prinudna naplata, sam postupak izvršenja sprovodi Javni izvršitelj, te je potrebno već u samom Predlogu naznačiti podatke izvršitelja koga sami izaberete.

Iako Zakon predviđa da ste u ovom postupku oslobođeni takse, odnosno dete kao izdržavano lice, savet je da uvek u Predlogu koji upućujete sudu stoji napomena da tražite od suda da vas oslobodi plaćanja troškova. U tom slučaju, osim što ne plaćate taksu na podneti predlog, nećete morati da snosite ni troškove izvršitelja koje po pravilu prvo snosi roditelj-poverilac, pa tek po sprovedenom postupku izvršenja roditelj-dužnik.

Prilikom pisanja predloga, a čiji vizuelni primer možete naći u Vodiču , obavezno je da se naznače lični podaci kako deteta, tako i vaši kao zakonskog zastupnika, i podaci drugog roditelja. Neophodni podaci za svako navedeno lice su: ime i prezime, adresa prebivališta i JMBG.

Osim navedenog, u Predlogu je bitno napisati šta je Presudom odlučeno i priložiti istu kao dokaz. Zatim je potrebno navesti da li je bilo uplata, kada i koliki su iznosi uplaćivani, te priložiti kao dokaz izvod iz banke na kome se vide ove tvrdnje. Na kraju, od suda se traži da donese Rešenje o izvršenju koje glasi na konkretan iznos (iznos koji duguje roditelj-dužnik). Napominjemo da kamatu na neuplaćivane iznose takođe možete tražiti, ali samo ukoliko je kamata dosuđena u presudi uz određivanje mesečnog iznosa. Ako u postupku pred sudom, kada se odlučivalo o iznosu alimentacije, kamatu niste tražili ili iz drugog razloga nije uneta u odluku (izreku) presude, ni u izvršnom postupku neće biti odobrena od strane suda.

ZAPOSLENOST KAO USLOV

Interesantna je situacija kada Presuda glasi na procenat plate, a vi niste sigurni da li je iznos koji je dužnik uplaćivao jednak određenom procentu, odnosno kad niste sigurni kolika su njegova primanja. Pitate se da li su možda povećana ili da li je roditelj-dužnik krajem decembra na ime zarade primio uvećan iznos, koji se ponekad naziva i trinaesta plata. U toj situaciji, potrebno je da od dužnikovog poslodavca zatražite da dostavi podatke o visini zarade i drugih stalnih novčanih primanja. Da biste u tome uspeli, potrebno je da se u pisanoj formi obratite poslodavcu i pozovete na član 31 stav 5. i 7. Zakona o izvršenju i obezbeđenju, kao i da naznačite da su vam traženi podaci potrebni radi pokretanja izvršnog postupka. U tom slučaju, poslodavac je dužan da vam dostavi tražene informacije u roku od 8 dana počev od dana kada je vaš zahtev primio. Tako ćete znati da li su iznosi

Foto: Miloš Milivojević/ Tanjug

■ Krivična prijava je delotvorna tek kada je roditelj-dužnik izbegavao plaćanje alkimentacije "sklanjanjem imovine"

koji su vam uplaćivani potpuni ili ćete u Predlogu tražiti da se uplati iznos kao razlika do visine iznosa koji je trebalo da bude uplaćivan.

Iako pojednostavljen i relativno brz, postupak izvršenja zahteva vreme, prikupljanje dokumentacije, a poželjno je i konsultovanje sa advokatom, što podrazumeva i finansijski izdatak. Nameću se pitanja, ukoliko se i naplate zaostala potraživanja, da li je potrebno podnositi i ubuduće nove predloge za svaku uplatu koja izostane, da li to zahteva ponovno pokretanje postupka i koliko često? Da li je potrebno podnositi novi Predlog za izvršenje posle svake delimične ili neizvršene uplate?

Ukoliko se iz vaše situacije vidi da lice neko vreme zanemaruje svoju obavezu mesečne uplate na ime izdržavanja deteta ili to radi proizvoljno (na primer, uplaćuje 8.000 dinara iako presuda glasi na 12.000) i slično, možete, pored svega navedenog, u Predlogu za izvršenje zahtevati i da se buduće uplate izvršavaju prinudno. Da pojasnimo. Pored iznosa koji jedan roditelj duguje, u Predlogu se od suda zahteva i da se odredi izvršenje plenidbom zarade tako što će sud naložiti poslodavcu da deo zarade roditelja-dužnika isplaćuje direktno drugom roditelju-poveriocu, u iznosu koji odgovara onom utvrđenom presudom. Naravno, uslov za ovaj način izvršenja jeste da je roditelj-dužnik zaposlen.

PROBLEMI SA IMOVINOM

Na kraju, bitno je pomenuti da je ovaj postupak brz i delotvoran samo ukoliko roditelj-dužnik ima imovinu. Pod time se podrazumeva da ima redovna primanja ili novac na računu, odnosno pokretnu ili nepokretnu imovinu na svoje ime (automobil, vikendicu, plac, stan i slično). Kada je ovaj uslov ispunjen, vrlo brzo neisplaćeni iznosi naći će se na vašem računu. Međutim, ukoliko izvršitelj prilikom sprovođenja izvršenja ne može da nađe imovinu roditelja-dužnika, obustaviće ovaj postupak makar do trenutka do kada se imovinsko stanje ne promeni. U tom slučaju, kao jedina mogućnost ostaje krivična prijava, delotvorna tek u onim situacijama kada roditelj-dužnik ima imovinu iz koje može isplatiti zaostale alimentacije, a to je u izvršnom postupku izbegavao "sklanjanjem imovine" (auto se vodi na ime nekog drugog, platu prima na ruke, firma u realnom vlasništvu roditelja-dužnika vodi se na drugo lice i sl.).

Bez sumnje, proces naplate u postupku izvršenja često može biti izazovan i nepredvidiv, ali zbog suštinske važnosti prava deteta na izdržavanje ipak mu treba pružiti priliku. Tim pre ako uzmemo u obzir da dete kao poverilac u ovom postupku treba biti oslobođeno troškova, pa je u tom smislu olakšano i većini dostupno da makar pokušaju. ¶

NOVOGODIŠNJE DILEME

ALEKSANDAR ZOGRAF.

S OBZIROM DA JE TEŠKO ZAMISLITI NOVU GODINU BEZ **DEDA MRAZA**, U TOJ ULOZI MOŽE DA SE POJAVI KOGOD, ČAK NIJE NEOPHODNO DA MASKA BUDE NAROČITO UBEDLJIVA. **VOJKAN MILOŠEV** IZ VRŠCA IMAO JE MAMU ZA DEDA MRAZA, I NIJE SE NAROČITO ŽALIO ZBOG TOGA.

NA BUVLJOJ PIJACI SAM USPEO DA PRONAĐEM JOŠ JEDNU FOTOGRAFIJU NA KOJOJ JE ŽENA U ULOZI DEDA MRAZA, ZAJEDNO SA ZADOVOLJNOM RODBINOM.

ZAPRAVO, NOVOGODIŠNJU MASKARADU NE UPRAŽNJAVAJU ISKLJUČIVO ODRASLI. ČAK I DECA ZNAJU DA POZIRAJU PREOBUČENA U LOŠE SKROJENE KOSTIME...

NAJBURNIJU REAKCIJU SAM MOGAO DA DETEKTUJEM NA LICU DETETA KOJEG JE ZGRABIO DEDICA KOJI DELUJE PRILIČNO ZASTRAŠUJUĆE PO BILO KAKVIM STANDARDIMA...

MEĐUTIM, ČEMU TA ŠARADA? MOŽE NOVA GODINA DA BUDE PROSLAVLJENA I SKROMNO, UZ SVEGA JEDAN ŠARENI UKRAŠĆIĆ KOJI VISI SA PLAFONA...

Mostovi na Seni

Na toku Sene kroz Pariz ima 37 mostova.

Najstariji most prekoračio je Senu 1607. godine. A kako je jednom i on bio nov, još ga zovu Novi, Pon Nef. Mogli su ga davno srušiti, ali nisu – ima gradova gde se to ne radi.

Foto: D. Jakovljević

Najlepšim se smatra Aleksandrov, za moj ukus previše kitnjast. Otvoren je za Svetsku izložbu 1900, a u ime francusko-ruskog prijateljstva, nosi ime cara Aleksandra III. Kamen-temeljac položio je njegov sin Nikolaj II poslužiši se zlatnom mistrijom – ako je verovati Makinu i *Francuskom zaveštanju.*

Odavde krećem ka glavnom cilju moje "turneje", mostu Mirabo. Prvi na mom putu je Most invalida, gde se neću dugo zadržati jer naredni, Alma, traži više vremena. Želim da vidim skulpturu Zuava, francuskog vojnika koji je ratovao u nošnji svog alžirskog plemena: umesto uniforme, fes i široke čakšire jarkih boja vezane oko skočnog zgloba. Takav je i na skulpturi koja stoji ispod mosta, ne samo kao ukras već i za merenje nivoa vode. Za vreme povodnja 1910, Sena je Zuavu bila do ramena – 8,62 m iznad normalnog nivoa.

Most se nalazi kod tunela u kome je poginula princeza Dajana. Na platou iznad tog crnog ždrela nalazi se replika buktinje s njujorškog Kipa slobode. Postavljena je drugim povodom desetak godina pre nesreće, ali je postala simbol sećanja na Dajanu. Ljudi ovde ostavljaju cveće i sveće, njene slike i emotivne poruke. Kič, ali šta mari? Mit (treba da) živi.

Most Jena krase figure četiri ratnika: galskog, arapskog, grčkog i rimskog. Najviše me zanima rimski jer je delo istog onog vajara čiji se bronzani konj nalazi u holu jednog muzeja na Bosforu, nekadašnjoj ambasadi Kraljevine Crne Gore. Volim kad se kockice mog putnog mozaika ovako lepo poslažu.

Od mosta Mirabo dele me još dve "ćuprije" (železnički most Ruel ne računam). Bir-Hakejm i Grenel prelaze preko veštačkog Ostrva labudova – bez labudova. Ova prva, s prugom za metro, alegorijskim figurama Nauke, Rada, Elektrike i Trgovine i mnogo spomen-ploča, u znak sećanja na poginule u Drugom svetskom ratu, nosi ime oaze u Libiji kod koje su francuski legionari snažnim otporom italijanskim i nemačkim trupama pomogli da komandant saveznika Montgomeri natera na povlačenje "pustinjsku lisicu", generala Romela.

Ispod mosta Grenel dežura umanjena kopija njujorškog Kipa slobode – poklon od Amerike, koja je svoju statuu, onu *pravu,* dobila od Francuza! Na ovoj što je izronila iz Sene upisana su dva datuma: 4. jul 1776 – Dan nezavisnosti SAD i 14. jul 1789, Dan pada Bastilje.

Prolazim Avenijom Kenedi. Tu je Francuski radio, za čiju su međunarodnu redakciju (RFI) iz Beograda, devedesetih, izveštavali Uroš Komlenović i Stojan Cerović ("Brave Serbian journalist unafraid of Milosevic", pisao je "Gardijan"). Slikam zgradu za moju dušu i skromni omaž dvojici velemajstora.

Kad god se osvrnem, vidim "čudovište Ajfelovo" (citiram mrzovoljnog Crnjanskog, kome u Parizu ništa nije valjalo). Lepo mišljenje o čuvenoj kuli nisu imali ni mnogi savremenici gradnje, smatrali su je "atentatom na sveta mesta Pariza". Jedan od onih koji je mislio drugačije bio je upravo Apoliner: za njega, bila je "pastirica koja čuva stado kraj mostova na Seni".

Evo najzad i mosta Mirabo. "Raznežen i elegičan", Apoliner u čuvenoj pesmi oplakuje raskid sa slikarkom Mari Loransen, a slučaj je hteo da za moga boravka baš njena izložba bude u muzeju Marmotan tako da sam videla i njene "devojke s očima košuta" i "košute s očima preplašenih devojaka".

Kažu da je Apolinerova pesma proslavila ovaj most. U jedan stub urezani su prva strofa i refren, ali most je izuzetan i bez ove lirske potpore. Bledozelen (šteta što takva nije i Sena), ukrašen gradskim grbom, ima po tri elegantna luka s obe strane, a na čipkastoj metalnoj konstrukciji iznad reke po dve skulpture: Grad Pariz i Trgovina, Plovidba i Izobilje.

U jednu ploču uklesano je ime projektanta, u drugu vreme gradnje: 1895–1897.

U aprilu 1970, na 81. godišnjicu Hitlerovog rođenja, u reku je s mosta Mirabo skočio i ubio se pesnik *Fuge smrti* Paul Celan. Bio je Jevrejin, porodica mu je nestala u Holokaustu, u logoru je bio i on. Očekivala sam još jednu spomen-ploču, ali nje nema...

Sedam godina, do smrti 1960, blizu mosta stanovao je Žil Sipervjel. "Čist pesnik", piše o njemu Branko Miljković i citira ovaj njegov stih: "Ako niko ne misli na mene, prestaću da postojim".

Mostu Mirabo dato je ime plemića – revolucionara, državnika, čuvenog oratora, "Herkula slobode". Ali to je d(r)uga priča, za drugi put. ¶

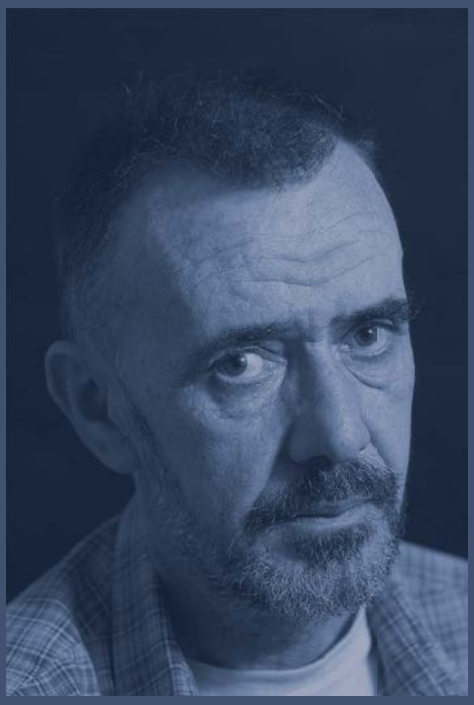
DRAGICA JAKOVLJEVIĆ

režija WIM WENDERS
SAVRŠENI DANI
u glavnoj ulozi KOJI YAKUSHO
NAJGLEDANIJI FILM
FESTIVALA AUTORSKOG FILM
U BIOSKOPIMA
OD 14. DECEMBRA
FESTIVAL DE CANNES
TAKMIČARSKI PROGRAM
2023. ZVANIČNA SELEKCIJA

Konkurs nedeljnika VREME

Stipendija “Dragoljub Žarković”

Prijave do 21.januara 2024.

Nedeljnik “Vreme” je 2021. godine pokrenuo program stipendiranja u znak sećanja na svog osnivača i dugogodišnjeg glavnog urednika Dragoljuba Žarkovića i njegovu posvećenost radu sa mladim novinarima.

Pozivamo studentkinje i studente novinarstva, komunikologije i društvenih nauka zainteresovane za rad u novinama, kao i mlade novinare i novinarke sa najviše dve godine radnog iskustva, da se prijave za stipendiju za mlade novinare “Dragoljub Žarković”.

Stipendija podrazumeva stipendiranu novinarsku praksu u nedeljniku “Vreme”, koja se sastoji od edukativnog dela i praktičnog rada na definisanju i realizaciji novinarskih zadataka.

Tokom prakse jedan izabrani stipendista radiće sa mentorima, medijskim ekspertima, urednicima i novinarima našeg nedeljnika koji imaju dugogodišnje iskustvo rada u medijima, ali i kao predavači na različitim kursevima i u školama. Tokom trajanja stipendije pohađaće i različite kurseve vezane za aktuelne trendove u novinarstvu.

TRAJANJE PROGRAMA: Program će se realizovati od 15. februara 2024. do 15. februara 2025. godine. Dinamika realizacije programa biće prilagođena individualnom rasporedu i potrebama stipendiste. Program stipendiranja moći će da se realizuje uz redovno studiranje ili povremeni rad.

STIPENDIJA: Za polaznika programa predviđena je mesečna stipendija. Na kraju programa stipendista stiče potvrdu o uspešno završenom programu, kao i pismo preporuke od mentora.

USLOVI ZA PRIJAVU: Poznavanje osnova novinarstva, motivisanost za rad u medijima, visoki etički i moralni standardi, razumevanje društvenog i političkog konteksta.

POTREBNO JE POSLATI: CV, motivaciono pismo i, za aplikante sa iskustvom, novinarski tekst. Poruku sa naslovom “Za stipendiju” dostaviti na email adresu *stipendija@vreme.com* do 21. januara 2024.

Prijave koje stignu nakon navedenog roka ili ne budu potpune, neće biti uzete u razmatranje.

PROCES SELEKCIJE KANDIDATA: Selekcija kandidata za učešće u ovom programu stipendiranja biće obavljena u dva kruga: 1. Komisijsko procenjivanje pristiglih prijava; 2. Intervjui sa kandidatima koji su ušli u uži izbor

O rezultatima konkursa biće obavešteni samo kandidati koji uđu u uži izbor.

Nedeljnik “Vreme” se zalaže za ravnopravnost i jednake uslove za sve, te podstiče sve zainteresovane kandidate i kandidatkinje da se prijave na konkurs.

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec